

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

**ΟΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΠΟΣΤΟΛΙΑ Δ. ΧΟΥΛΗ (ΜΟ11616073)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΗΛΙΑΣ Ι. ΣΟΦΙΩΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2017-2018

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω των Επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Ηλία Σοφιώτη για την πολύτιμη καθοδήγηση και συνδρομή που μου παρείχε όλο αυτό το διάστημα, ωθώντας με να εξελίξω τις γνώσεις μου.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Δημήτριο και Βασιλική, καθώς και το σύζυγό μου Βασίλειο για την κατανόηση που επέδειξαν όλο αυτό το διάστημα και για την ηθική συμπαράστασή τους.

Τέλος, ευχαριστώ όλους του καθηγητές μου και τους συμφοιτητές μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών που παρακολούθησα, διότι με βοήθησαν να κατανοήσω κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον κόσμο της οικονομίας, όντες ανά πάσα στιγμή διαθέσιμοι για την επεξήγηση οποιασδήποτε απορίας μου.

Αποστολία Δ. Χουλή

Βόλος, Ιανουάριος 2018

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κατάλογος Συντομογραφιών	IV
Περίληψη	VI
Εισαγωγή	1
Δομή & Περιεχόμενο	2
Κεφάλαιο Πρώτο: Οι ηλεκτρονικές πληρωμές κατά το πρότυπο του πρωτογενούς Ενωσιακού Δικαίου	4
I. Ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών	4
Α. Έκταση του κανονιστικού πλαισίου του άρθρου 63 ΣΛΕΕ	5
Β. Περιορισμοί της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών	7
1. Λόγοι νομιμοποιητικοί των περιορισμών της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και συναλλαγών	8
2. Απώτατα όρια των περιορισμών της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών	10
II. Ηλεκτρονικές πληρωμές και ελεύθερος ανταγωνισμός	11
Α. Στόχοι του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού	12
Β. Αντικείμενο προστασίας του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού	14
1. Απαγορευμένες συμπράξεις επιχειρήσεων.	14
2. Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης	16
3. Κρατικές ενισχύσεις	17
III. Συμπέρασμα	19
Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι ηλεκτρονικές πληρωμές υπό το πρίσμα των συνταγματικών ελευθεριών	21
I. Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές ως έκφραση της ελευθερίας των	21

συμβάσεων και της ελευθερίας κερδοσκοπικών ενώσεων	
A. Πεδίο προστασίας της ελευθερίας των συμβάσεων	21
B. Πεδίο προστασίας της ελευθερίας των κερδοσκοπικών ενώσεων	24
Γ. Φορείς του δικαιώματος	25
II. Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές και το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας	26
A. Πεδίο Προστασίας	26
B. Εγγυήσεις των άρθρων 9 ^Α Σ και 19 Σ	28
III. Ηλεκτρονικές συναλλαγές και ελευθερία του ανταγωνισμού	29
A . Πεδίο προστασίας	29
B. Περιορισμοί	32
1. Τα δικαιώματα των άλλων	33
2. Αξία του ανθρώπου	34
3. Εθνική Οικονομία	34
Γ. Απώτατα όρια των περιορισμών	36
1. Αρχή της αναλογικότητας	36
2. Απαραβίαστο πυρήνα οικονομικής και συμβατικής ελευθερίας	40
IV. Συμπέρασμα	40
Κεφάλαιο Τρίτο: Νομοθετικό πλαίσιο ηλεκτρονικών συναλλαγών	43
I. Γενικές αρχές νομοθετικού πλαισίου περί ηλεκτρονικών συναλλαγών (π.δ. 131/2003/ν. 4403/2016)	43
A. Κατάρτιση ηλεκτρονικών συμβάσεων	47
B. Πληρωμή ηλεκτρονικών συμβάσεων	47
1. Πληρωμή με διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων και με αντικαταβολή	47
2. Πληρωμή με πιστωτική κάρτα	48
3. Πληρωμή με ηλεκτρονικό χρήμα	51

II. Μέτρα για την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (ν. 4446/2016)	54
A. Κανονιστικό πεδίο - Εννοιολογικοί προσδιορισμοί	54
B. Ηλεκτρονικές πληρωμές μη εμπίπτουσες στο πεδίο εφαρμογή του ν. 4446/2016	59
Γ. Υποχρέωση αποδοχής μέσω πληρωμής με κάρτα	60
Δ. Υποχρέωση ενημέρωσης καταναλωτή	61
Ε. Υποχρεώσεις παρόχων υπηρεσιών πληρωμών	63
ΣΤ. Μειώσεις φόρου μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών	64
Z. Διασφάλιση και έλεγχος ηλεκτρονικών συναλλαγών	66
H. Σύστημα Μητρώων Τραπεζικών Λογαριασμών και Λογαριασμών Πληρωμών (αρ. 62 του ν. 4170/2013)	66
III. Συμπέρασμα	68
Αποτίμηση Συμπερασμάτων	71
Βιβλιογραφία	75
Ξενόγλωσση	75
Ελληνική	77
Ευρετήριο Νομολογίας	80
Αποφάσεις ΔΕΕ	80
Αποφάσεις ΣτΕ	81
Κατάλογος Νομοθεσίας	82
Ευρετήριο Θεμάτων	83

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Ελληνικές συντομογραφίες

α.α	αντίθετη άποψη
Α.Π.	Άρειος Πάγος
αρθρ. ή αρ.	άρθρο
ατομ.	ατομικού (δικαιώματος)
Βλ.	Βλέπε
ΓενΔικΕΕ	Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΓΔΑ	Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
Διδ	Διοικητική Δίκη (περιοδικό)
ΔΕφΑθ	Διοικητικό Εφετείο Αθηνών
δηλ.	δηλαδή
ΕΑ	Επιτροπή Ανταγωνισμού
εδ.	εδάφιο
ΕΔΔΔΔ	Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (περιοδικό)
Ε.Επ.	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΔΔ	Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
Καν.	Κανονισμός
Κεφ.	κεφάλαιο
κλπ	και λοιπά
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
ν.	νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
Ολ.	Ολομέλεια
ό.π.	όπως παραπάνω

παρ.	παράγραφος
περ.	περίπτωση
ΠΕΚ	Πρωτοδικείο Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
Πρβλ.	Παράβαλε
π.χ.	Παραδείγματος χάρη
σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
σκ.	σκέψη
ΣΛΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Σ ή Συντ.	Σύνταγμα
Συλλ.	Συλλογή
Συνεκδικ.	Συνεκδικασθείσες
Τμ.	Τμήμα
Τευχ.	Τεύχος
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (περιοδικό)
υποσ.	υποσημείωση

Ξενόγλωσσες συντομογραφίες

Art.	Artikle
Ch.	Chapter
CMLR	Common Law Market review
EC	European Community
ECJ	Euroeapan Court of Justice
EStAL	European State Law Quarterly
EURLR	European Law Review
OUP	Oxford University Press
p.	page

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αφορά στην αξιολόγηση της ελληνικής αγοράς παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα της ελευθερίας του ανταγωνισμού κατά το πρότυπο του Ενωσιακού, Συνταγματικού και Διοικητικού Δικαίου.

Αφετηρία της παρούσας εργασίας αποτελεί ο προσδιορισμός των βασικών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου περί ηλεκτρονικών πληρωμών, όπως αυτές δύνανται να συναχθούν από την ελευθερία πληρωμών και κυκλοφορίας κεφαλαίων (αρ. 63 ΣΛΕΕ). Ακολουθεί η αξιολόγηση των ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα του Συντάγματος και των ειδικότερων ατομικών ελευθεριών, όπως η ελευθερία των συμβάσεων και η ελευθερία του ανταγωνισμού ενώ η συναγωγή των βασικών αρχών του κανονιστικού πλαισίου της συναλλακτικής πρακτικής των ηλεκτρονικών πληρωμών περατώνεται με την παράθεση του οικείου νομοθετικού πλαισίου (ν. 4446/2016).

Η εργασία ολοκληρώνεται με την αποτίμηση των συμπερασμάτων που δύναται να συναχθούν από την αξιολόγηση της ελληνικής αγοράς προσφοράς υπηρεσιών ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα των απαγορευτικών διατάξεων των άρθρων 1, 2 ν. 3959/2011 και 107 ΣΛΕΕ.

- Ο βαθμός επικαιροποίησης της νομολογίας και της νομοθεσίας στην οποία παραπέμπει η παρούσα εργασία εκτείνεται έως και τον Ιανουάριο του 2018.

Λέξεις Κλειδιά

Ελευθερία πληρωμών και κυκλοφορίας κεφαλαίων, ελευθερία του ανταγωνισμού, ελευθερία των συμβάσεων, ελευθερία συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας, ηλεκτρονικές πληρωμές, κρατικές ενισχύσεις, απαγορευμένες συμπράξεις.

Abstract

The purpose of the present thesis is the evaluation of the Greek market of electronic payment services, in the light of the freedom of competition and in accordance with the Union and Constitutional Law.

The starting point of the present thesis is the determination of the basic principles of the European legal framework for electronic payments, as these can be drawn from the freedom of payments and the movement of capital (Article 63 TFEU). There follows the assessment of electronic payments in the light of the Constitution and of specific individual freedoms, such as freedom of contract and freedom of competition, while the drawing of the basic principles of the regulatory framework for the electronic payment transaction practice is completed with a presentation of the relevant legislative framework (Law 4446/2016).

The paper is completed with the assessment of the conclusions that can be drawn from the evaluation of the Greek market of electronic payment services provision, in the light of the prohibitive provisions of articles 1, 2 of Law 3959/2011 and 107 TFEU.

- The updating degree of the case-law and the legislation to which this work refers, extends until January 2018.

Keywords

Freedom of payment and capital movement, freedom of competition, freedom of contract, freedom to participate in the Information Society, electronic payments, state aid, prohibited collaborations (cartels).

Εισαγωγή

Η αλματώδης πρόοδος της τεχνολογίας και της επιστήμης της πληροφορικής τα τελευταία χρόνια έχει επηρεάσει, ανάμεσα σε άλλους, και τον τομέα της οικονομίας, ενώ το διαδίκτυο αποτελεί πια το αποτελεσματικότερο εργαλείο ανταλλαγής ενός τεράστιου όγκου πληροφοριών, και μάλιστα σε ελάχιστο χρόνο. Λαμβανομένου υπόψιν του γεγονότος ότι βασικό στόχο της Ε.Ε. αποτελεί η ενοποίηση των αγορών των κρατών-μελών, καθεστώς το οποίο προϋποθέτει την συνοχή της αγοράς και την διασφάλιση της κοινωνικής προστασίας, γίνεται αντιληπτό ότι σταδιακά με την πάροδο του χρόνου εντείνεται η ανάγκη για εκμηδενισμό των αποστάσεων και εξοικονόμηση χρόνου και πόρων, τόσο για επιχειρήσεις όσο και για καταναλωτές. Οι δυνατότητες που δίνονται λόγω της τεχνολογικής προόδου, σε επιχειρήσεις και καταναλωτές, να διευκολύνουν την καθημερινότητά τους αλλά ταυτόχρονα να εξοικονομήσουν πόρους, είναι ιδιαίτερος διευρυμένες. Ωστόσο η χρήση των δυνατοτήτων που μας παρέχει η πληροφορική και οι τηλ/νίες, όπως εν προκειμένω η πρακτική των ηλεκτρονικών πληρωμών/συναλλαγές, απαιτεί σύνεση και τήρηση βασικών αρχών, τόσο σε ενωσιακό επίπεδο, όσο και σε εθνικό, ώστε να μην θίγονται θεμελιώδεις ελευθερίες που προστατεύονται από το Ενωσιακό Δίκαιο, από τα εθνικά Συντάγματα και από την νομοθεσία.

Ως ηλεκτρονικές συναλλαγές νοούνται αυτές που εκτελούνται δια της χρήσεως συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οποία επιτρέπουν την επικοινωνία μεταξύ των συναλλασσόμενων μερών. Σε αυτή δε την κατηγορία ανήκουν οι συναλλαγές μέσω αυτόματων ταμειολογιστικών μηχανών (ATMs), μέσω ηλεκτρονικής ή τηλεφωνικής τραπεζικής, μέσω πληρωμών με πιστωτικές και χρεωστικές κάρτες καθώς και αυτές για την εξόφληση των οποίων γίνεται χρήση ηλεκτρονικού χρήματος.¹

Ο διαφορετικός αυτός τρόπος πραγματοποίησης πληρωμών, ήτοι με ηλεκτρονικά μέσα, δύναται να επιφέρει σημαντικά οφέλη, όπως να μειώσει τη φοροδιαφυγή και ταυτόχρονα να περιορίσει τα έξοδα των επιχειρήσεων ή και των καταναλωτών-ιδιωτών. Περαιτέρω, οι ηλεκτρονικές συναλλαγές, μειώνουν στο ελάχιστο το χρόνο που απαιτείται από την εκδήλωση ενδιαφέροντος σχετικά με ένα

---

¹ Βλ. Ιγγλεζάκης; Ι., Δίκαιο της Πληροφορικής, Αθήνα 2008, σελ 200 επ.

προϊόν-υπηρεσία μέχρι την τελική εξόφληση του αντιτίμου του, καθότι στις περισσότερες περιπτώσεις δεν απαιτείται καν η φυσική παρουσία του αποδέκτη του προϊόντος-υπηρεσίας στον τόπο που εδρεύει ο προμηθευτής του, αντιθέτως αρκεί απλά μια εντολή πληρωμής αυτού (του αποδέκτη) η οποία δίδεται στα πλαίσια χρήσης κάποιου εκ των προαναφερόμενων ηλεκτρονικών μέσων πληρωμών. Η σημαντική συνδρομή των ηλεκτρονικών πληρωμών εντοπίζεται και σε ένα άλλο επίπεδο, καθότι δίνει στους κρατικούς μηχανισμούς και θεσμούς τη δυνατότητα διασταύρωσης, ελέγχου και εποπτείας των συναλλαγών των επιχειρήσεων και ιδιωτών, συνδράμοντας ταυτόχρονα στην προσπάθεια εξάλειψης φαινομένων και συμπεριφορών που χρόνια τώρα αποστερούν δημόσια έσοδα.

Ωστόσο, οι καινοτομίες που εισάγονται στο χώρο των ηλεκτρονικών πληρωμών, ταυτόχρονα αυξάνουν και τους κινδύνους κατάχρησης ή δόλιας χρήσης αυτών, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη θέσπισης ενός προστατευτικού πλαισίου προς όφελος του κοινωνικού συνόλου και των επιχειρήσεων. Ειδικότερα, το πλαίσιο στο οποίο εκτελούνται ηλεκτρονικές συναλλαγές πρέπει να συμβαδίζει με τη βούληση του ενωσιακού νομοθέτη, ήτοι με την διασφάλιση της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών (αρ. 63 ΣΛΕΕ), καθώς και με τις γενικότερες διατάξεις του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, ώστε να αποτραπούν επιχειρηματικές και κρατικές πρακτικές που βλάπτουν τον ανταγωνισμό στην εκάστοτε αγορά αλλά και τα συμφέροντα του καταναλωτή.

Δομή και περιεχόμενο

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί η μελέτη των ηλεκτρονικών συναλλαγών υπό το πρίσμα της ελευθερίας του ανταγωνισμού, και συγκεκριμένα το νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο αυτές πρέπει να εκτελούνται ώστε να είναι σύμφωνες με το Ενωσιακό Δίκαιο, το Σύνταγμα της Ελλάδος αλλά και τον πρόσφατο νόμο 4446/2016 που αποτελεί το κύριο νομοθέτημα το οποίο ρυθμίζει το κανονιστικό πλαίσιο τους.

Οι επιμέρους θεματικές της εργασίας που διαγράφουν τη συστηματική διάρθρωση και ανάπτυξη αυτής συνίστανται:

α) στην διερεύνηση του γενικού καθεστώτος πραγματοποίησης ηλεκτρονικών συναλλαγών κατά το πρότυπο του πρωτογενούς Ενωσιακού Δικαίου.

Πιο συγκεκριμένα παρατίθεται αναλυτικά η έκταση του κανονιστικού πλαισίου της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών (άρθρο 63 ΣΛΕΕ) και οι λόγοι που μπορούν να νομιμοποιούν περιορισμούς επί της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και συναλλαγών (αρ. 65 ΣΛΕΕ), καθώς και τα απώτατα όρια αυτών των περιορισμών. Επιπλέον αναλύεται και το αντικείμενο προστασίας του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού στην Ε.Ε. απέναντι σε συμπραξιακές ή μονομερείς καταχρηστικές επιχειρηματικές πρακτικές που δύναται να προκύψουν στην αγορά των ηλεκτρονικών πληρωμών (κάτωθι Κεφάλαιο Α)

β) στη διακρίβωση του συνταγματικού υποβάθρου των ηλεκτρονικών πληρωμών και ειδικότερα, των συνταγματικών ελευθεριών βάσει των οποίων είναι επιτρεπτές οι ηλεκτρονικές πληρωμές, και συγκεκριμένα της ελευθερίας των συμβάσεων και κερδοσκοπικών ενώσεων, του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας, καθώς και της ελευθερίας του ανταγωνισμού. (κάτωθι κεφάλαιο Β) και

γ) στον προσδιορισμό των γενικών αρχών του νομοθετικού πλαισίου περί ηλεκτρονικών συναλλαγών στην Ελλάδα (π.δ. 131/2003) -με περαιτέρω ανάλυση διαφορετικών τρόπων πληρωμής ηλεκτρονικών συμβάσεων- καθώς και στην παρουσίαση των επιμέρους διατάξεων του Ν.4446/2016 που περιλαμβάνει μέτρα για την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (κάτωθι κεφάλαιο Γ)

Η εργασία ολοκληρώνεται με την διατύπωση συμπερασματικών επισημάνσεων σχετικά με τη συμβατότητα της διάρθρωσης της ελληνικής αγοράς ηλεκτρονικών πληρωμών με τον ν. 3959/2011 περί ελεύθερου ανταγωνισμού (κάτωθι Επίλογος).

Κεφάλαιο Πρώτο: Οι ηλεκτρονικές πληρωμές κατά το πρότυπο του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας παρατίθεται το πρότυπο του ενωσιακού δικαίου σχετικά με τις ηλεκτρονικές συναλλαγές. Συγκριμένα, αναλύεται η έκταση του κανονιστικού πλαισίου του άρθρου 63 ΣΛΕΕ που αφορά στην ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων και πληρωμών μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών (κάτωθι I).

Ακολουθεί η παρουσίαση της έννοιας του ελεύθερου ανταγωνισμού μέσω της αναφοράς των στόχων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού στην Ε.Ε. ενώ ταυτόχρονα εξετάζεται το προστατευτικό αντικείμενο των σχετικών με την ελευθερία του ανταγωνισμού διατάξεων (κάτωθι II).

I. Ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών

Η Οδηγία 88/361 του Συμβουλίου έδωσε το έναυσμα για σημαντικές αλλαγές όσον αφορά την ελευθερία κινήσεως κεφαλαίων. Σε πρότερο της εφαρμογής της χρόνο, και σύμφωνα με το άρθρο 67 της Συνθήκης της ΕΟΚ, υπήρχε βεβαίως πρόβλεψη -με γνώμονα την προσήκουσα λειτουργία της αγοράς- για την απελευθέρωση της κυκλοφορίας κεφαλαίων μόνο μεταξύ κρατών μελών της ένωσης, με την ταυτόχρονη θέσπιση κάποιων ρητρών ασφαλείας. Μετά όμως την αναθεώρηση που επέφερε η Συνθήκη του Μάαστριχτ, τέθηκε σε ισχύ το μέχρι σήμερα ισχύον άρθρο 63 της ΣΛΕΕ το οποίο απαγορεύει ρητά όχι μόνο τον περιορισμό των κινήσεων κεφαλαίων μεταξύ κρατών μελών αλλά και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών.² Περαιτέρω δε, με όσα ορίζονται στην δεύτερη παράγραφο του εν λόγω άρθρου απαγορεύονται ταυτόχρονα και οι περιορισμοί στις πληρωμές μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών.

Ωστόσο, τα άρθρα 64 - 66 της ΣΛΕΕ, διατηρώντας την αρχή της οικονομικής και νομισματικής ενοποίησης, θέτουν κάποιους ηπίους περιορισμούς

---

² Άρθρο 63 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 56 της ΣΕΚ).

1. Στα πλαίσια των διατάξεων του παρόντος κεφαλαίου, απαγορεύεται οποιοσδήποτε περιορισμός των κινήσεων κεφαλαίων μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών.

2. Στα πλαίσια των διατάξεων του παρόντος κεφαλαίου, απαγορεύονται όλοι οι περιορισμοί στις πληρωμές μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών.

και εξαιρέσεις που αφορούν κάποια είδη επενδύσεων ή την λήψη μέτρων περιοριστικών, προσωρινού χαρακτήρα για την αντιμετώπιση ειδικών περιπτώσεων, στα οποία θα αναφερθούμε αναλυτικά στη οικεία θεματική ενότητα. Η παράθεση του περιεχομένου της ελευθερίας των ηλεκτρονικών συναλλαγών κατά το ενωσιακό δίκαιο εκκινεί με την οριοθέτηση του κανονιστικού πλαισίου του άρθρου 63 ΣΛΕΕ (κάτωθι Α) και συνεχίζει με την διακρίβωση των επιτρεπόμενων περιορισμών της συγκεκριμένης ελευθερίας που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο (κάτωθι Β).

Α. Έκταση του κανονιστικού πλαισίου του άρθρου 63 ΣΛΕΕ

Σύμφωνα με το Παράρτημα 1 της Οδηγίας 88/361, όπου απαριθμούνται διάφορων ειδών κινήσεις κεφαλαίων, αναφέρεται ότι ως κινήσεις κεφαλαίων εκλαμβάνονται καταρχάς οι επενδύσεις μέσω απόκτησης μετοχών και συμμετοχής σε μια επιχείρηση καθώς και η τοποθέτηση χρημάτων στην κεφαλαιακή αγορά χωρίς περαιτέρω ανάμειξη στη διαχείριση επιχειρήσεων, ήτοι οι επονομαζόμενες άμεσες επενδύσεις. Περαιτέρω κινήσεις κεφαλαίων αποτελούν α) οι επενδύσεις σε ακίνητα, β) οι πράξεις επί τίτλων, οι οποίοι είναι συνήθως διαπραγματεύσιμοι στο χρηματιστήριο, γ) οι πράξεις σε τρεχούμενους λογαριασμούς και οι καταθέσεις σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, δ) η κίνηση κεφαλαίων σε σχέση με ασφαλιστήρια συμβόλαια και ε) οι κινήσεις κεφαλαίων προσωπικού χαρακτήρα (δάνεια, δωρεές και χορηγήσεις, προίκες, κληρονομίες κλπ)³

Η έννοια της κίνησης κεφαλαίων δεν θα πρέπει, ωστόσο, να συγχέεται με τις τρέχουσες πληρωμές και αυτό γιατί οι δεύτερες αποτελούν μεταβιβαστικές πληρωμές ξένου συναλλάγματος καθότι γίνονται στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης

---

³ Βλ. Καρύδης Γ. Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, Αθήνα 2012, σελ 72 με περαιτέρω παραπομπή σε : ΔΕΚ C-112/05, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ. 2007, σκέψη 18; ΔΕΚ C-246/09, (Bulicke) Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ. 2010, σκέψη 49; ΔΕΚ C-232/09, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ. 2010, σκέψη 46. Πρβλ. περαιτέρω και την σχετική νομοθεσία στις ΕΕ: Οδηγία (ΕΕ) 88/361 του Συμβουλίου, Περί ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών; Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 260/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Μαρτίου 2012, σχετικά με την καθιέρωση τεχνικών απαιτήσεων και επιχειρηματικών κανόνων για τις μεταφορές πίστωσης και τις άμεσες χρεώσεις σε ευρώ και με την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 924/2009 Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ.

συναλλαγής σε αντίθεση με τις κινήσεις κεφαλαίων οι οποίες αποτελούν μέσο για να πραγματοποιηθεί επένδυση ενός κεφαλαίου και όχι πληρωμή του αντιτίμου ενός αγαθού ή υπηρεσίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η μεταφορά ενός ποσού από την Ελλάδα στην Γαλλία για την αγορά ενός αντικειμένου ή για την παροχή τουριστικών υπηρεσιών αποτελεί τρέχουσα πληρωμή. Αντιθέτως η εξαγωγή συναλλάγματος για την αγορά ενός ακινήτου ή απλώς για την προθεσμιακή κατάθεσή του αποτελούν κίνηση κεφαλαίου.

Ως περιορισμοί της κινήσεως κεφαλαίων, σύμφωνα με το κανονιστικό πλαίσιο του άρθρου 63 ΣΛΕΕ, μπορεί να θεωρηθούν, κρατικές παρεμβάσεις οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην κυκλοφορία κεφαλαίων μεταξύ κρατών, ενώ αντιθέτως δεν περιλαμβάνονται στην έννοια των περιορισμών μέτρα δυνάμει των οποίων δεν προκύπτει μετά βεβαιότητας ότι θα παρεμποδίσουν την ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίων. Όπως είναι εμφανές από τα ανωτέρω δεν ορίζεται ο τύπος που πρέπει να έχει κάποιος περιορισμός ώστε να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 63 ΣΛΕΕ. Ως εκ τούτου γίνεται δεκτό ότι ένας περιορισμός μπορεί να έχει ακόμη και φορολογικό ή οποιοδήποτε άλλο χαρακτήρα, αρκεί δι' αυτού να συντελείται ο περιορισμός της κίνησης κεφαλαίων καθ' οιονδήποτε τρόπο. Σύμφωνα δε με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου κρατικά μέτρα τα οποία στοιχειοθετούν περιορισμούς της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων αποτελούν η εμπράγματη εξασφάλιση δανείου σε νόμισμα άλλου κράτους, όπως επίσης και η διατήρηση προνομιούχων μετοχών από το εκάστοτε κράτος σε περίπτωση ιδιωτικοποίησης κρατικών επιχειρήσεων, πρακτική η οποία παρέχει αυξημένη κρατική επιρροή στην λήψη αποφάσεων.

Ωστόσο, δεν αποκλείεται ένα κρατικό μέτρο να μην είναι μονοδιάστατο, ήτοι να επηρεάζει πάνω από μία ελευθερίες. Σε αυτές τις περιπτώσεις για να προκύψει ορθή κρίση θα πρέπει να ελέγχεται το εκάστοτε μέτρο υπό το πρίσμα μίας μόνο ελευθερίας, και συγκεκριμένα αυτής που επικρατεί και δέχεται άμεσες συνέπειες, και όχι κάποιας δευτερεύουσας. Πρέπει δηλαδή να εξετάζεται αν ο περιορισμός στην ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων τίθεται απευθείας επί αυτής, ή αν πρωτίστως περιορίζεται κάποια άλλη ελευθερία και ακολούθως επηρεάζεται και η κυκλοφορία κεφαλαίων. Η εν λόγω διάκριση είναι απαραίτητη, καθότι εντοπίζοντας εκ των προτέρων την επικρατούσα ελευθερία, δύνανται να

προσδιοριστεί στη συνέχεια ποιες είναι οι αρμόζουσες διατάξεις που πρέπει να εφαρμοστούν. Υποστηρίζεται όμως ότι σε περίπτωση που δεν υπάρχει πλήρης απορρόφηση των περιορισμών της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων από τους περιορισμούς μιας άλλης, δε θα πρέπει να αποκλείεται η σωρευτική εφαρμογή των σχετικών διατάξεων και των δύο ελευθεριών⁴.

B. Περιορισμοί της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών

Το άρθρο 65 της ΣΛΕΕ, ορίζει σε ποιες περιπτώσεις είναι αποδεκτός κατ' εξαίρεση ο περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών. Συγκεκριμένα διατηρείται η δυνατότητα για τα κράτη μέλη α) να εφαρμόζουν τις οικείες διατάξεις της φορολογικής τους νομοθεσίας οι οποίες διακρίνουν μεταξύ φορολογουμένων που δεν βρίσκονται στην ίδια κατάσταση όσον αφορά την κατοικία τους ή τον τόπο όπου είναι επενδεδυμένα τα κεφάλαιά τους και β) να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την αποφυγή παραβάσεων των εθνικών νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων, ιδίως στον τομέα της φορολογίας ή της προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων, ή να προβλέπουν διαδικασίες δήλωσης των κινήσεων κεφαλαίων για λόγους διοικητικής ή στατιστικής ενημέρωσης, ή να λαμβάνουν μέτρα υπαγορευμένα από λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας.⁵

Τα ανωτέρω όμως δικαιώματα των κρατών μελών οριοθετούνται με την 3^η παράγραφο του άρθρου 65 ΣΛΕΕ καθότι «τα μέτρα και οι διαδικασίες που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2 της οικείας διάταξης δεν μπορούν να αποτελούν ούτε μέσο αυθαίρετων διακρίσεων ούτε συγκεκριμένο περιορισμό της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και των πληρωμών, όπως ορίζεται στο άρθρο 63 ΣΛΕΕ.⁶

Επιπλέον, κατά τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 65 ΣΛΕΕ «οι διατάξεις του παρόντος κεφαλαίου δεν θίγουν τη δυνατότητα εφαρμογής περιορισμών του δικαιώματος εγκατάστασης που συμβιβάζονται με τις Συνθήκες.» Αυτή η πρόβλεψη, ακολουθεί τον κανόνα της νομολογίας περί αυτοτέλειας, καθώς σε περίπτωση που κάποιο κρατικό μέτρο αφορά πρωτίστως τον έλεγχο της

⁴ Βλ ΔΕΚ Υπόθεση C-484/93, Svensson και Gustavsson, Συλλ. 1995, σελ. I-3955.

⁵ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ 77.

⁶ Βλ. Πλιάκος Α., Εισαγωγή στο Οικονομικό Δίκαιο, Αθήνα 2011, σελ. 270.

θεμελιώδους ελευθερίας εγκατάστασης και ακολούθως επηρεάζει και την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων και πληρωμών, θα εφαρμοστούν οι διατάξεις περί της ελευθερίας εγκατάστασης αλλά δεν θα εφαρμοστούν σωρευτικά και οι διατάξεις περί διασυνοριακής ροής κεφαλαίων. Στόχος της συγκεκριμένης διάταξης είναι να διατηρήσει το δικαίωμα των κρατών να περιορίζουν την ελευθερία εγκατάστασης, κάτι που σε διαφορετική περίπτωση θα ανατρεπόταν με την εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων.

Σε γενικά πλαίσια το άρθρο 65 ΣΛΕΕ αποκλίνει ελαφρώς από το αντίστοιχο άρθρο 36 ΣΛΕΕ που ορίζει τις εξαιρέσεις από την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, καθότι εκτός από λόγους δημόσιας τάξης και ασφάλειας, δικαιολογούν τους περιορισμούς που προβλέπει νομολογιακώς αναγνωρισμένες επιτακτικές απαιτήσεις γενικού συμφέροντος, όπως η πάταξη της φοροδιαφυγής.

Της ανωτέρω παράθεσης των γενικών αρχών περί των περιορισμών της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και συναλλαγών έπεται η ειδικότερη αναφορά στους λόγους που νομιμοποιούν τους περιορισμούς της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και συναλλαγών (κάτωθι 1) αλλά και με τον προσδιορισμό των απώτατων ορίων των περιορισμών αυτών (κάτωθι 2).

1. Λόγοι νομιμοποιητικοί των περιορισμών της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και συναλλαγών

Οι δύο βασικότεροι λόγοι οι οποίοι επιτρέπουν τον περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων είναι η προστασία της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Η επίκληση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας νομιμοποιείται όμως μόνο σε περιπτώσεις που υφίσταται πραγματική απειλή η οποία πρόκειται να βλάψει σημαντικά το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου. Επιπλέον, η ένταση των περιοριστικών μέτρων ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων πρέπει να είναι απαραίτητη για την διάσωση κάποιου αγαθού και ταυτόχρονα θα πρέπει να διαπιστωθεί ότι η διάσωση αυτή δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την επιβολή τους. Η χρήση των περιοριστικών μέτρων πρέπει να γίνεται με σύνεση και πάντα αφού έχουν εξεταστεί προηγουμένως ενδελεχώς τα πραγματικά περιστατικά τα

οποία δημιούργησαν την ανάγκη επιβολής τους, ώστε να μην υπάρχουν περιπτώσεις γενικευμένων απαγορεύσεων άνευ διακρίσεων.⁷

Περαιτέρω, η διάταξη του άρθρου 65 παρ. 1 στοιχείο β, ορίζει ότι ως νομιμοποιητικός λόγος των περιορισμών της ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίων δύναται να εκληφθεί και «η αποφυγή παραβάσεων των εθνικών νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων, ιδίως στον τομέα της φορολογίας ή της προληπτικής εποπτείας των πιστωτικών ιδρυμάτων». Η χρήση της λέξεως «ιδίως» δηλώνει ότι πέραν αυτών των λόγων που μνημονεύονται στο συγκεκριμένο εδάφιο, υπάρχουν και άλλοι που θα μπορούσαν να αιτιολογήσουν την επιβολή μέτρων περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων, όπως για παράδειγμα η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, η καταπολέμηση της εμπορίας και χρήσης ναρκωτικών, η προστασία άλλων κοινωνικοπολιτικών σκοπών, η προστασία του αστικού περιβάλλοντος, στόχοι πολεοδομικού σχεδιασμού κ.ο.κ.⁸ Συνεπώς το γενικό κοινωνικό συμφέρον θέτει ένα όριο στις κατοχυρωμένες ελευθερίες, ώστε οι σχετικές διατάξεις να τυγχάνουν κοινής ερμηνείας και εφαρμογής.

Τέλος σύμφωνα με τα οριζόμενα στο στοιχείο α της παραγράφου 1 του άρθρου 65 ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα «να εφαρμόζουν τις οικείες διατάξεις της φορολογικής τους νομοθεσίας οι οποίες διακρίνουν μεταξύ φορολογουμένων που δεν βρίσκονται στην ίδια κατάσταση όσον αφορά την κατοικία τους ή τον τόπο όπου είναι επενδεδυμένα τα κεφάλαιά τους». Η διάταξη αυτή ανταποκρίνεται απολύτως στην ισχύουσα πραγματική κατάσταση που επικρατεί στον τομέα της φορολογίας. Οι διαφορές ανάμεσα στην φορολογική νομοθεσία των κρατών μελών είναι πολλάκις χαοτικές και αυτό δικαιολογείται πλήρως από τις εξίσου διαφορετικές οικονομικοκοινωνικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε χώρα. Το γεγονός αυτό και μόνο αρκεί για να στηρίζει και

---

⁷ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ 77.

⁸ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ 80 με περαιτέρω παραπομπή σε : αποφάσεις ΔΕΚ C-367/98 , Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ. 2002, σκέψη 49, και ΔΕΚ C-274/06 Επιτροπή κατά Ισπανίας, Συλλ. σκέψη 35.Όσον αφορά την πάταξη της φοροαποφυγής, βλ. απόφαση ΔΕΚ C-478/98, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ. 2002, σκέψη 39, όσον αφορά την πάταξη της φοροδιαφυγής, απόφαση ΔΕΚ C-540/07, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. 2009, σκέψη 55. Όσον αφορά την προώθηση στόχων κοινωνικοπολιτικής φύσης ή άλλων στόχων που συνδέονται με την ενίσχυση της γεωργίας, βλ. αντίστοιχα αποφάσεις ΔΕΚ C35/08, Cibrian Fernadez, Συλλ. 2009, σκέψεις 31, 32 (αφορά ρύθμιση ενοίκιας φορολογικής μεταχείρισης ακινήτων κειμένων επί εθνικού εδάφους) και, ΔΕΚ C-370/05, Uwe Kay Fersten, Συλλ. 2007, σκέψη 27 (αφορά ρύθμιση εξαρτώσα την δυνατότητα αγοράς γεωργικού ακινήτου από την υποχρέωση της μεταφοράς της κατοικίας του αγοραστή στο ακίνητο αυτό)/ όσον αφορά τους στόχους χωροταξίας.

πιθανές διαφοροποιήσεις στην ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίων. Αντιθέτως δε, δεν είναι σύμφωνες με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι ρυθμίσεις οι οποίες έχουν ως στόχο τον συγκεκριμένο περιορισμό της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και των πληρωμών. Η πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ορίζει πως είναι σύμφωνη με την Συνθήκη η διαφορετική αντιμετώπιση περιπτώσεων φορολογουμένων οι οποίες α) δεν ταυτίζονται όσον αφορά τον τόπο κατοικίας τους και επένδυσης των κεφαλαίων των φορολογουμένων, β) δεν μπορούν να συγκριθούν μεταξύ τους ή γ) όταν το γενικό συμφέρον το επιβάλλει, δεδομένης πάντα της ισχύουσας αρχής της αναλογικότητας.

2. Απόλυτα όρια των περιορισμών της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών

Η διάταξη του άρθρου 63 ΣΛΕΕ περιλαμβάνει απαγορεύσεις επί του περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών, ενώ το άρθρο 65 ΣΛΕΕ στην συνέχεια προβλέπει κάποιες εξαιρέσεις. Η ερμηνεία του άρθρου 65 ΣΛΕΕ πρέπει να γίνει συσταλτικά, ώστε τα κράτη μέλη να μην εφαρμόζουν τις διατάξεις που περιέχει με όποιο τρόπο κρίνει έκαστο ορθό, αλλά να προηγείται έλεγχος από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ώστε τα αποτελέσματά να μην ξεπερνούν τα επιτρεπτά όρια.⁹

Η βασική αρχή που διατρέχει την εν λόγω διάταξη είναι αυτή της αναλογικότητας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, το περιοριστικό κρατικό μέτρο θα πρέπει να είναι πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου, να μην ξεπερνά το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του και να μην υπάρχουν άλλα λιγότερο περιοριστικά μέτρα για την εξίσου αποτελεσματική επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου¹⁰. Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει για κάποιες περιπτώσεις εθνικών διατάξεων ότι είναι επαχθέστερες σε ένταση από το αναγκαίο για την επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκουν. Συγκεκριμένα εθνικές διατάξεις που ελέγχουν την έξοδο συναλλάγματος και προϋποθέτουν να δοθεί άδεια επιτρέπουσα αυτή τη μεταφορά, υπερβαίνουν συχνά την αρχή της αναλογικότητας, και αυτό γιατί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα θα μπορούσε κάλλιστα να επιτευχθεί με την απλή χρήση ενός συστήματος δηλώσεως των εξαγόμενων κεφαλαίων. Εξ' αυτής

⁹ Βλ. Πλιάκος Α., ό.π., σελ. 275 επ.

¹⁰ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ 78.

της υποχρεωτικής αδειοδότησης προκύπτει ότι η εναπόθεση στην διακριτική ευχέρεια κάθε κράτους μέλους του τρόπου εφαρμογής της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων, ακυρώνει πλήρως το περιεχόμενο και την έννοια αυτής της ελευθερίας.¹¹

Ομοίως έχει κριθεί, ότι το ίδιο συμβαίνει και με τις περιπτώσεις απαγόρευσης εγγραφής υποθήκης για χρηματική απαίτηση εξοφλητέα σε αλλοδαπό νόμισμα, η οποία και εκφράζεται στο νόμισμα αυτό. Η έκταση της απαγόρευσης αυτής είναι κατά πολύ επαχθέστερη από το απαραίτητο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου, που είναι ο αναμφίβολος χαρακτήρας της αξίας της υποθήκης, και ταυτόχρονα δημιουργεί ένα κλίμα ανασφάλειας στις πιστωτικές απαιτήσεις σε αλλοδαπό νόμισμα.¹²

Τέλος, η παράγραφος 3 του άρθρου 65 ΣΛΕΕ θέτει ακόμη ένα όριο στην επίκληση των προηγούμενων παραγράφων που αποτελούν εξαίρεση στις απαγορεύσεις του άρθρου 63 ΣΛΕΕ. Η εν λόγω διάταξη ορίζει ότι «τα μέτρα και οι διαδικασίες που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2 δεν μπορούν να αποτελούν ούτε μέσο αυθαίρετων διακρίσεων ούτε συγκεκριμένο περιορισμό της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και των πληρωμών, όπως ορίζεται στο άρθρο 63 ΣΛΕΕ». Η διάταξη αυτή αποτελεί ένα επιπλέον ασφαλιστικό μέτρο της επίβλεψης των κρατικών επεμβάσεων οι οποίες παρουσιάζονται ως μέσα προστασίας της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών.

II. Ηλεκτρονικές πληρωμές και ελεύθερος ανταγωνισμός

Μετά την παράθεση του κανονιστικού πλαισίου της διάταξης του άρθρου 63 ΣΛΕΕ περί της ελευθερίας κυκλοφορίας κεφαλαίων και συναλλαγών ακολουθεί η ανάλυση της σχέσης που υφίσταται μεταξύ της συναλλακτικής πρακτικής των ηλεκτρονικών πληρωμών και του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Ένας από τους βασικότερους στόχους της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η ενοποίηση των αγορών των κρατών μελών, στόχος ο οποίος για να επιτευχθεί απαιτεί ένα ισχυρό προστατευτικό πλαίσιο για το κοινωνικό σύνολο αλλά και για τις επιχειρήσεις. Οι διατάξεις του ελεύθερου ανταγωνισμού έχουν ως

---

¹¹ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ 78.

¹² Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ 79.

σκοπό τη δημιουργία μιας άκρως ανταγωνιστικής οικονομίας ανοικτής αγοράς, η οποία όμως ταυτόχρονα θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από κοινωνική προστασία και συνοχή¹³. Το όραμα αυτό περιλαμβάνει μια συνεχή προσπάθεια εξισορρόπησης των στόχων του ελεύθερου ανταγωνισμού και της ανάγκης κοινωνικής προστασίας¹⁴. Συνεπώς η εφαρμογή των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού, φέρνει στο προσκήνιο και άλλους στόχους της Ένωσης που δεν έχουν αμιγώς οικονομικό χαρακτήρα όπως η προστασία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, η προστασία του καταναλωτή, η κοινωνική συνοχή κ.ο.κ.

Η διακρίβωση του κανονιστικού περιεχομένου της ελευθερίας του ανταγωνισμού κατά το ενωσιακό δίκαιο θα επιχειρηθεί ακολούθως μέσω α) της διερεύνησης των στόχων αυτού του κλάδου του Κοινοτικού Δικαίου (κάτωθι 1) και β) μέσω της παράθεσης του αντικειμένου προστασίας του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού (κάτωθι 2).

A. Στόχοι του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού

Η 1^η Μαΐου 2004 αποτελεί ορόσημο στον κλάδο του ευρωπαϊκού δικαίου του ανταγωνισμού καθότι εκτός της προσχώρησης στην Ένωση δέκα νέων χωρών (Εσθονία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία και Τσεχία), ταυτόχρονα εκσυγχρονίστηκαν και επικαιροποιήθηκαν οι διατάξεις αυτού του κλάδου του δικαίου. Οι πρώτοι κανόνες ελεύθερου ανταγωνισμού έκαναν την εμφάνισή τους κατά το έτος 1950, αλλά κατέληξαν να εφαρμοστούν με τον εκτελεστικό Κανονισμό 17/1962.

Η αναγνώριση της ελευθερίας του ανταγωνισμού σε κορυφαίο θεσμό της ευρωπαϊκού οικοδομήματος αναγνωρίστηκε ρητά με το άρθρο 3 της Συνθήκης για

---

¹³ Βλ. αναλυτικά Lianos I., *Competition Law Remedies in Europe*, Oxford σελ. 52 επ.; Maher I., *Competition law: Alingment and Reform*, London 2007, σελ. 43 επ.; Monti G., *EG Competition Law*, Cambridge 2007, σελ. 70 επ.; Odudu O., *The Boundaries of EC Competition Law: The Scope of Article 102 TFEU*, Oxford, 2006 σελ. 14 επ.; Posner, (2002), *Law and economics*, Chicago, σελ. 140 επ.; Posner R., *Antitrust Law*, Chicago 2001, σελ. 100 επ.; Rodger B./MacCulloch, *Competition Law*, Oxford 2001, σελ. 76 επ.; Sokol D./Lianos I., *The Global Limits of Competition Law*, Stanford California 2012, σελ. 47 επ.; Townley Ch., *Article 81 EC and public policy*, Oxford 2009, σελ. 150 επ.; Zimmer D., *The Goals of Competition law*, Cheltenham 2012, σελ. 34 επ.

¹⁴ Πρβλ. Korah V./Lianos I., *Competition Law*, 4th edition, Oxford 2014, σελ. 98 επ.; Slot P. J./Johnston A., *An Introduction to Competition Law*, 2nd edition, Leiden 2014, σελ. 45 επ.; Whish R./Bailey D., (2012), *Competition Law*, 7th Edition, Oxford 2012, σελ. 23 επ.; Kokkoris I., *Competition Cases for the EU*, London 2008, σελ. 90 επ.; Amato G./Ehlermann C.-D./Komninos A., *EC Competition Law – A Critical Assessment*, Oxford 2007, σελ. 56 επ..

την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣυνθΕΕ) όπου ορίζεται πως η ένωση «εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την κοινωνική οικονομία της αγοράς με υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο, και το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος», με αποτέλεσμα αυτή η διάταξη να θέτει τα όρια στους κανόνες της αγοράς και ταυτόχρονα να είναι πάντα απαραίτητη η επίκλησή της σε κάθε απόπειρα ερμηνείας κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁵

Ο ανταγωνισμός αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο μιας ανοικτής στην αγορά οικονομίας, καθότι κρατά τις τιμές σε λογικά επίπεδα, δίνοντας παράλληλα την δυνατότητα στους καταναλωτές να επιλέξουν τα ποιοτικά καλύτερα και οικονομικά συμφερότερα προϊόντα και υπηρεσίες. Ταυτόχρονα ωθεί τις επιχειρήσεις, ώστε επενδύσουν στην έρευνα και καινοτομία, με σκοπό να αποκτήσουν ή να διατηρήσουν ένα αυξημένο μερίδιο αγοράς. Ωστόσο, ενώ το δίκαιο του Ελεύθερου ανταγωνισμού αποβλέπει κυρίως στην καθιέρωση στην αγορά ενός ορθώς λειτουργούντος και γνήσιου ανταγωνισμού (θεσμική διάσταση του Ανταγωνισμού), υπάρχουν ωστόσο και κάποιες περιπτώσεις όπου τα μέτρα του ελεύθερου ανταγωνισμού τίθενται για να προστατέψουν τις ατομικές ελευθερίες, το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου ή ακόμα και την εθνική ή ευρωπαϊκή πολιτική.¹⁶

Με την πάροδο του χρόνου, το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού αναπτύχθηκε ταχύτατα, καταφέροντας να αποτελέσει μια ξεχωριστό κλάδο δικαίου, αυτόνομου χαρακτήρα. Οι εξουσίες της Ένωσης περί προστασίας και εφαρμογής των διατάξεων θεμιτού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών είναι διευρυμένες, ενώ ταυτόχρονα δίνεται το δικαίωμα στα κρατικά όργανα να επεμβαίνουν ρυθμιστικά σε περιπτώσεις που οι αγορές δεν είναι αντάξιες των

---

¹⁵ Βλ. Elhauge E./Gerardin D. *Global competition law and economics*, Portland 2011 σελ. 32 επ.; Ezrachi A., *EU Competition Law – An analytical Guide to the Leading Cases*, Oxford and Portland Oregon 2009, σελ. 98 επ.; Faull J./Nikpay A., *The EU Law Competition*, Oxford 2014, σελ. 67 επ.

¹⁶ Βλ. αναλυτικά Basedow J./Wurmnest W., *Structure and Effects in EU Competition Law*, Austin – Boston – Chicago – New York – The Netherlands 2011, σελ. 89 επ.; Bishop S./Walker M., *The Economic of EC Competition Law: Concepts Application and Measurement*, Austin – Boston – Chicago – New York – The Netherlands 2010, σελ. 23 επ.; Dabbach M., *International and Comparative Competition Law*, Cambridge 2010, σελ. 45 επ.; Elhauge E./Gerardin D., 2011, *Global competition law and economics*, Portland 2010, σελ. 67 επ.

προσδοκιών των επιχειρήσεων και των καταναλωτών, ή ακόμα και προκειμένου να ενισχύσουν την καινοτομία και ανάπτυξη των μικρών επιχειρήσεων.¹⁷

Η εγγυημένη διατήρηση ενός κλίματος ελεύθερου και ανοθέτου ανταγωνισμού απαιτεί την σωρευτική πραγμάτωση δύο στόχων, ήτοι την οριοθέτηση της δράσης των επιχειρήσεων εντός μιας συγκεκριμένης αγοράς (ελεύθερος ανταγωνισμός) και ταυτόχρονα την απαλοιφή κρατικών συνήθως ρυθμίσεων οι οποίες ευνοούν μεροληπτικά κάποιες συγκεκριμένες επιχειρήσεις εις βάρος άλλων (μεροληπτικός ανταγωνισμός).

B. Αντικείμενο προστασίας του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού

Οι κυριότεροι τομείς της πολιτικής ανταγωνισμού είναι (α) ο έλεγχος των περιοριστικών του ανταγωνισμού συμπράξεων (κάτωθι 1), β) της καταχρηστικής εκμετάλλευσης της δεσπόζουσας θέσης (κάτωθι 2), και γ) οι παράνομες κρατικές ενισχύσεις (κάτωθι 3).¹⁸

1. Απαγορευμένες συμπράξεις επιχειρήσεων.

Η πρώτη μορφή επιχειρηματικής πρακτικής και δη συναλλακτικής φύσεως η οποία εμπίπτει στο κανονιστικό πεδίο του άρθρου 101 ΣΛΕΕ αλλά και των αντίστοιχων εθνικών νομοθεσιών αποτελεί η σύμπραξη μεταξύ επιχειρήσεων, η οποία περιορίζει ή δύναται να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ελεύθερο ανταγωνισμό σε μια σχετική αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών.

Τα είδη των συμπράξεων δύνανται ανάλογα με τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά να διακριθούν ανάμεσα σε οριζόντιες και κάθετες συμπράξεις. Ως οριζόντιες συμπράξεις εκλαμβάνονται όλες οι συμπράξεις επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην ίδια βαθμίδα παραγωγής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οριζόντιων συμπράξεων αποτελούν οι συμφωνίες επιχειρήσεων, η απόφαση ένωσης επιχειρήσεων και η εναρμονισμένη πρακτική.¹⁹ Αντίστοιχα, ως κάθετες συμπράξεις νοούνται οι συμπράξεις μεταξύ επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε διαφορετική βαθμίδα παραγωγής. Σε αυτές ανήκουν, οι συμβάσεις αποκλειστικής

¹⁷ Βλ. Πλιάκος Α., ό.π., σελ. 276.

¹⁸ Βλ. Αυγερινός Γ., Εισαγωγή στο δίκαιο ανταγωνισμού της Ε.Ε., Αθήνα 2011, σελ 2.

¹⁹ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 115 επ.; Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 24 επ.

διανομής και διάθεσης, οι συμβάσεις αντιπροσωπείας, οι συμβάσεις δικαιόχρησης και οι συμβάσεις επιλεκτικής διανομής.²⁰

Προκειμένου να υπαχθούν οι ανωτέρω συμβάσεις στο ρυθμιστικό (απαγορευτικό πεδίο) του άρθρου 101 ΣΛΕΕ θα πρέπει ωστόσο να συμβάλλουν στην παρεμπόδιση ή νόθευση του πραγματικού ή δυνητικού ανταγωνισμού σε μια συγκεκριμένη αγορά μέσα από την υιοθέτηση συγκεκριμένων πρακτικών οι οποίες απαριθμούνται στην εν λόγω διάταξη. Συγκεκριμένα, απαγορεύεται κάθε σύμπραξη επιχειρήσεων η οποία έχει ως αντικείμενο πρακτικές που αφορούν α) στον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής, β) στον περιορισμό ή στον έλεγχο της παραγωγής, της διαθέσεως, της τεχνολογικής αναπτύξεως ή των επενδύσεων, γ) στην κατανομή των αγορών ή των πηγών εφοδιασμού, δ) στην εφαρμογή άνισων όρων επί ισοδυνάμων παροχών, έναντι των εμπορικώς συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέρχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό και ε) στην εξάρτηση της συνάψεως συμβάσεων από την αποδοχή, εκ μέρους των συναλλασσομένων, προσθέτων παροχών που εκ φύσεως ή σύμφωνα με τις εμπορικές συνήθειες δεν έχουν σχέση με το αντικείμενο των συμβάσεων αυτών.²¹

Ωστόσο, ο νομοθέτης προβλέπει στην παρ. 3 του άρθρου 101 ΣΛΕΕ το ευεργέτημα της απαλλαγής. Υπό αυτή την έννοια μία κατά το άρθρο 101 III ΣΛΕΕ απαγορευμένη μορφή σύμπραξης δύναται να τύχει του εν λόγω ευεργετήματος που συνεπάγεται άρση της απαγόρευσης εφόσον συντρέχουν σωρευτικά συγκεκριμένες προϋποθέσεις, οι οποίες ορίζουν ότι μια καταρχήν απαγορευμένη σύμπραξη α) συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνικής ή οικονομικής προόδου, β) εξασφαλίζει συγχρόνως στους καταναλωτές δίκαιο τμήμα από το όφελος που προκύπτει, και η οποία γ) δεν επιβάλλει στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις περιορισμούς μη απαραίτητους για την επίτευξη των στόχων αυτών και δ) δεν παρέχει στις επιχειρήσεις αυτές τη

²⁰ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 115 επ.; Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 24 επ.

²¹ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 118 επ.; Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 110 επ. Πρβλ. από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία Gerber D., *Law and Competition in Twentieth Century Europe: Protecting Prometheus*, Oxford 2001, σελ. 87 επ.; Goyder D.G./Goyder J./Albors-Liorens A., *EC Competition Law*, Oxford, 2009 σελ. 45 επ.; Greaves R., *EC Competition Law, Banking and Insurance Services*, London 1992, σελ. 67 επ.; Hawk B., *International Antitrust Law & Policy*, Fordham 2005; Hovenkamp H., *Antitrust, An Analysis of Antitrust Principles and their Application*, Oxford 2011, σελ. 78 επ.; Jones A./Surfin B., *EU Competition Law*, Oxford 2014, σελ. 45 επ.

δυνατότητα καταργήσεως του ανταγωνισμού επί σημαντικού τμήματος των σχετικών προϊόντων.²²

2. Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης

Δεύτερη περίπτωση αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών, η οποία ανήκει στο απαγορευτικό περιεχόμενο του άρθρου 102 ΣΛΕΕ αποτελεί η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης από μια ή περισσότερες επιχειρήσεις στην εσωτερική αγορά ή σε σημαντικό τμήμα αυτής

Συγκεκριμένα, η εν λόγω διάταξη απαγορεύει σε μία ή σε περισσότερες επιχειρήσεις να καταχραστούν την οικονομική δύναμη (π.χ. το υψηλό μερίδιο αγοράς ή το τεχνολογικό, οικονομικό προβάδισμα) που κατέχουν σε μία σχετική αγορά εις βάρος των δικαιωμάτων ανταγωνιστών, των καταναλωτών και του θεσμού του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης διακρίνεται ανάλογα με τον αριθμό των υποκειμένων της σε ατομική κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης και σε συλλογική κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης.²³

Είναι ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και απαγορεύεται, κατά το μέτρο που δύναται να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, η καταχρηστική εκμετάλλευση από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις της δεσπόζουσας θέσης τους εντός της εσωτερικής αγοράς ή σημαντικού τμήματός της.

Η κατάχρηση αυτή δύναται κατά το άρθρο 102 ΣΛΕΕ να συνίσταται ιδίως:

- α) στην άμεση ή έμμεση επιβολή μη δικαίων τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής,
- β) στον περιορισμό της παραγωγής, της διαθέσεως ή της τεχνολογικής αναπτύξεως επί ζημία των καταναλωτών,
- γ) στην εφαρμογή άνισων όρων επί ισοδυνάμων παροχών έναντι των εμπορικώς συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέρχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό,

²² Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 41 επ.; Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 109 επ. Πρβλ. επίσης Τζουγανάτος Δ., Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Αθήνα 2013, σελ. 34 επ.; Τριανταφυλλάκης Γ., Η ενσυνείδητη παράλληλη συμπεριφορά επιχειρήσεων ως εναρμονισμένη πρακτική, σε: ΔΕΕ 2008, σελ. 1068 επ.; Για μια επισκόπηση της νομολογία περί συμπράξεων βλ. Τριανταφυλλάκης Γ. (επιμ.), Ελεύθερος Ανταγωνισμός, Πρακτική – Νομολογία εθνική και ευρωπαϊκή, Αθήνα 2005.

²³ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 155 επ.

δ) στην εξάρτηση της συνάψεως συμβάσεων από την αποδοχή, εκ μέρους των συναλλασσομένων, πρόσθετων παροχών που εκ φύσεως ή σύμφωνα με τις εμπορικές συνήθειες δεν έχουν σχέση με το αντικείμενο των συμβάσεων αυτών.²⁴

3. Κρατικές ενισχύσεις

Μια ακόμη σημαντική περίπτωση αντι-ανταγωνιστικής πρακτικής, η οποία περιορίζει ή δύναται να περιορίσει τον ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά ή σε σημαντικό τμήμα αυτής αποτελεί και η περίπτωση των λεγόμενων κρατικών ενισχύσεων κατά το άρθρο 107 ΣΛΕΕ. Παρά το γεγονός ότι η εν λόγω διάταξη, δεν προβαίνει στον προσδιορισμό της έννοιας κρατικής ενίσχυσης, παρέχει ωστόσο τα κριτήρια/στοιχεία, στα οποία στηρίχθηκαν η Επιτροπή και η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να προσδώσουν έναν ορισμό της έννοιας αυτής.

Ειδικότερα, το άρθρο 107 I ΣΛΕΕ ορίζει ότι είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν τον ανταγωνισμό και τις διακρατικές συναλλαγές μέσα από την ευνοϊκή μεταχείριση συγκεκριμένων επιχειρήσεων ή κλάδων παραγωγής. Τα ανωτέρω χαρακτηριστικά μάλιστα ερμηνεύονται διασταλτικά και με ευρύ τρόπο τόσο από την Επιτροπή, όσο και από τα Δικαστήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα η έννοια της κρατικής ενίσχυσης να είναι μια διαρκώς εξελισσόμενη έννοια²⁵.

Όπως απεφάνθη το Δικαστήριο σε σχετική νομολογία του «ο όρος ενίσχυση περιλαμβάνει μέτρα τα οποία, υπό διάφορες μορφές, μειώνουν τις επιβαρύνσεις που κανονικά φέρουν οι επιχειρήσεις. Η έννοια της ενίσχυσης είναι ευρύτερη από την έννοια της επιδοτήσεως, γιατί περιλαμβάνει όχι μόνο τις θετικές παροχές (όπως η ίδια η επιδότηση) αλλά επίσης και παρεμβάσεις οι οποίες υπό διαφορετικές μορφές μειώνουν τις επιβαρύνσεις, που κανονικά βαρύνουν τον προϋπολογισμό μιας επιχείρησης και που για το λόγο αυτό, χωρίς να είναι

²⁴ Βλ. Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 79 επ.

²⁵ Βλ. Arhold CH., The Case Law of the European Court of Justice and the Court of First Instance on State Aids in 2004/2005, σε: EStAL 2005, σελ. 175 επ.

επιδοτήσεις με τη στενή έννοια του όρου, είναι της αυτής φύσεως και έχουν ταυτόσημα αποτελέσματα»²⁶.

Περαιτέρω, με τον όρο «ενίσχυση» νοούνται, σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία, όλα τα οικονομικά πλεονεκτήματα που παρέχονται άμεσα ή έμμεσα με κρατικούς πόρους ή αποτελούν πρόσθετη επιβάρυνση για το Δημόσιο ή για τους οργανισμούς που έχουν οριστεί ή συσταθεί προς το σκοπό αυτό, χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή και νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό και να επηρεάσουν το ενδοενοσιακό εμπόριο μέσω της ευνοϊκής μεταχείρισης ορισμένων τοπικών κλάδων παραγωγής ή επιχειρήσεων.²⁷

Αποφασιστικής σημασίας για την οριοθέτηση της έννοιας της κρατικής ενίσχυσης είναι και η εστίαση στις συνέπειες του μέτρου στον ανταγωνισμό και όχι στον επιδιωκόμενο μέσω της ενίσχυσης σκοπό. Για το λόγο αυτό, δεν εξετάζονται τα αίτια ή οι στόχοι των κρατικών παρεμβάσεων, άλλωστε δε γίνεται τέτοια διάκριση στο άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ, αλλά μόνο τα αποτελέσματά τους στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Υπό την έννοια αυτή, είναι αδιάφορο εάν η ενίσχυση στοχεύει στην καταπολέμηση της ανεργίας, στην εξυγίανση προβληματικών επιχειρήσεων, στην προστασία του περιβάλλοντος ή αν εξυπηρετεί άλλους κοινωνικούς στόχους.²⁸

Εν κατακλείδι, τα στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της κρατικής ενίσχυσης συνοψίζονται - σύμφωνα με τη νομολογία και τη θεωρία - στα ακόλουθα τέσσερα: α) χορήγηση οικονομικού – ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, β) χρηματοδότηση του εν λόγω πλεονεκτήματος με κρατικούς πόρους, γ) καταλογισμός του μέτρου ενίσχυσης στο κράτος και δ) προνομιακή μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή κλάδων παραγωγής (επιλεκτικός χαρακτήρας του μέτρου)²⁹.

²⁶ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 403, 404 με περαιτέρω παραπομπή σε: Αποφάσεις ΔΕΚ C-387/92, Banco Exterior de Espagna, Συλλ. 1993, σελ. I-877; ΔΕΚ C-143/99, C-501/00, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ. 2004, σελ. I-6717, σκέψη 90.

²⁷ Βλ. Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 239; Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 403.

²⁸ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 404-405 με περαιτέρω παραπομπή σε: απόφαση ΔΕΚ, υπόθεση 30/59, De Gezamenlinkje Steenkolenmijnen in Limburg/Hoehe Behoerde, Συλλ. 1961, σκέψεις 28, 33.

²⁹ Βλ. Καρύδης Γ., ό.π., σελ. 404; Αυγερινός Γ., ό.π., σελ. 239.

III. Συμπέρασμα

Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές συνιστούν θεματική έκφανση της οικονομικής ελευθερίας και η πραγματοποίησή τους στην κοινή αγορά τελεί υπό την εγγύηση της ελευθερίας της κυκλοφορίας κεφαλαίων και της ελευθερίας πληρωμών εντός της κοινής αγοράς, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 63 ΣΛΕΕ.

Η εν λόγω συναλλακτική πρακτική συμβάλλει στην πραγμάτωση της οικονομικής αυτοδιάθεσης όχι μόνο των καταναλωτών αλλά και των επιχειρήσεων που διευκολύνουν τις εν λόγω συναλλαγές (πιστωτικά ιδρύματα) εντός της εσωτερικής αγοράς. Ωστόσο, η εν λόγω κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας των πιστωτικών ιδρυμάτων δεν ισχύει σε απόλυτο βαθμό καθώς δύναται να περιοριστεί, εφόσον αυτό το επιτάσσει η προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού. Συγκεκριμένα, κατά τα άρθρα 101 ΣΛΕΕ και 102 ΣΛΕΕ οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην εν λόγω αγορά δεν επιτρέπεται μέσα από την υιοθέτηση απαγορευμένων/καταχρηστικών πρακτικών συμπραξιακών ή μονομερών, όπως η κατανομή αγορών, ο έλεγχος της τεχνολογικής ανάπτυξης, ο έλεγχος παραγωγής και διάθεσης να αναστέλλουν την τεχνολογική πρόοδο ή να εκτοπίζουν υπάρχουσες ανταγωνιστικές επιχειρήσεις από την αγορά ή ακόμη και να θέτουν φραγμούς εισόδου νέων επιχειρήσεων στην εν λόγω αγορά κάτι το οποίο συνακόλουθα μειώνει αισθητά και την ελευθερία επιλογών του τελικού καταναλωτή συστατικού στοιχείου της οικονομικής του αυτοδιάθεσης.

Στην χορεία των ανωτέρω αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών ανήκουν περαιτέρω και οι κρατικές ενισχύσεις. Ειδικότερα, το κράτος δεν επιτρέπεται να συνδράμει επιλεκτικά μέσω του θεσμού των κρατικών ενισχύσεων επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην αγορά των ηλεκτρονικών πληρωμών παρέχοντας στην δικαιολογημένη επιχείρηση μέσα από κρατικούς πόρους ένα αθέμιτο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστριών επιχειρήσεων στην ενιαία αγορά (αρ. 107 ΣΛΕΕ).

Ωστόσο, στα πλαίσια ενός κράτους δικαίου η ανωτέρω περιγραφείσα δυνατότητα περιορισμού της ελευθερίας της κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών προς χάριν του ελεύθερου ανταγωνισμού δεν επιτρέπεται να ασκείται ανεξέλεγκτα καθώς υπόκειται με την σειρά της στα απώτατα όρια τα οποία θέτει η ενωσιακή έννομη τάξη και η νομολογία του ΔΕΕ και δη στην αρχή της

αναλογικότητας σύμφωνα με την οποία κάθε περιορισμός της οικονομικής αυτοδιάθεσης των πιστωτικών ιδρυμάτων και συνακόλουθα των δια αυτών διενεργούμενων ηλεκτρονικών πληρωμών θα πρέπει να είναι αναγκαίος και κατάλληλος για την επίτευξη ενός σκοπού δημοσίου συμφέροντος και να μην συνεπάγεται μια δυσανάλογα επαχθή προσβολή του πυρήνα της δια αυτού θιγόμενης οικονομικής ελευθερίας.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι ηλεκτρονικές πληρωμές υπό το πρίσμα των συνταγματικών ελευθεριών

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αναλύονται οι ηλεκτρονικές πληρωμές υπό το πρίσμα των συνταγματικών ελευθεριών. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι ηλεκτρονικές συναλλαγές ως έκφανση της ελευθερίας των συμβάσεων και των κερδοσκοπικών ενώσεων (κάτωθι I), διερευνάται η σύνδεσή τους με το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας (κάτωθι II) και παρατίθενται οι περιορισμοί της εν λόγω έκφανσης της οικονομικής ελευθερίας υπό το πρίσμα της ελευθερίας του ανταγωνισμού (κάτωθι III).

I. Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές ως έκφανση της ελευθερίας των συμβάσεων και της ελευθερίας κερδοσκοπικών ενώσεων

A. Πεδίο προστασίας της ελευθερίας των συμβάσεων

Η ελευθερία των συμβάσεων αποτελεί απόρροια της γενικής οικονομικής ελευθερίας, δικαίωμα το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος. Η κατά γενική ομολογία ελευθερία ενός ατόμου δεν περιορίζεται, εκτός αν το άτομο εκφράσει τέτοιου είδους βούληση, μέσω είτε μονομερών δικαιοπραξιών, αλλά κυρίως μέσω συμβάσεων, οι οποίες αποτελούν διμερείς δικαιοπραξίες όπου δυο αντιτιθέμενες δηλώσεις βουλήσεως κατευθύνονται στην παραγωγή του ίδιου θελημένου αποτελέσματος. Συνεπώς επαγωγικά προκύπτει το συμπέρασμα ότι η ελευθερία του ανθρώπου οδηγεί στην δικαιοπρακτική ελευθερία και συγκεκριμένα στην ελευθερία των συμβάσεων, δηλαδή στην ελευθερία του ανθρώπου να δεσμεύεται με τη συγκατάθεσή του, έναντι των συνανθρώπων του. Θα πρέπει δε να διευκρινιστεί, ότι πέραν των ιδιωτικών συμβάσεων, υπάρχουν και οι δημόσιες, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ ιδιωτών και της διοίκησης, οι οποίες ωστόσο δεν έχουν κάποια σύνδεση με την ελευθερία των συμβάσεων καθώς υπόκεινται σε ειδικό καθεστώς.³⁰

³⁰ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα, Αθήνα 2012, σελ. 1145 επ.; Πλιάκος Α., Εισαγωγή στο Οικονομικό Δίκαιο, Αθήνα 2011, σελ. 31, Γέροντας Απ., ό.π., σελ. 358, Βλ. Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Αθήνα 2006, σελ. 189, βλ. Αντωνίου Θ., ό.π., σελ. 367. πρβλ και την πάγια νομολογία του ΣτΕ: ΣτΕ 2125/77 (Ολ.), δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1977, σελ. 633. ΣτΕ 2125/77 (Ολ.), δημοσιευθείσα σε: Νομικό Βήμα 1978, σελ. 89 επ.; ΣτΕ 2918/1986, δημοσιευθείσα σε: Νομικό Βήμα 1986, σελ. 187 επ.; ΣτΕ 1094/1987 (Ολ.), δημοσιευθείσα σε: Αρμενόπουλος 1987,

Πέραν του νομικού πρίσματος μέσω του οποίου εξετάζουμε την ελευθερία των συμβάσεων, στο ίδιο συμπέρασμα μπορούμε να καταλήξουμε βλέποντας το ζήτημα από κοινωνικής πλευράς, καθώς για την ομαλή λειτουργία μιας κοινωνίας, οι συμμετέχοντες σε αυτή πρέπει να αλληλοϋποχωρούν και να τηρούν τις υποσχέσεις που δίνουν. Η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων εξισορροπεί τυχόν ανισότητες και προσπάθειες επιβολής βούλησης των ισχυρότερων στους ασθενέστερους. Περαιτέρω, πρέπει να αναφερθεί η μέγιστη σημασία της διατήρησης της ιδιωτικής αυτονομίας για την εξασφάλιση ενός υγιούς βιοτικού περιβάλλοντος για κάθε ιδιώτη, εντός του οποίου θα του δίνεται η δυνατότητα σύμφωνα με τις επιθυμίες του να συνάπτει συμφωνίες με άλλους ιδιώτες. Σε περιπτώσεις που η ιδιωτική αυτονομία εκλείπει, έχουμε ένα ολοκληρωτικό κράτος, το οποίο δεν αφήνει περιθώρια για την ελεύθερη βούληση των πολιτών. Ωστόσο, δεν πρέπει η έννοια της ιδιωτικής αυτονομίας να συγχέεται με την αυτονομία ως πηγή δικαίου, καθώς η μεν πρώτη αποτελεί το δικαίωμα του ιδιώτη να δρα κατά τη βούλησή του, ενώ η δεύτερη αποτελεί την αρμοδιότητα των οργανισμών να θέτουν κανόνες δικαίου.³¹

Προχωρώντας την ανάλυσή των οριζόμενων στο άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος περί ελευθερίας των συμβάσεων (και συγκεκριμένα όσον αφορά τις ιδιωτικές συμβάσεις) είναι απαραίτητα να ορίσουμε τι ακριβώς περιλαμβάνει αυτή η ελευθερία. Ειδικότερα, η εν λόγω ελευθερία αποτελείται από τρεις βασικούς άξονες, και συγκεκριμένα: α. την ελευθερία σύναψης ή καταγγελίας μιας σύμβασης, β. την ελευθερία επιλογής του αντισυμβαλλόμενου μέρους, και γ. την ελευθερία καθορισμού του περιεχομένου της σύμβασης. Σε κάθε περίπτωση όμως, η βούληση των συμβαλλόμενων μερών, πρέπει να είναι σύννομη και να υπακούει στους κανόνες δημόσιας τάξης.³²

Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι και στην ελευθερία των συμβάσεων είναι πιθανό να τίθενται κάποια απόλυτα όρια εκ του νομοθέτη, αποκλειόμενης όμως της εις βάρος ενός εκ των συμβαλλομένων, μεταγενέστερης επέμβασής του. Εξαιρέση σε

σελ. 529 επ.; ΣτΕ 3313/1989, δημοσιευθείσα σε: Αρμενόπουλο 1989, σελ. 1018 επ.; ΣτΕ 2153/1989, δημοσιευθείσα σε: Διοικητική Δίκη 1990, σελ. 72 επ.; ΣτΕ 1591/1990, δημοσιευθείσα σε Διοικητική Δίκη 1991, σελ. 87 επ.

³¹ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ.,ό.π.. 1147 επ.

³² Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1148 επ. με περαιτέρω παραπομπή: Πρβλ. Ειρην. Αθηνών 2317/80, ΤοΣ 1981, 129 (131) ΣτΕ 2944/80 (Τμ. 'Δ), Ιω. Σαρμάς, σελ.638.

αυτό τον κανόνα αποτελούν κάποιες διατάξεις του Συντάγματος, οι οποίες δίνουν χώρο στον νομοθέτη να επέμβει, όπως για παράδειγμα η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος η οποία ορίζει πως «η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται» καθώς και η διάταξη του άρθρου 106 παρ. 2 Σ σύμφωνα με την οποία «η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας».

Όσον αφορά δε τις συμβάσεις οι οποίες συνάπτονται μεταξύ της διοικήσεως και των ιδιωτών, ήτοι τις δημόσιες συμβάσεις, κυρίαρχο ρόλο παίζει η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του ιδιώτη προς τη διοικηση-κράτος, ότι θα τηρηθούν οι όροι της μεταξύ τους σύμβασης, στην οποία οδηγήθηκαν διότι τις περισσότερες φορές ο ιδιώτης παρακινείται δυνάμει ειδικών κινήτρων στη σύναψη συμβάσεων. Η γενική αρχή όμως της υπεροχής του δημοσίου συμφέροντος βρίσκει και εδώ εφαρμογή, και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί τα παραβλεφθεί³³.

Οι δημόσιες συμβάσεις, όπως προαναφέρθηκε, έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, χωρίς όμως να καταστρατηγούν την συμβατική ελευθερία του ασθενέστερου αντισυμβαλλόμενου μέρους, ήτοι του ιδιώτη³⁴. Ισχύει και σε αυτό το είδος των συμβάσεων το γενικό πλαίσιο της σύναψης, διαμόρφωσης και καταγγελίας τους υπό τον όρο της ταύτισης των επιθυμιών των δύο μερών που συμμετέχουν στην εκάστοτε σύμβαση. Το στοιχείο που αλλάζει κατά σημαντικό βαθμό τα γενικώς ισχύοντα είναι το δημόσιο συμφέρον, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στη διοίκηση να επικρατήσει του ασθενέστερου ετέρου μέρους (πολίτη), και να μεταβάλλει ή ακόμα και να λύσει μονομερώς μια διοικητική σύμβαση. Σε περιπτώσεις που συμβαίνει αυτό, υπάρχει υποχρέωση προς

³³ Βλ. από την σχετική νομολογία του ΣτΕ: ΣτΕ 598/53, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς των Νομικών 1954, σελ. 45 επ.; Πρβλ. επίσης ΣτΕ 434/59, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς των Νομικών 1960, σελ. 61 επ.

³⁴ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1150 επ. με περαιτέρω παραπομπή: Δαγτόγλου Π.Δ., Γεν. Διοικ. Δίκ., άρ. 726 επ.; Εφστράτιου, Ρ. Die Bestandskraft des öffentlich-rechtlichen Vertrages. Eine vergleichende Untersuchung zum griechischen, französischen und insbesondere deutschen Verwaltungsvertragsrecht, 1988, σ. 167 επ.; Κόρσος Δ., Η σύμβασις του διοικητικού δικαίου, Αθήνα 1961; Παπανικολαΐδης Δ., Το δίκαιον των διοικητικών συμβάσεων, Αθήνα 1966; Σπηλιωτόπουλος Επ., Εγχειρίδιον διοικητικού δικαίου, Αθήνα 2015, παρ. 182 επ.; Τσιτσεκλής Αγγ., Αι διοικητικά συμβάσεις, Αθήνα 1958, σελ. 61 επ.

αποζημίωση του ιδιώτη εκ της διοικήσεως³⁵, ενώ ταυτόχρονα δεν στοιχειοθετείται κάποια παράβαση της οικονομικής ελευθερίας.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του πεδίου προστασίας της ελευθερίας των συμβάσεων, πρέπει να αναφερθούμε στο απώτατο όριο αυτής και συγκεκριμένα, στο πολύ σημαντικό άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος περί κατάχρησης δικαιώματος, το οποίο εφαρμόζεται και στην περίπτωση της συμβατικής ελευθερίας. Χαρακτηριστική περίπτωση κατάχρησης στοιχειοθετείται σε περιπτώσεις αδικαιολόγητης άρνησης παροχής ή παροχής υπό αδικαιολόγητα επαχθείς όρους, ζωτικής σημασίας αγαθών και υπηρεσιών όπως για παράδειγμα η ύδρευση, η αποχέτευση, η χορήγηση ηλεκτρικής ή άλλης ενέργειας κ.α.

B. Πεδίο προστασίας της ελευθερίας των κερδοσκοπικών ενώσεων

Το άρθρο 12 του Συντάγματος εξασφαλίζει το δικαίωμα των Ελλήνων πολιτών να συστήνουν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας το νόμο. Αν και δεν προβλέπεται ρητώς η προστασία των κερδοσκοπικών ενώσεων, ωστόσο αυτό συνάγεται με την επικουρική εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος περί οικονομικής ελευθερίας. Η έννοια της οικονομικής ελευθερίας συνεπώς προστατεύει και τη σύσταση, οργάνωση και λειτουργία των κερδοσκοπικών οργανώσεων.³⁶

Το γεγονός της ύπαρξης της ελευθερίας σύστασης κερδοσκοπικών ενώσεων, δεν αποκλείει κάποιους ειδικούς όρους σύστασης όπως για παράδειγμα τον καθορισμό συγκεκριμένων μορφών ενώσεων για κάποιες οικονομικές δραστηριότητες ή την ανοχή από τις ενώσεις κάποιας εποπτείας εκ της διοικήσεως, πάντα υπό το πέπλο της αρχής της νομιμότητας και της αναλογικότητας. Η νομολογία της χώρας³⁷ αποδέχεται ως σύννομες σχεδόν άπασες τις επεμβάσεις της νομοθετικής εξουσίας στην αυτονομία -για παράδειγμα- μιας εμπορικής εταιρείας, με την πρόφαση συνήθως του δημοσίου συμφέροντος, χωρίς να παρέχουν ειδική επεξήγηση επί αυτού. Από την άλλη πλευρά η θεωρία είναι αντίθετη με αυτή την

³⁵ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1151 επ., με περαιτέρω παραπομπή: ΣτΕ 276/86 (Τμ.Γ'), δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1986, σελ. 678.

³⁶ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1150 επ.

³⁷ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1154 επ.

τακτική, καθότι υποστηρίζει ότι η έννοια του δημόσιου συμφέροντος και της αρχής της αναλογικότητας έχουν συγκεκριμένη και πιο αυστηρή εφαρμογή.

Γ. Φορείς του δικαιώματος

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση της ελευθερίας των συμβάσεων, είναι απαραίτητο να αναφερθούμε στους φορείς αυτού του δικαιώματος, οι οποίοι μπορεί να είναι είτε φυσικά είτε νομικά πρόσωπα. Με μια πρώτη ανάγνωση του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος αντιλαμβανόμαστε ότι γίνεται αναφορά στην ανθρώπινη προσωπικότητα χωρίς να προκύπτει ξεκάθαρα προστασία και της νομικής προσωπικότητας. Με την ταυτόχρονη όμως προστασία της οικονομικής ζωής στο ίδιο άρθρο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι φορείς της ελευθερίας των συμβάσεων είναι και τα νομικά πρόσωπα καθώς η σύστασή εμπορικών εταιριών αποτελεί τον επικρατέστερο τρόπο συμμετοχής τους στην οικονομική ζωή. Συνεπώς, ο πιθανός ισχυρισμός κάποιου ότι τα νομικά πρόσωπα δεν είναι φορείς του ανωτέρω δικαιώματος, θα αποτελούσε ένα πρόχειρο συμπέρασμα χωρίς σύνδεση με την πραγματικότητα. Περαιτέρω, φορείς της οικονομικής ελευθερίας αποτελούν και οι εταίροι- μέτοχοι ενός νομικού προσώπου.

Ωστόσο, είναι αναγκαία η διάκριση ανάμεσα στα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και δημοσίου δικαίου καθώς τα δεύτερα ως προέκταση του κράτους δεν είναι υποκείμενα ατομικών δικαιωμάτων ακόμα και όταν ασκούν συναλλακτική δραστηριότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου είναι οι οργανισμοί κοινής ωφελείας που συνήθως κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην παροχή υπηρεσιών (π.χ. ύδρευση, ηλεκτρισμός) και ασκούν την δραστηριότητά τους ως δημόσιες επιχειρήσεις.³⁸ Οι επιχειρήσεις αυτές δεν μπορούν να αποτελέσουν φορείς του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας, καθότι αποτελούν κύριες δομές του ίδιου του κράτους και συνεπώς το κράτος έχει υποχρέωση προστασίας των ιδιωτών έναντι των ανωτέρω νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. Αντιθέτως οι δημόσιες επιχειρήσεις οι οποίες απλώς μετέχουν στην συναλλακτική ζωή χωρίς να κατέχουν δεσπόζουσα θέση, μπορούν να θεωρηθούν ως φορείς της οικονομικής ελευθερίας. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι οι

³⁸ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1169 επ. με περαιτέρω παραπομπή σε: Αναστασόπουλος Ι., Οι δημόσιες επιχειρήσεις, Αθήνα 1987; Δαγτόγλου Π.Δ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή 2012, παρ. 1149 επ.; Σπηλιωτόπουλος Ε., Η δημόσια επιχείρησης, Αθήνα 1963, σελ. 52 επ.; Τάχος Ι. Α., Διοικητικό Οικονομικό Δίκαιο, Αθήνα 1990, σελ. 340 επ.

κοινοτικοί αλλοδαποί, ήτοι οι πολίτες κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι επίσης φορείς της ανωτέρω ελευθερίας, καθότι βάσει του άρθρου 12 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης τίθεται ρητώς η απαγόρευση διακρίσεων μεταξύ πολιτών της ενώσεως λόγω ιθαγένειας. Επιπλέον δεν υπάρχει κάποιος ρητός διαχωρισμός ανάμεσα σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, ωστόσο συνήθως για τους δεύτερους προβλέπονται κάποιες συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Συμπερασματικά πρέπει να αναφερθεί, ότι παρόλη την ελευθερία των συμβάσεων που απολαμβάνουν τα άτομα, δεν πρέπει να λησμονείται η αρχή *pacta sunt servanda*, η οποία ορίζει ότι οι συμφωνίες που έχουν συναφθεί πρέπει να τηρούνται, και αυτό γιατί σε καμία περίπτωση ο ιδιώτης που έχει συνάψει κάποια σύμβαση, ακόμα και με επαχθείς για αυτόν όρους, δεν μπορεί επικαλούμενος την ελευθερία των συμβάσεων, να μην εφαρμόσει τους όρους της. Οι μόνες περιπτώσεις που μπορεί να υπάρξει ανατροπή αυτής της αρχής είναι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω όταν πρόκειται για επιχειρήσεις οι οποίες κατέχουν μονοπωλιακή ή δεσπόζουσα θέση στην αγορά που δραστηριοποιούνται. Έρεισμα σε αυτό, παρέχουν τα άρθρα 25 παρ. 3 και 106 παρ. 2 του Συντάγματος περί απαγόρευσης καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος και απαγόρευσης ανάπτυξης οικονομικής πρωτοβουλίας σε βάρος της ελευθερίας και ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή σε βάρος της εθνικής οικονομίας αντίστοιχα.

II. Οι ηλεκτρονικές συναλλαγές και το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας

A. Πεδίο Προστασίας

Η αλματώδης πρόοδος της τεχνολογίας και της πληροφορικής μας έχει δώσει τη δυνατότητα για την πρόσβαση σε έναν τεράστιο όγκο πληροφοριών τις τελευταίες δεκαετίες. Οι πληροφορίες σήμερα δε, έχουν καταστεί αγαθά έχοντα σαφή οικονομική αξία, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα συναλλαγής, ενώ η οικονομικοκοινωνική δραστηριότητα έχει επηρεαστεί από τις ανωτέρω εξελίξεις και δεν φέρει πια μόνο τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά των παλαιότερων ετών. Για τους ανωτέρω λόγους, εδώ και μια δεκαετία η κοινωνία της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών περιγράφεται πολύ ορθά ως «Κοινωνία της Πληροφορίας», όρος ο οποίος εμπεριέχει την μετατροπή της φύσης και αποστολής

της πληροφορίας στην οικονομική και κοινωνική ζωή και περιλαμβάνει ένα συνδυασμό μέσων πληροφόρησης, ήτοι διαδικτύου, ραδιοτηλεόρασης και τηλεπικοινωνιών, καθώς και την συνεχή εξέλιξη αυτών. Στην διαρκή άλλωστε μεταβολή των τρόπων συλλογής πληροφορίας, οφείλεται και η μη αναλυτική περιγραφή της Κοινωνία της Πληροφορίας στην διάταξη του Συντάγματος αλλά δίδεται με μια πιο γενική μορφή η οποία περιλαμβάνει αυτό το στοιχείο της ανανέωσης και επικαιροποίησής τους³⁹.

Το Σύνταγμα προβλέπει την προστασία του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 5^Α Σ, ενώ ταυτόχρονα το δεύτερο εδάφιο της αυτής παραγράφου ορίζει κάποιες υποχρεώσεις που έχει το κράτος. Το κράτος οφείλει να διευκολύνει την πρόσβαση σε πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και την παραγωγή, ανταλλαγή και διάδοσή τους «τηρουμένων πάντα των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9^Α και 19 Σ». Από τη διάταξη αυτή προκύπτει εμφανώς η βούληση του νομοθέτη να εξαλείψει τυχόν ανισότητες στην άσκηση του δικαιώματος συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, το οποίο προϋποθέτει ότι η πολιτεία θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα ώστε να επιτρέπεται σε κάθε πολίτη να έχει ελεύθερη πρόσβαση στις πηγές πληροφορίας και να μπορεί να χρησιμοποιεί προς όφελός του τις τεχνολογίες της πληροφορικής και της επικοινωνίας. Βασικός τρόπος προστασίας του συγκεκριμένου δικαιώματος από το κράτος είναι η διατήρηση του κόστους πρόσβασης στην κοινωνία της πληροφορίας σε επίπεδα που επιτρέπουν στο σύνολο των πολιτών να συμμετέχουν σε αυτή. Το κόστος βέβαια, αν και μπορεί να καθορίζεται με κάποια διοικητική πράξη, τις περισσότερες φορές επηρεάζεται από τις σχετικές συμβάσεις που συνάπτονται ανάμεσα στο κράτος και τους ιδιώτες που δραστηριοποιούνται στο χώρο ή και από τους όρους χορήγησης αδειών παραχώρησης⁴⁰. Κάποιο δυσανάλογο ή απαγορευτικό για κάποιους κόστος μπορεί

³⁹ Βλ. Βενιζέλος Ε., Το αναθεωρητικό κεκτημένο. Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21^ο Αιώνα και η συνεισφορά της συνταγματικής αναθεώρησης του 2001, Αθήνα 2006, σελ.. 159, με περαιτέρω παραπομπή σε: Βενιζέλο Ε., Το σχέδιο της αναθεώρησης, ό.π., σελ.. 21. Για την έννοια της «κοινωνίας της πληροφορίας», βλ. του ίδιου, Μέσα ενημέρωσης, δημοκρατία και εξωτερική πολιτική. Το τρίγωνο της έντασης, 1996, σελ.. 84-85, και 143 επ. Σχετικά με τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την «κοινωνία της πληροφορίας», βλ. Venturelu S., The information society in Europe: the passing of the public service paradigm of european democracy, σε: Cafruny A. W. & Lankowski C., (επιμ.), Europe's ambiguous unity, London 1997, σελ. 85 επ.

⁴⁰ Βλ. Βιδάλη Τ., Νέα δικαιώματα στην πρόταση για την αναθεώρηση του Συντάγματος, σε: Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.). Αναθεώρηση του Συντάγματος και εκσυγχρονισμός των θεσμών, Αθήνα 2000, σελ.. 101; Ανθοπούλου Χ., ό.π.. σελ.. 160-161. Για τη συναφή έννοια της «καθολικής

να μην αποτελεί άμεσο εμπόδιο στη συμμετοχή στην κοινωνία της πληροφορίας, ωστόσο λειτουργεί εμμέσως ως τροχοπέδη στην άσκηση του δικαιώματος που προστατεύει το άρθρο 5^Α παρ. 2 του Συντάγματος.

Οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας βρίσκουν άμεση εφαρμογή σε πολλούς τομείς του δημόσιου βίου της χώρας, όπως για παράδειγμα σε μία ηλεκτρονική διαβούλευση, όπου οι πολίτες συζητώντας μεταξύ τους θα εξετάσουν τα γεγονότα και τις πολλαπλές απόψεις ώστε να καταλήξουν σε μία απόφαση⁴¹.

Προκύπτει συνεπώς μία κατάσταση κατά την οποία σταδιακά μεταβαίνουμε από την «παραδοσιακή» αυτονομία και ανεξαρτησία κάθε ατόμου στον αληθινό κόσμο, η οποία προστατεύεται δυνάμει του άρθρου 5 του Συντάγματος, στην αυτονομία του εντός της Κοινωνίας της Πληροφορίας, η οποία βαίνει προς ολοκλήρωση καθώς μεγεθύνεται η ανάγκη του ατόμου για περισσότερη και πληρέστερη πληροφόρηση. Η κοινωνική ανάγκη που δημιουργήθηκε με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της τεχνολογίας, για περισσότερη πληροφόρηση, είναι και αυτή που ωθεί τελικώς και το δίκαιο να διαμορφώσει ένα νέο πλέγμα προστατευτικών κανόνων, οι οποίοι θα διαφυλάττουν το δικαίωμα κάθε ατόμου να συμμετέχει στη Κοινωνία της Πληροφορίας⁴².

B. Εγγυήσεις των άρθρων 9^Α Σ και 19 Σ

Η πραγμάτωση του δικαιώματος της συμμετοχής στην Κοινωνία της πληροφορίας που κατοχυρώνει το άρθρο 5^Α Π Σ τελεί πάντοτε υπό την αίρεση του σεβασμού των λοιπών συνταγματικών διατάξεων που κατοχυρώνουν την αυτοδιάθεση του ατόμου στην Κοινωνία της πληροφορίας.

Υπό αυτή την έννοια το κανονιστικό πεδίο του δικαιώματος συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας οριοθετείται και από τις συνταγματικές ελευθερίες που αφορούν στην προστασία των προσωπικών δεδομένων (αρ. 9^Α Σ) και το απόρρητο των τηλεπικοινωνιών (αρ. 19 Σ). Οι περιορισμοί του δικαιώματος του αρ.

υπηρεσίας», βλ. Αναστοπούλου Ι., Η εγγύηση της «καθολικής υπηρεσίας» στο πλαίσιο της ελευθέρωσης του τομέα, σε: Σπαθοπούλου Φ. & Φραγκάκη Ν. (επιμ.). Κοινοτικές και εθνικές ρυθμίσεις στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, Αθήνα 1998, σελ.. 63 επ.

⁴¹ Βλ. Λαζαράκος Γ., Το δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία, Αθήνα 2006, σελ. 60 με περαιτέρω παραπομπή σε: Βιδάλη Τ., Μια πρόταση νομοθετικής πολιτικής για το συνταγματικό δικαίωμα συμμετοχής στην «Κοινωνία της Πληροφορίας», σε: Δίκαιο και Κοινωνία στον 21ο αιώνα -11, Αθήνα 2006, σελ.. 19 επ.

⁴² Βλ. Λαζαράκος Γ., ό.π., σελ.. 61; α.α. Δαγτόγλου Π. Δ., ό.π., σελ.. 20.

5^Α Η Σ δύνανται να βρουν έρεισμα (πέραν της νομοθετικής εξουσιοδότησης) και στα ανωτέρω συνταγματικά δικαιώματα που αποτελούν επίσης θεματικές ενότητες του δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού του ατόμου. Συγκεκριμένα, σε περίπτωση κατά την οποία το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας έχει ως συνέπεια την παραβίαση των ιδιωτικών σφαιρών που κατοχυρώνει το Σύνταγμα σε κάθε άτομο και αφορούν στην κατά βούληση διαχείριση των προσωπικών του δεδομένων αλλά και των τηλεπικοινωνιών του το δικαίωμα του αρ. 5^Α Η Σ οφείλει να υποχωρεί. Εξαιρούνται οι περιπτώσεις εκείνες που κρίνεται πως η πρόσβαση σε προσωπικά δεδομένα ή τηλεφωνικές επικοινωνίες είναι αναγκαία προκειμένου να διασφαλιστεί το δημόσιο συμφέρον (π.χ. διαλεύκανση εγκληματικών πράξεων, προστασία εθνικής ασφάλειας).

III. Ηλεκτρονικές Συναλλαγές και ελευθερία του ανταγωνισμού

A . Πεδίο προστασίας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω, η οικονομική ελευθερία έχει διάφορες εκφάνσεις, μία εκ των οποίων είναι και η ελευθερία του ανταγωνισμού. Η ελευθερία του ανταγωνισμού αποτελεί το δικαίωμα που έχει κάθε επιχείρηση είτε ως ατομική είτε ως νομικό πρόσωπο να δραστηριοποιείται ελεύθερα σε μία αγορά και να παραμένει σε αυτή προσπαθώντας να αυξήσει το μερίδιο που της αναλογεί. Αυτή η προσπάθεια αύξησης μεριδίου αγοράς των επιχειρήσεων αποτελεί πηγή συνεχών βελτιώσεων των παρεχόμενων αγαθών και υπηρεσιών, ευνοϊκής διαμόρφωσης για τον καταναλωτή των όρων συναλλαγών που με τη σειρά τους οδηγούν στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Το σκεπτικό αυτό είναι προφανές ότι δεν επιτρέπει τον αθέμιτο ανταγωνισμό αλλά αντιθέτως προϋποθέτει ότι υπάρχει ένα ρυθμιστικό πλέγμα σύμφωνα με το οποίο δραστηριοποιούνται οι εκάστοτε επιχειρήσεις προάγοντας την σύννομη και αποδοτική οικονομική ανάπτυξη. Το δίκαιο του ανταγωνισμού δε, αποτελεί θεμέλιο λίθο των σύγχρονων και ανεπτυγμένων οικονομιών, γεγονός που καθιστά κοινά αποδεκτή την βαρύνουσα σημασία του για την λειτουργία τους⁴³.

Η κατοχύρωση της ελευθερίας του ανταγωνισμού από το Σύνταγμα της Ελλάδος είναι διττή, ήτοι προστατεύεται και ως υποκειμενικό ατομικό δικαίωμα

---

⁴³ Βλ. Πλιάκος Α., ό.π., σελ.. 33 επ.

του κάθε πολίτη αλλά και ως αντικειμενική θεσμική εγγύηση⁴⁴. Το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος το οποίο προστατεύει τη γενικότερη οικονομική ελευθερία του κάθε ατόμου, περιλαμβάνει και την ειδικότερη ελευθερία του ανταγωνισμού με την προϋπόθεση ότι δεν προσβάλλονται τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζεται το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι το ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας του ανταγωνισμού εμπεριέχεται στην προστασία του άρθρου 5 παρ. 3 Σ, η οποία όμως δεν είναι η κρατούσα στην θεωρία⁴⁵. Η αντικειμενική-θεσμική εγγύηση της ελευθερίας του ανταγωνισμού εμφανίζεται στην ελευθερία προσβάσεως στην αγορά και στην ελευθερία του ανταγωνισμού εντός της-αγοράς.

Κάνοντας μία νομοθετική αναδρομή στο παρελθόν σχετικά με την ελευθερία του ανταγωνισμού παρατηρούμε ότι η πρώτη φορά που ρυθμίστηκε νομοθετικά ο ανταγωνισμός στη χώρα μας ήταν δυνάμει του υπ' αριθμόν 146/1914 Νόμου «περί αθέμιτου ανταγωνισμού. Με την πάροδο όμως των ετών, και την εμφάνιση της βιομηχανικής και οικονομικής ανάπτυξης, καθώς της διευρυμένης παρέμβασης των κυβερνήσεων στην οικονομία της χώρας αλλά πολύ περισσότερο λόγου του ότι η χώρας μας επρόκειτο να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, επικαιροποιήθηκε το τοπίο της νομοθετικής κατοχύρωσης του ανταγωνισμού με τον υπ' αριθμόν 703/1977 Νόμο «περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού». Συγκρίνοντας δεν την πρώτη μορφή νομοθετικής αναφοράς στον ανταγωνισμό στη χώρα μας με την αντίστοιχη που προέβλεπε η Ευρωπαϊκή Ένωση, παρατηρούμε ότι η μεν πρώτη προσανατολίζεται αυστηρώς στην πάταξη φαινομένων παράνομης άσκησης του ανταγωνισμού ενώ η δεύτερη στην υποστήριξη και προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού, στοιχεία τα οποία υποδεικνύουν τις εκ διαμέτρου αντίθετες οπτικές γωνίες του κράτους και της οικονομίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να υπάρξει συνδυασμός των δύο προσανατολισμών⁴⁶.

Ο νόμος 703/1977 ουσιαστικά επικύρωσε και έθεσε σε ισχύ τις διατάξεις των άρθρων 85 και 86 της ΣυνθΕΟΚ και άρχισε να εφαρμόζεται στην Ελλάδα σε συνδυασμό με τις κοινοτικές διατάξεις περί ανταγωνισμού την 1^η Ιανουαρίου 1981.

⁴⁴ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1156 επ.

⁴⁵ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1156 επ.; Μάνεσης Α., Ατομικές Ελευθερίες, Αθήνα 1982, σελ. 153

⁴⁶ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1157 επ.

Οι διατάξεις του νόμου αυτού δεν αφήνουν περιθώριο για κανενός είδους εμπόδια ή αλλοιώσεις στον ανταγωνισμό καθώς και δεν επιτρέπουν αντι-ανταγωνιστικές συμπράξεις ή φαινόμενα καταχρηστικής εκμετάλλευσης της δεσπόζουσας θέσης που μπορεί να κατέχει κάποια επιχείρηση στην αγορά που δραστηριοποιείται. Όλες οι ανωτέρω απαγορεύσεις έχουν ως στόχο να θωρακίσουν την απρόσκοπτη άσκηση του ελεύθερου ανταγωνισμού, κάτι το οποίο αποτελούσε και στόχο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από την ίδρυσή της, και δέσμευση της σχετικά με την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος «που να εξασφαλίζει ανόθευτο ανταγωνισμό εντός της κοινής αγοράς». Άλλωστε οι διατάξεις της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως υπερσχούν γενικότερα του ελληνικού δικαίου και οι συγκεκριμένες δε, αποτελούν τα βασικότερα στοιχεία στην ιδεολογία της ενώσεως⁴⁷.

Σε ένα καθεστώς προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού δεν μπορούν να υπάρξουν κάποιες συγκεκριμένες επιχειρηματικές συμπεριφορές αλλά και διοικητικές παρεμβάσεις οι οποίες καταλύουν το δικαίωμα αυτό. Δεν μπορεί, κατά κανόνα, βάσει των ανωτέρω να απαιτείται πρότερη διοικητική ή νομοθετική άδεια ή κάποιες αντικειμενικές προϋποθέσεις για την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας, όπως επίσης δεν είναι επιτρεπτό να καθορίζονται από την εκάστοτε κυβέρνηση οι όροι σύμφωνα με τους οποίους παρέχεται κάποιο αγαθό ή υπηρεσία και κυρίως η τιμή αυτών ή το περιθώριο κέρδους αυτού που το παράγει ή το διαθέτει στην αγορά. Το θέμα ειδικά του καθορισμού τιμών λαμβάνει άλλη έκταση όταν αφορά αγαθά που έχουν και κοινωνική υπόσταση, όπως για παράδειγμα τα φάρμακα.

Κατεξοχήν συναλλακτικές πρακτικές που δεν συνάδουν με τον ελεύθερο ανταγωνισμό αποτελούν οι απαγορευμένες συμπράξεις μεταξύ επιχειρήσεων οι οποίες έχουν ως περιεχόμενο τον καθορισμό τιμών ή κάποια εναρμονισμένη πρακτική η οποία εμποδίζει τη συμμετοχή στην αγορά κάποιων πραγματικών ή δυνητικών ανταγωνιστών. Πέρα από τις απαγορευμένες συμπράξεις το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού απαγορεύει και την καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης. Συνεπώς, δεν επιτρέπεται σε επιχειρήσεις που έχουν μεγάλο μερίδιο αγοράς να καταχρώνται αυτής τους της οικονομικής δύναμης προκειμένου να εκτοπίσουν υπάρχοντες ανταγωνιστές από την αγορά ή να θέσουν φραγμούς

---

⁴⁷ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1158 επ.

εισόδου σε δυνητικούς ανταγωνιστές και να καταργήσουν την ελευθερία επιλογής του καταναλωτή. Περαιτέρω παραδείγματα μη αποδεκτών από τον ελεύθερο ανταγωνισμό πρακτικών αποτελούν οι κρατικές ενισχύσεις υπό την μορφή της παροχής επιλεκτικής κρατικής οικονομικής ενίσχυσης προς συγκεκριμένες επιχειρήσεις δια την οποίας τους εξασφαλίζεται και ένα αθέμιτο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα⁴⁸.

Το στοιχείο που έχει τη δύναμη να ανακόψει την πορεία της ελευθερίας του ανταγωνισμού, είναι η κατάχρηση αυτής, όπως ισχύει και για άλλα δικαιώματα. Ο ανταγωνισμός ως έννοια πραγματώνεται με διάφορες πρακτικές. Για να έχει όμως την προσδοκώμενη ευεργετική επιρροή στην οικονομική ζωή της χώρας, πρέπει να είναι ορθός και δίκαιος. Συνεπώς είναι απαραίτητη η εξουδετέρωση πρακτικών οι οποίες αλλοιώνουν το περιεχόμενό του, όπως για παράδειγμα η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, οι απαγορευμένες συμπράξεις επιχειρήσεων κλπ. Οι τυχόν απαγορευτικοί κανόνες αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών δεν περιορίζουν την ελευθερία του ανταγωνισμού, αλλά αντιθέτως εγγυώνται τη σωστή άσκηση αυτού του δικαιώματος. Ο λόγος δε που το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού είναι ιδιαίτερης φύσεως είναι το γεγονός ότι οι κανόνες αυτοί αποτελούν βασικό στοιχείο που εγγυάται τη ορθή και αποτελεσματική λειτουργία της εκάστοτε αγοράς. Μπορεί, όπως αναφέραμε ανωτέρω, να μην επιτρέπεται η περιοριστική παρέμβαση του κράτους στις διάφορες εκφάνσεις του, ωστόσο δίνεται η δυνατότητα της ρυθμιστικής παρέμβασης με τα κατάλληλα μέτρα όταν διακυβεύονται αγαθά μεγίστης σημασίας που προστατεύονται από το Σύνταγμα όπως η δημόσια υγεία, η ελευθερία, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το περιβάλλον κ.α.⁴⁹

B. Περιορισμοί

Παρόλο που το Σύνταγμα εξασφαλίζει την προστασία της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας και συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας, ταυτόχρονα θέτει κάποιους περιορισμούς στην έκταση αυτών των ελευθεριών, δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 1 Σ, σύμφωνα με την οποία η οικονομική ελευθερία

⁴⁸ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1159.

⁴⁹ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1160; Πρβλ. περαιτέρω ταπό την νομολογία του ΣτΕ: ΣτΕ 434/59, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς των Νομικών 1960, ΣτΕ 4702/98, δημοσιευθείσα σε: Διοικητική Δίκη 2000, σελ. 479 επ.; ΣτΕ 466/1999, δημοσιευθείσα σε ΔτΑ 7/2000, σελ. 74 επ.; ΣτΕ 466/1999, αναρτηθείσα σε: NOMOS 1999, (lawdb.intrasoftnet.com).

αναπτύσσεται «εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων (κάτωθι 1) και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη», Επιπλέον περιορισμούς θέτει το άρθρο 106 παρ. 2 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (κάτωθι 2) ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας (κάτωθι 3)⁵⁰.

1. Τα δικαιώματα των άλλων

Σε μια ευνομούμενη κοινωνία είναι αναμενόμενο η οικονομική ελευθερία ενός ατόμου, να μπορεί να αναπτυχθεί έως του σημείου όπου αρχίζουν τα δικαιώματα των άλλων ατόμων. Ο κανόνας αυτός συνδράμει σε μεγάλο βαθμό στην λήψη απόφασης σε περίπτωση σύγκρουσης δύο φορέων του αυτού δικαιώματος. Υπό αυτή την έννοια η άσκηση του δικαιώματος αυτού από κάποιον φορέα δεν επιτρέπεται να θέτει εμπόδια στην άσκηση του αυτού δικαιώματος από κάποιον άλλο⁵¹.

Πέραν του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας, ως «δικαιώματα των άλλων» νοούνται και τα πολιτικά, κοινωνικά και ατομικά δικαιώματα όπως η ελευθερία και η αξιοπρέπεια, δικαιώματα ιδιωτικής ή και δημόσιας φύσεως, εκ των οποίων τα πρώτα αφορούν τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών είτε προερχόμενες από το νόμο είτε από συμβάσεις, ενώ τα δεύτερα σχέσεις ιδιωτών με το ίδιο το κράτος. Δεν μπορεί να αποτελέσει όμως μέσο περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας το συμφέρον άλλου, για το οποίο όμως δεν προβλέπεται ρητή προστασία σε διάταξη δικαίου, όπως για παράδειγμα η πελατεία κάποιας επιχείρησης⁵². Για να επιτευχθεί αυτή η οριοθέτηση της απόλυτης οικονομικής ελευθερίας, είναι απαραίτητη η συνδρομή του κράτους ώστε να ρυθμίζονται ορθά οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των δικαιωμάτων. Αυτή η υποχρέωση απορρέει απευθείας από την οικονομική ελευθερία, η οποία στην έκφρασή της ως ελευθερία του ανταγωνισμού δεν επιτρέπει αθέμιτες δραστηριότητες και διατηρεί ένα ασφαλές περιβάλλον για τους καταναλωτές. Ο καταναλωτής είναι καθημερινά εκτεθειμένος σε ποικίλες αθέμιτες

⁵⁰ Βλ. Αντωνίου Θ., Γενικές Αρχές Δημοσίου Δικαίου, Αθήνα 2014, σελ. 373; Πρβλ. περαιτέρω σχετικά με την προβληματική του κρατικού παρεμβατισμού στην ελεύθερη οικονομία Παπαρηγόπουλος Ξ., Η Δεύτερη Οδός, Πολιτική και Νομική σκέψη του Roberto M. Unger, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008.

⁵¹ Βλ. Αντωνίου Θ., ό.π., σελ. 369.

⁵² Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1173.

ανταγωνιστικές τακτικές όπως παραπλανητικές διαφημίσεις προϊόντων και υπηρεσιών, καταχρηστικούς γενικούς όρους συναλλαγών, ελαττωματικά προϊόντα, υπερτιμολόγηση κλπ. Οφείλει συνεπώς το κράτος, χωρίς να καταλύει τη βούληση του καταναλωτή και χωρίς να αναλαμβάνει την ευθύνη για την λήψη των εκάστοτε αποφάσεών του, να θέτει κάποια όρια στα ακραία φαινόμενα και τις αθέμιτες πρακτικές που υφίστανται εντός των αγορών⁵³.

2. Αξία του ανθρώπου

Το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, δημιουργεί μία πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας, η οποία συνίσταται στον σεβασμό και προστασία της αξίας του ανθρώπου. Αυτή η υποχρέωση, αποτελεί ταυτόχρονα και το απώτατο όριο της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, η οποία ανακόπτεται αναγκαστικά σε περιπτώσεις που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Ο τρόπος που διατυπώνεται στο ανωτέρω άρθρο η προστασία της αξίας του ανθρώπου υποδεικνύει ότι αποτελεί πρωτεύουσα συνταγματική αρχή, η οποία τίθεται ταυτόχρονα ως φίλτρο ερμηνείας και άλλων διατάξεων του Συντάγματος χωρίς να θεωρείται απλώς δικαίωμα ατομικού ή κοινωνικού χαρακτήρα, διασφαλίζοντας την νοηματική και λειτουργική ενότητα του Συντάγματος της χώρας μας⁵⁴. Ως διάταξη στην πρακτική εφαρμογή της το άρθρο 2 Ι Σ έχει ως στόχο τον αποκλεισμό φαινομένων υποβάθμισης της ανθρώπινης οντότητας και μετατροπής της σε απλό αντικείμενο ή εργαλείο επίτευξης σκοπών διαφόρων ειδών, ώστε ουσιαστικά στο τέλος να καταλήγει στην απόλυτη απαξίωση.

3. Εθνική Οικονομία

Ένας ακόμη περιορισμός που τίθεται στην ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας είναι αυτός της εθνικής οικονομίας. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω, δεν είναι επιτρεπτό τα «συμφέροντα των άλλων» να αποτελέσουν λόγο περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας, αλλά ταυτόχρονα η οικονομική ελευθερία κάποιων δεν γίνεται να υποβαθμίζει την εθνική οικονομία. Μιλώντας δε για «εθνική οικονομία» αναφερόμαστε στην γενική οικονομία όλων των κλάδων και κατηγοριών επιχειρηματικής και μη δράσης και όχι σε μεμονωμένες ομάδες

⁵³ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1174.

⁵⁴ Γέροντας Α., Δημόσιο Οικονομικό Δίκαιο, Β΄ Έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 301.

επαγγελματιών, κλάδων, οργανώσεων ή και τοπικών αγορών. Άλλωστε στο Σύνταγμα υπάρχει ρητή πρόβλεψη για παρέμβαση του κράτους το οποίο «προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας.».

Εκ του Συντάγματος προκύπτει η παραδοχή ότι εάν παραχωρείται η απόλυτη και ανεξέλεγκτη ελευθερία στην ιδιωτική πρωτοβουλία, αυτό μπορεί να επιφέρει φαινόμενα ανομοιογένειας και ανισότητας τα οποία ακολούθως να διαταράξουν την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Πιθανότατα δε, να υπάρξει ανισορροπία ανάπτυξης και προόδου ανάμεσα στις διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές της χώρας, να παραγκωνιστούν μικρές πόλεις της επαρχίας και να προωθήσουν την δράσης τους κυρίως οι επιχειρήσεις που εδρεύουν στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η ανισότητα πέραν από γεωγραφικό χαρακτήρα μπορεί να έχει και κλαδικό. Μπορεί η ανάπτυξη ενός κλάδου να αποκλείει εκ φύσεως την ανάπτυξη κάποιων άλλων, όπως για παράδειγμα συμβαίνει π.χ στην περίπτωση των λατομείων-ορυχείων, τα οποία ουσιαστικά δεσμεύουν την περιοχή λειτουργίας τους, χωρίς να είναι δυνατή εκεί οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα, με αποτέλεσμα να πλήττεται το γενικό συμφέρον. Σε αυτό το σημείο όμως, υποχρέωση του νομοθέτη είναι να επέμβει ώστε να εξισορροπηθούν οι ανισότητες, ρυθμίζοντας την οικονομική ζωή μέσω οικονομικών προγραμμάτων, προβλέποντας την ενίσχυση επιχειρήσεων με κρατικά κονδύλια, αλλά ταυτόχρονα θέτοντας όρια μέσω απαγορεύσεων ώστε να μην αλλοιώνεται ο πυρήνας της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι με την «πρόφαση» της προστασίας του γενικού συμφέροντος των πολιτών και της διατήρησης της κοινωνικής ειρήνης δεν επιτρέπεται από το Σύνταγμα να οδηγηθούμε σε μια κατάσταση κατά την οποία η ιδιωτική οικονομία θα είναι κρατικώς διευθυνόμενη⁵⁵.

Οι περιπτώσεις προσβολής της εθνικής οικονομίας εντοπίζονται από την Βουλή ή την Κυβέρνηση και σε ειδικές περιπτώσεις μπορεί να υποβληθούν σε έλεγχο από τη Δικαστική Αρχή. Το κράτος συχνά λαμβάνει μέτρα που στοχεύουν στην μείωση του πληθωρισμού, στην διασφάλιση του νομίσματος, στην τόνωση του τραπεζικού συστήματος, και εν γένει στην προστασία της εθνικής οικονομίας, τα

---

⁵⁵ Βλ. Αντωνίου Θ., ό.π., σελ. 375 επ.

οποία όμως πρέπει να θεσπίζονται υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας, για να μην πλήττεται η οικονομική ελευθερία. Η κρίση αυτή έχει εκφρασθεί και από το Συμβούλιο της Επικρατείας στην υπ' αριθμόν 2112/63 απόφασή του⁵⁶.

Γ. Απώτατα όρια των περιορισμών

Η γερμανική θεωρία έχει υιοθετήσει τον όρο «Schranken-Schranken» ο οποίος μεταφράζεται στην ελληνική γλώσσα ως «περιορισμοί των περιορισμών». Ο όρος αναφέρεται σε ένα σύνολο εγγυήσεων σύμφωνα με το οποίο, τα όρια που έχουν τεθεί από τον νομοθέτη του Συντάγματος ως προς την επέμβαση σε κάποια θεμελιώδη δικαιώματα δεν μπορούν να προσπεραστούν από την γενικότερη νομοθετική εξουσία⁵⁷. Τα απώτατα αυτά όρια συνίστανται στην αρχή της αναλογικότητας (κάτωθι 1) και στο απαραβίαστο του πυρήνα της οικονομικής και συμβατικής ελευθερίας (κάτωθι 2).

1. Αρχή της αναλογικότητας

Η έννοια της αρχής της αναλογικότητας καλλιεργήθηκε αρχικώς από το γερμανικό δημόσιο δίκαιο, και με την πάροδο του χρόνου χρησιμοποιήθηκε σε αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αλλά και του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η συγκεκριμένη αρχή θέτει την υποχρέωση να υπάρχει ανάμεσα στους εν γένει περιοριστικούς κανόνες δικαιωμάτων και στον επιδιωκόμενο μέσω αυτών σκοπό μία εύλογη σχέση. Στην περίπτωση των ατομικών ελευθεριών αυτό σημαίνει ότι κάθε ατομικό δικαίωμα μπορεί να περιοριστεί με τα κατάλληλα μέτρα που είναι αναγκαία για να διασωθούν μεγαλύτερης αξίας αγαθά, χωρίς όμως να προσβάλλεται υπέρμετρα επαχθώς ο πυρήνας του συγκεκριμένου δικαιώματος. Η θεμελιώδης αρχή «in dubio pro libertate» (εν αμφιβολία υπέρ της ελευθερίας), βρίσκει και εδώ εφαρμογή, καθώς σε περιπτώσεις ερμηνευτικών διλημμάτων από το μέγεθος ενός περιορισμού ατομικού δικαιώματος, πρέπει πρωτίστως να διαφυλάττεται η ελευθερία, ήτοι ο πυρήνας τους δικαιώματος. Εάν υπάρχει αμφιβολία, ο περιορισμός πρέπει να αρθεί.

---

⁵⁶ Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 1178 επ. με περαιτέρω παραπομπή σε: Σαρμάς Ι., Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα 2003, σελ. 431. Για την προστασία του πυρήνα της οικονομικής ελευθερίας παρέβαλλε επίσης τις αποφάσεις ΣτΕ 2112/63, 2193/82, 1731 και 2998/88, 362 και 368/89 σε: Σαρμάς Ι., ό.π., σελ. 431.

⁵⁷ Βλ. Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Τόμος Γ', Αθήνα-Κομοτηνή 1988, σελ. 245.

Το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας μας, το Συμβούλιο της Επικρατείας, αν και δεν κάνει χρήση αρχικώς του όρου «αρχή της αναλογικότητας» στις αποφάσεις του, ωστόσο έχει κάνει δεκτό ότι εάν υπάρχει η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε διαφορετικά μέτρα πραγμάτωσης κάποιου σκοπού, τότε πρέπει να εφαρμόζεται το λιγότερο επαχθές για τον πολίτη μέτρο, όπως επίσης και ότι δεν πρέπει να παρατείνεται χρονικά η εφαρμογή των περιοριστικών ενός δικαιώματος μέτρων εφόσον δεν απαιτείται⁵⁸. Επιπλέον, το ανώτατο δικαστήριο, μέσω των αποφάσεών του, έχει κάνει δεκτή την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας σε άπαντα τα ατομικά δικαιώματα. Την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, αποδέχεται και το Ελεγκτικό Συνέδριο, το οποίο δέχεται πως ο νομοθέτης είναι υποχρεωμένος βάσει της εν λόγω αρχής σε περιπτώσεις θέσπισης επαχθών μέτρων επί ομάδας ατόμων, να χρησιμοποιεί αντικειμενικά κριτήρια εκπορευόμενα από το δημόσιο συμφέρον, «τα θεσπιζόμενα δε επαχθή μέτρα πρέπει να είναι τα αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και να τελούν σε άμεση συνάφεια όχι μόνο προς αυτόν τούτον τον επιδιωκόμενο σκοπό, αλλά και προς το αντικείμενο της ρύθμισης». Περαιτέρω δε, έχει μεγάλη σημασία, τα μέτρα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη ενός σκοπού να είναι τα απολύτως απαραίτητα, υπό την έννοια ότι κάποιο διαφορετικό μέτρο μικρότερης έντασης δεν θα ήταν επαρκές για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος δημόσιος σκοπός. Αντιθέτως, αν το μέτρο που επιβάλλεται είναι τέτοιου μεγέθους που ξεπερνά το όριο του σκοπού θέσπισής του, εάν συνεπάγεται δηλαδή, τέτοια μειονεκτήματα που είναι δυσανάλογα προς τα απορρέοντα από την εξυπηρέτηση του δημοσίου σκοπού

---

⁵⁸ Βλ. Γέροντας Α., ό.π., σελ. 343 επ.. Το ΣτΕ ωστόσο δεν ακολουθεί πιστά την αρχή της αναλογικότητας, βλ. ΣτΕ 2324/76, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών 1977, σελ. 72 επ.; και ΣτΕ 168/1988, δημοσιευθείσα 1989, σελ. 133 επ.. Από τα άρθρα 1 παρ. 1 και 2, 31 παρ. 2 του ν.δ.797/1971 «ουδόλως επιβάλλεται εις τα αρμόδια όργανα να προβαίνουν προ της εκδόσεως της σχετικής πράξης, εις ορισμένας προπαρασκευαστικός ενεργείας προς αντιμετώπιση, του ενδεχόμενου εκπληρώσεως του επιδιωκόμενου σκοπού δι' άλλων μέσων, όπως είναι η διάθεσης καταλλήλων δημοσίων κλπ ακινήτων ή η απόκτησις των αναγκαιουσών εκτάσεων δι' εκούσιας μεταβιβάσεως. Πρβλ. περαιτέρω ΣτΕ 2217/87, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1987, σελ. 1292. Αντίθετα στην απόφαση ΣτΕ 1158/1988, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1989, σελ. 70 επ. το ΣτΕ δέχεται ότι ενόψει του άρθρου 117 παρ 3 και 4 και του άρθρου 24 παρ 1 του Συντάγματος «η απαλλοτρίωση δασών και δασικών εκτάσεων υπέρ του δημοσίου, για λόγους δημόσιας ωφέλειας, επιτρέπεται αφού εκτιμηθούν οι επιπτώσεις που η απαλλοτρίωση αυτή θα προκαλέσει στο φυσικό περιβάλλον και μόνον αν η εκπλήρωση του δημοσίου σκοπού που επιδιώκει η απαλλοτρίωση δεν μπορεί να εκπληρωθεί με άλλον τρόπο, που έστω και δαπανηρότερος, δεν θα έθιγε πάντως το δάσος». Το δικαστήριο δέχεται αν και δεν αναφέρεται ρητά ότι η προηγούμενη εξέταση από τη διοίκηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και η αναζήτηση ενός ηπιότερου τρόπου «έστω και δαπανηρότερου» με τον οποίο θα μπορούσε να εξυπηρετηθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός ανάγονται σε ουσιώδη τύπο της διαδικασίας κήρυξης των σχετικών απαλλοτριώσεων.

πλεονεκτήματα, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την αρχή της αναλογικότητας και είναι καταφανώς αντισυνταγματικό⁵⁹.

Το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος αναφέρει ρητά σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου ότι «οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας.» Αυτή δε, η διάταξη διαμορφώθηκε ως έχει σήμερα με την αναθεώρηση του 2001. Συνεπώς, με την ενσωμάτωση της στο Σύνταγμα εντάθηκε ο έλεγχος, ο οποίος φιλτράρει τις επεμβάσεις των νομοθετικών ρυθμίσεων επί των ατομικών δικαιωμάτων και αποτελεί συστατικό στοιχείο κάθε κράτους δικαίου⁶⁰.

Περαιτέρω, για να γίνει κατανοητή στην ουσία της η αρχή της αναλογικότητας, πρέπει να διακρίνουμε τα ενδότερα στοιχεία από τα οποία αποτελείται. Οι τρεις βασικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται σε κάθε θεσπιζόμενο περιορισμό επί ατομικών δικαιωμάτων, είναι η καταλληλότητα, η αναγκαιότητα και η αναλογικότητα. Η καταλληλότητα ενός μέτρου για την επίτευξη ενός σκοπού, συνίσταται στο γεγονός ότι αυτό, αν είναι όντως κατάλληλο, μπορεί να οδηγήσει τελικώς στο επιθυμητό εξ αρχής αποτέλεσμα. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι αρκεί να κριθεί κατάλληλο στον προέλεγχο καταλληλότητας του, ακόμα και αν στο τέλος δεν επιτύχει τον αρχικό σκοπό. Ο νομοθέτης δεν επαφίεται μόνο στην κρίση του για την εφαρμογή των περιοριστικών μέτρων, αλλά ταυτόχρονα πρέπει να λάβει υπόψιν και τα ιδιαίτερα οικονομικοκοινωνικά χαρακτηριστικά των αποδεκτών των ρυθμίσεων. Προβαίνει ουσιαστικά σε κάποιου είδους πρόγνωση, ελέγχοντας στοιχεία του παρελθόντος και του παρόντος ώστε να μπορέσει να προσδιορίσει, έστω και με ανασφαλή κριτήρια, συμπεριφορές και καταστάσεις που θα επέλθουν στο μέλλον. Λόγω της μελλοντικής αβεβαιότητας,

---

⁵⁹ Βλ. Ελεγκτικό Συνέδριο 283/2000; Πρβλ. περαιτέρω Σταυρούλακη Ε., Η αρχή της αναλογικότητας στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, του ΔΕΚ και των οργάνων της ΕΣΔΑ, σε: ΕφΔΔ. 2004, σελ. 101 επ.

⁶⁰ Βλ. Γέροντας Α., ό.π., σελ. 345 επ., με περαιτέρω παραπομπή σε: Ανθόπουλος Χ., Όψεις της συνταγματικής δημοκρατίας στο παράδειγμα του άρθρου 25 παρ 1 του συντάγματος σε: Το νέο σύνταγμα, Αθήνα 2001, σελ. 153 επ. 170 επ.; Βουτσάκης, Η αρχή της αναλογικότητας: από την ερμηνεία στη διάπλαση δικαίου, σε: Σταμάτης Κ., Όψεις του κράτους δικαίου, Αθήνα 1990, σελ. 207 επ. Χιώλος Κ., Η συνταγματική αρχή της Αναλογικότητας, σε: ΕΔΔΔΔ 2012, σελ. 913 επ.

αναγνωρίζεται στο νομοθέτη το «δικαίωμα πλάνης», καθώς μπορεί εν τέλει να προκύψει ότι το μέτρο που επέβαλε δεν ήταν κατάλληλο και δεν επέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα, ωστόσο οφείλει σε αυτή την περίπτωση να το αντικαταστήσει με έτερο καταλληλότερο.

Το θεσπιζόμενο προς ένα σκοπό μέτρο, πρέπει να είναι και αναγκαίο, με τέτοιο τρόπο, που ένα διαφορετικό μέτρο δεν θα μπορούσε να επιτύχει στον μέγιστο βαθμό το επιθυμητό αποτέλεσμα χωρίς ταυτόχρονα να περιορίζει κάποιο ατομικό δικαίωμα. Η αναγκαιότητα του εκάστοτε μέτρου οφείλει να βρίσκει εφαρμογή στις επιλογές του νομοθέτη, ο οποίος έχοντας στη διάθεσή του πληθώρα εργαλείων πρέπει να επιλέξει από το σύνολό τους αυτά που είναι μεν αποτελεσματικά αλλά ταυτόχρονα λιγότερο επεμβατικά στα ατομικά δικαιώματα. Τυχόν παράλειψη αυτής της αρχής, αποτελεί παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας⁶¹.

Σημαντική είναι επίσης η σχέση ισορροπίας που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στην σημασία του επιδιωκόμενου σκοπού και στο επίπεδο προσβολής των ατομικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από το Σύνταγμα. Πρέπει να γίνεται αντιπαραβολή του αγαθού στο οποίο στοχεύουμε και του αγαθού το οποίο πλήττεται από τυχόν επαχθές μέτρο. Οι έντονες επιβαρύνσεις των ιδιωτών και βλάβες επί των δικαιωμάτων τους, προϋποθέτουν ότι το αγαθό που αποτελεί τον στόχο της διοίκησης, υπερτερεί των προαναφερθέντων. Ελέγχοντας λοιπόν ο δικαστής τις πράξεις ενός διοικητικού οργάνου, εξακριβώνει αν οι στόχοι που έχει θέσει, σε σχέση με τους περιορισμούς της οικονομικής ελευθερίας, βρίσκονται σε αναλογία και δεν ξεπερνούν τα επιτρεπτά όρια. Πραγματοποιεί έλεγχο νομιμότητας, εκ του οποίου διασφαλίζεται ότι τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, στην αμφίδρομη σχέση επιδιωκόμενου σκοπού και χρησιμοποιούμενου μέτρου⁶².

---

⁶¹ Βλ. Γέροντας Α., ό.π., σελ. 348 επ., με περαιτέρω παραπομπή σε : Μια εξελιγμένη εκδοχή της αρχής της αναγκαιότητας είναι η αρχή της Less Restrictive Alternative, η οποία δεν προϋποθέτει αναγκαία την ίση αποτελεσματικότητα του λιγότερου δραστικού μέτρου. Αυτή η εκδοχή μπορεί να αξιοποιηθεί στην περίπτωση νομοθετικών περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης, στο μέτρο που αναγνωρίζεται στην ελευθερία αυτή μια προνομιούχος θέση στο σύστημα των συνταγματικών αξιών, βλ. Ανθόπουλος Χ., ό.π., σελ. 172.

⁶² Βλ. Γέροντας Α., ό.π., σελ. 350 επ.

2. Απαραβίαστο πυρήνα οικονομικής και συμβατικής ελευθερίας

Το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, έχει υιοθετήσει την θεωρία της απόλυτης προστασίας του ουσιαστικού πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος. Η θεωρία αυτή γίνεται αποδεκτή και στη χώρα μας, καθότι βρίσκεται σε συμφωνία με το γενικότερο κλίμα του Συντάγματος της χώρας μας. Ουσιαστικά η θεωρία αυτή έχει ως περιεχόμενο την παραδοχή ότι κάθε θεμελιώδες δικαίωμα έχει ένα κεντρικό πυρήνα, τον οποίο δεν επιτρέπεται να καταργήσει ο νομοθέτης. Ωστόσο, η οριοθέτηση του «χώρου» που καταλαμβάνει ο εκάστοτε πυρήνας επιφυλάσσει δυσκολίες στον ερμηνευτή του δικαίου και δεν δύναται σε καμία περίπτωση να επιτευχθεί με γενικεύσεις. Κατά γενική ομολογία, οι κανόνες δικαίου παρουσιάζουν τα ερμηνευτικά ζητήματα που μπορεί να έχουν, όταν προκύψει κάποια σύγκρουση συμφερόντων, σχετικά με το περιεχόμενό τους. Αυτό συμβαίνει συνήθως όταν οι συγκρούσεις έχουν κοινωνικοπολιτικά κίνητρα, και κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης επί του εκάστοτε ζητήματος, εκφέρονται κρίσεις οι οποίες μπορεί να έρχονται σε νομική ή και πολιτική ρήξη. Η νομολογία της χώρας μας σχηματίζει ουσιαστικά τον πυρήνα του υπό εξέταση δικαιώματος, χωρίς να λησμονεί την ζωτικής σημασίας διάταξη του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με την οποία η προστασία του Συντάγματος έχει εφαρμογή σε κάθε άτομο ως οντότητα αλλά ταυτόχρονα και στο κοινωνικό σύνολο, μέλος του οποίου είναι κάθε άτομο⁶³.

IV. Συμπέρασμα

Αποτέλεσμα της θεώρησης του αντικειμένου της παρούσας εργασίας δηλ. των ηλεκτρονικών συναλλαγών υπό το πρίσμα του συνταγματικού υποβάθρου της οικονομικής ελευθερίας αποτελεί η εξαγωγή χρησίων συμπερασμάτων σχετικά με την συμβατότητα της υπό έρευνα συναλλακτικής πρακτικής με τον θεσμό του ελεύθερου ανταγωνισμού και των λοιπών ατομικών ελευθεριών. Συγκεκριμένα, οι ηλεκτρονικές συναλλαγές αποτελούν θεματική έκφανση της οικονομικής ελευθερίας του αρ. 5 Ι Σ. Υπό αυτή την έννοια τόσο οι ηλεκτρονικά

⁶³ Βλ. Τσάτσος Δ. ,ό.π., σελ. 249 επ ; Βλ. σχετικά ΣτΕ 4129/1980 σχετικά με τον καθορισμό κατώτατης τιμής πώλησης εφημερίδων, ΣτΕ 903/1981, δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1981, σελ. 701 επ.; ΣτΕ 1503/1982, δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ, 1982, σελ. 576 επ.; ΣτΕ 1502/1984, δημοσιευθείσα σε: Σαρμάς Ι., Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα 2003, σελ. 612; ΣτΕ 2918/1986 δημοσιευθείσα σε: Νομικό Βήμα 1986, σελ. 187 επ.

συναλλασσόμενοι όσο και οι εταιρείες παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών συναλλαγών ως υποκείμενα της οικονομικής ελευθερίας και δη των ειδικότερων θεματικών συνιστώσων της απολαμβάνουν συγκεκριμένων δικαιωμάτων κατά την συμμετοχή τους στην εν λόγω ηλεκτρονική αγορά πληρωμών.

Ειδικότερα, οι χρήστες μέσων ηλεκτρονικών πληρωμών (καταναλωτές) ως φορείς της ειδικότερης ελευθερίας των συμβάσεων (αρ. 5 I Σ) αλλά και του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας (αρ. 9^α Σ) απολαμβάνουν του δικαιώματος α) της ελεύθερης σύναψης ή καταγγελίας μιας ηλεκτρονικής σύμβασης, β) της ελεύθερης επιλογής του αντισυμβαλλόμενου μέρους και γ) την ελευθερία καθορισμού του περιεχομένου της ηλ. σύμβασης και του τρόπου πληρωμής του αντιτίμου. Αντίστοιχα, οι εταιρίες παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών πληρωμών απολαμβάνουν ως φορείς του δικαιώματος του ανταγωνισμού (αρ. 5 I Σ) και της ελεύθερης ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας (αρ. 106 II Σ) το δικαίωμα της ελεύθερης εισόδου και δραστηριοποίησης στην εν λόγω αγορά είτε μονομερώς είτε και μέσα από συμπράξεις με σκοπό την σύννομη διεκδίκηση μεριδίου στην σχετική αγορά των ηλεκτρονικών πληρωμών.

Ωστόσο, η εν λόγω επιχειρηματική δραστηριότητα των εταιριών παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών πληρωμών θα πρέπει να διενεργείται εντός των απώτατων ορίων που θέτει το Σύνταγμα και δη τα άρθρα 5 I Σ και 106 II Σ που κατοχυρώνουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό ως δικαίωμα και ως θεμελιώδη θεσμό της ελεύθερης αγοράς. Ειδικότερα, απαγορεύεται εταιρίες ηλεκτρονικών πληρωμών με αισθητή παρουσία στην σχετική αγορά να συντονίζουν την επιχειρηματική/ανταγωνιστική τους στρατηγική καταργώντας τον μεταξύ τους ανταγωνισμό με σκοπό α) την παρεμπόδιση των υπάρχοντων ανταγωνιστών να δραστηριοποιηθούν στην σχετική αγορά ηλ. πληρωμών ή β) την θέση φραγμών σε νέες επιχειρήσεις ή και γ) την κατάργηση της ελευθερίας επιλογής του τελικού καταναλωτή.

Η οικονομική/συμβατική ελευθερία των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών πληρωμών ελευθερία δύναται κατόπιν νομοθετικής εξουσιοδότησης να περιοριστεί από την αρμόδια ανεξάρτητη διοικητική αρχή, όταν οι εν λόγω εταιρίες υιοθετούν κάποιες εκ των ανωτέρω αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών,

προκειμένου να προστατευθεί ο ελεύθερος ανταγωνισμός, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η εθνική οικονομία ή υπέρτερα κατά περίπτωση δικαιώματα τρίτων.

Ωστόσο, δέον να τονιστεί ότι η προβλεπόμενη από το Σύνταγμα παρεμβατική/ρυθμιστική αρμοδιότητα της Διοικήσεως σε περίπτωση που διαπιστώνεται στην αγορά ηλ. πληρωμών η διενέργεια κάποιας από τις ανωτέρω περιγραφείσες παραβατικές πρακτικές (απαγορευμένες συμπράξεις, κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης κρατικές ενισχύσεις) οφείλει να διενεργείται με σεβασμό στα όρια που θέτουν οι συνταγματικές αρχές της αναλογικότητας και του απαραβίαστου του πυρήνα των ατομικών ελευθεριών των επιχειρήσεων ηλεκτρονικών πληρωμών.

Υπό αυτή την έννοια τα περιοριστικά της οικονομικής ελευθερίας των συμπραττουσών επιχειρήσεων μέτρα θα πρέπει να είναι κατάλληλα και αναγκαία για την πραγμάτωση ενός σκοπού δημοσίου συμφέροντος (όπως η κατοχύρωση του ελεύθερου ανταγωνισμού στην αγορά ηλεκτρονικών πληρωμών) και να μην συνεπάγονται μια δυσανάλογα επαχθή προσβολή της εν λόγω εταιριών προσφοράς υπηρεσιών ηλ. πληρωμών⁶⁴.

---

⁶⁴ Βλ. ενδεικτικά από την σχετική νομολογία του ΣτΕ: ΣτΕ, 4129/1980 δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1981, σελ. 681 επ.; Πρβλ. ΣτΕ 903/1981 Ολ. Δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1981, σελ. 701 επ.; ΣτΕ δημοσιευθείσα σε: 1503/1982 ΤοΣ, 1982, σελ. 576 επ.; ΣτΕ 1502/1984, δημοσιευθείσα σε: Σαρμάς Ι., Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα 2003, σελ. 612; ΣτΕ 2918/1986, δημοσιευθείσα σε: Σαρμάς Ι., Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα 2003, σελ. 62 επ.

Κεφάλαιο Τρίτο: Νομοθετικό πλαίσιο ηλεκτρονικών συναλλαγών

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, αναλύεται το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις ηλεκτρονικές συναλλαγές. Γίνεται παρουσίαση των γενικών αρχών που ισχύουν όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο που τέθηκε σύμφωνα με το π.δ. 131/2003, καθώς και του τρόπου κατάρτισης και πληρωμής των ηλεκτρονικών συμβάσεων, ενώ αναλύονται επίσης οι τρεις μορφές που μπορεί να λάβει η πληρωμή αυτών, μέσω διατραπεζικής μεταφοράς κεφαλαίων με αντικαταβολή, μέσω πληρωμής με πιστωτική κάρτα αλλά και ηλεκτρονικό χρήμα (κάτωθι Ι). Περαιτέρω παρουσιάζεται ο πρόσφατος νόμος 4446/2016 ο οποίος θεσπίζει μέτρα για την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (κάτωθι ΙΙ). Γίνεται ανάλυση του κανονιστικού πεδίου που προβλέπει καθώς και επεξήγηση της έννοιας των όρων που ο συγκεκριμένος νόμος χρησιμοποιεί, ενώ στη συνέχεια περιγράφονται οι υποχρεώσεις που προβλέπονται για τα εμπλεκόμενα μέρη, οι τρόποι ελέγχου και εποπτείας των ηλεκτρονικών συναλλαγών καθώς και το σύστημα στο οποίο καταχωρούνται οι τραπεζικοί λογαριασμοί και οι λογαριασμοί πληρωμής.

I. Γενικές αρχές νομοθετικού πλαισίου περί ηλεκτρονικών συναλλαγών (π.δ. 131/2003)

A. Κατάρτιση ηλεκτρονικών συμβάσεων

Η κατάρτιση ηλεκτρονικών συμβάσεων, λόγω της ιδιαιτερότητας εφαρμογής της, καθιστά απαραίτητη την ύπαρξη ενός πλαισίου εντός του οποίου πρέπει να κινούνται τα συμβαλλόμενα μέρη. Το π.δ. 131/2003⁶⁵, και συγκεκριμένα το τρίτο κεφάλαιο αυτού, καθορίζει τους τρόπους σύναψης ηλεκτρονικών συμβάσεων, προσθέτοντας στις ήδη ισχύουσες γενικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα περί συμβάσεων, τις επιπλέον διατάξεις, ώστε αυτές (ηλ. Συμβάσεις) να καταρτίζονται σύννομα. Η δυνατότητα για σύναψη ισχυρών συμβάσεων μέσω ηλεκτρονικών μέσων, δίδεται πρωτίστως με την διάταξη του άρθρου 8 παρ. 1 του προαναφερθέντος π.δ. (διατηρώντας όμως την επιφύλαξη των διατάξεων του π.δ.

⁶⁵ π.δ. 131 /2003 τροποποιηθέν διά του ν. 4403/2016, Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις των άρθρων 19, 20, 29, 30, 33, 35, 40 έως 46 της Οδηγίας 2013/34/ΕΕ και στις διατάξεις της Οδηγίας 2014/95/ ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (Ε.Ε. L 330/1 της 15ης Νοεμβρίου 2014).

150/2001), η οποία αποτελεί ουσιαστικά εφαρμογή της αξίωσης του κοινοτικού νομοθέτη, προβλεπόμενη στο άρθρο 9 παρ. 1 της οδηγίας 2000/31/EK. Στη προαναφερθείσα οδηγία προβλέπεται ότι «τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε το νομικό τους σύστημα να επιτρέπει τη σύναψη συμβάσεων με ηλεκτρονικά μέσα. Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν, ιδίως, ότι οι νομικές προϋποθέσεις που ισχύουν για τη διαδικασία σύναψης των συμβάσεων δεν παρακωλύουν τη χρήση των συμβάσεων που συνάπτονται με ηλεκτρονικά μέσα ούτε αποστερούν τις συμβάσεις αυτές εννόμου αποτελέσματος ή ισχύος λόγω του ότι έχουν συναφθεί με ηλεκτρονικά μέσα».

Συνεπώς, βάσει των ανωτέρω, είναι υποχρεωτικό, για να θεωρηθεί μια ηλεκτρονική σύμβαση έγκυρη, να έχει καταρτισθεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στο π.δ. 150/2001 και συγκεκριμένα το ηλεκτρονικό έγγραφο⁶⁶ να φέρει ηλεκτρονική υπογραφή. Η ηλεκτρονική υπογραφή δε, μπορεί να είναι δύο ειδών, είτε «απλή ηλεκτρονική υπογραφή, είτε «προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή» η οποία δημιουργείται εντός συγκεκριμένου τεχνικού πλαισίου, ενισχύοντας την ασφάλειά της, και σύμφωνα με το ουσιαστικό και δικονομικό δίκαιο, παράγει τα ίδια αποτελέσματα με την ιδιόχειρη υπογραφή.

Το άρθρο 8 παρ 2 του π.δ. 131/2003 εισάγει κάποιες εξαιρέσεις, στις οποίες δεν μπορεί να εφαρμοστεί η πρώτη παράγραφος του προαναφερθέντος άρθρου περί κατάρτισης συμβάσεων με ηλεκτρονικά μέσα. Συγκεκριμένα, ο τρόπος αυτός δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε συμβάσεις θεμελίωσης ή μεταβίβασης εμπράγματων δικαιωμάτων επί ακινήτων, σε συμβάσεις στις οποίες απαιτείται προσφυγή στα δικαστήρια εκ του νόμου, δημόσιες αρχές ή επαγγέλματα που ασκούν δημόσια εξουσία καθώς και σε συμβάσεις οικογενειακού ή κληρονομικού δικαίου. Δεδομένου δε, ότι στις εξαιρέσεις δεν αναφέρεται η κατάρτιση μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, προκύπτει ότι αυτός ο τρόπος είναι καθόλα ισχυρός και παράγει έννομα αποτελέσματα.

---

⁶⁶ Βλ. Ιγγλεζάκης; Ι., Δίκαιο της Πληροφορικής, Αθήνα 2008, σελ 160 επ., με περαιτέρω αναφορά στον ορισμό του ηλεκτρονικού εγγράφου από τον Κουσουλή Σ., σύμφωνα με τον οποίο, ηλεκτρονικό έγγραφο είναι το σύνολο δεδομένων, τα οποία έχουν εγγραφεί στο μαγνητικό δίσκο ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή και μπορούν να αποτυπωθούν κατά τρόπο αναγνώσιμο στην οθόνη του υπολογιστή, ενδεχομένως δε και να εκτυπωθούν σε υλικό φορέα με τη μορφή κειμένου ή εικόνων · βλ. Κουσουλή Σ. , Σύγχρονες Μορφές έγγραφης συναλλαγής, Αθήνα 1992, σελ. 138 επ.

Στις συνολικές πληροφορίες και κατευθύνσεις που παρέχει το π.δ. 131/2003, περιέχονται και υποχρεώσεις του παρέχοντος την υπηρεσία, οι οποίες πρέπει να τηρούνται κατά τη διαδικασία σύναψης μιας ηλεκτρονικής σύμβασης. Είναι υποχρεωμένος ο φορέας να θέτει στη διάθεση του αντισυμβαλλόμενου το σύνολο των πληροφοριών σχετικά με τη σύμβαση ώστε να είναι απολύτως κατανοητό το περιεχόμενό της και να μην υπάρχουν ασάφειες. Προς αυτό το σκοπό παρατίθεται το ελάχιστο απαιτούμενο σύνολο πληροφοριών πριν ανατεθεί για παράδειγμα μια παραγγελία από αυτόν που εκφράζει τη βούληση παροχής μιας υπηρεσίας. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει να προκύπτουν με σαφήνεια όλα τα στάδια σύναψης της σύμβασης, με αναφορά σε τεχνικά σημεία, όπως για παράδειγμα, αν για την κατάρτιση μιας σύμβασης αρκεί η επιλογή του εικονιδίου «OK», αν πρέπει να συμπληρωθεί κάποιο ηλεκτρονικό έντυπο παραγγελίας, ή τέλος αν για να βεβαιωθεί το αιτούμενο παροχή υπηρεσίας μέλος ότι όλα εκτελέστηκαν ορθώς και έχει ληφθεί η παραγγελία, θα του αποσταλεί μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή θα λάβει γνώση με άλλο τρόπο. Πολύ σημαντικό είναι επίσης να γνωρίζει ο αποδέκτης της υπηρεσίας αν τηρείται κάποιο αρχείο των καταρτισμένων συμβάσεων ή ακόμα και αν θα μπορέσει σε μελλοντικό χρόνο να έχει πρόσβαση σε αυτή, όπως επίσης είναι απαραίτητο να του γνωστοποιούνται τα τεχνικά μέσα δια των οποίων θα έχει τη δυνατότητα να διορθώσει τυχόν λάθη που έχει κάνει εκ παραδρομής, πριν ολοκληρωθεί η οριστική ανάθεση της παραγγελίας του. Λόγω του γεγονότος δε, ότι μέσω του διαδικτύου οι υπηρεσίες και τα προϊόντα φορέων γίνονται ευκόλως προσβάσιμα και σε καταναλωτές άλλων εθνικοτήτων, που μπορεί να βρίσκονται σε διαφορετική χώρα από αυτή που εδρεύει ο πάροχος, ο τελευταίος οφείλει να αναφέρει με σαφήνεια τις γλώσσες στις οποίες μπορεί να συναφθεί η εκάστοτε σύμβαση⁶⁷.

Προχωρώντας στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 9 του π.δ.131/2003, γίνεται σαφές ότι πέραν των ανωτέρω εκτιθέμενων, εισάγεται ένας κανόνας ουσιαστικού δικαίου, σύμφωνα με τον οποίο, οι γενικοί αλλά και οι ατομικοί όροι της σύμβασης, δεν αρκεί απλά να εμφανίζονται σε ένα σημείο της ιστοσελίδας μόνο για προβολή αλλά πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να αποθηκευτούν από το αντισυμβαλλόμενο μέρος. Πρακτικά, σε μία ιστοσελίδα, αυτό σημαίνει ότι οι όροι της σύμβασης πρέπει να εμφανίζονται πριν το εικονίδιο που θέτει την παραγγελία

---

⁶⁷ Βλ. Ιγγλεζάκης; Ι., ό.π., σελ 160 επ.

ώστε να ενημερώνεται ο αποδέκτης της υπηρεσίας πριν συμφωνήσει σε αυτούς, και μάλιστα να υπάρχει η δυνατότητα αποθήκευσής τους (download).

Στο άρθρο 10 παρ. 1 του π.δ. 131/2003 παρατίθενται κάποιες βασικές αρχές που πρέπει να τηρούνται όταν ένας αποδέκτης υπηρεσίας προβαίνει σε παραγγελία με τεχνολογικά μέσα. Πρώτον ο φορέας παροχής υπηρεσιών οφείλει να αποστείλει αποδεικτικό παραλαβής της παραγγελίας του αποδέκτη χωρίς περιττή καθυστέρηση και με ηλεκτρονικά μέσα, ώστε να προκύπτει με σαφήνεια τι ακριβώς παραγγέλθηκε. Δεύτερον, για να θεωρηθεί ότι η παραγγελία και το αποδεικτικό παραλαβής έχουν παραληφθεί, πρέπει τα μέρη στα οποία απευθύνονται να έχουν πρόσβαση σ' αυτά, και τρίτον, ο φορέας παροχής οφείλει να θέτει στη διάθεση του αποδέκτη της υπηρεσίας κατάλληλα, αποτελεσματικά και προσιτά μέσα που θα επιτρέψουν να επισημάνει και να διορθώσει τα λάθη του κατά τον ηλεκτρονικό χειρισμό πριν από την ανάθεση της παραγγελίας.

Περαιτέρω, δεδομένου ότι στο ελληνικό δίκαιο ισχύει η θεωρία της λήψεως, γίνεται κατανοητό ότι η λήψη της παραγγελίας και του αποδεικτικού παραλαβής γίνεται με το που τα συμβαλλόμενα μέρη αποκτήσουν πρόσβαση στα ανωτέρω στοιχεία, όπως για παράδειγμα με την είσοδό τους στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που τηρούν. Η τρίτη δε περίπτωση του άρθρου 10 παρ. 1 του π.δ. 131/2003 προϋποθέτει ότι σε περίπτωση που ο αποδέκτης της υπηρεσίας αναγνωρίσει ότι έχει γίνει κάποιο σφάλμα κατά την διαδικασία της παραγγελίας, του δίδεται η δυνατότητα από τον φορέα παροχής, μέσω τεχνικών μέσων να το διορθώσει, κυρίως δια της διαμόρφωσης ξεχωριστών σταδίων, καθ' ένα εκ των οποίων απαιτείται η επιβεβαίωση για να προχωρήσει η διαδικασία στο επόμενο. Πρακτικά αυτό μπορεί να γίνει αφού συμπληρώνονται οποιαδήποτε στοιχεία πχ μια φόρμα παραγγελίας, να ακολουθεί μία νέα σελίδα όπου δίδεται η δυνατότητα επανελέγχου των στοιχείων αυτών πριν την τελική επιβεβαίωση, όπου αν διαγνωστεί κάποιο σφάλμα να επιτρέπεται επιστροφή στο προηγούμενο στάδιο, για να διορθωθεί. Διευκρινίζεται επίσης, στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 10, ότι η πρώτη και τρίτη περίπτωση της πρώτης παραγράφου, δεν βρίσκουν εφαρμογή στις συμβάσεις που συνάπτονται αποκλειστικά μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μέσω άλλων ισοδύναμων ατομικών μέσων επικοινωνίας.⁶⁸

---

⁶⁸ Βλ. Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ 160 επ.

B. Πληρωμή ηλεκτρονικών συμβάσεων

Η αλματώδης πρόοδος της τεχνολογίας έχει προσφέρει στις συναλλαγές ποικίλες διευκολύνσεις, οι οποίες εξοικονομούν χρόνο και περιορίζουν τα κόστη των συναλλαγών. Ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής είναι αρκετός για να έρθουν σε επαφή τα συναλλασσόμενα μέρη και να εκτελεστούν πληρωμές σε ελάχιστο χρόνο. Τέτοιοι διαδεδομένοι τρόποι είναι για παράδειγμα οι συναλλαγές μέσω αυτόματων ταμειολογιστικών μηχανών, τα καλούμενα «ΑΤΜς», οι συναλλαγές μέσω τηλεφωνικής ή ηλεκτρονικής τραπεζικής (phone banking και e-banking αντίστοιχα), οι πληρωμές μέσω καρτών πιστωτικών ή χρεωστικών, όπως επίσης και οι πληρωμές μέσω του καινοτόμου ηλεκτρονικού χρήματος.

Στη συνέχεια θα αναλυθούν τρία μέσα πληρωμής ηλεκτρονικών συμβάσεων, τα οποία δεν απαιτούν να βρίσκονται στον ίδιο τόπο ταυτόχρονα τα συμβαλλόμενα μέρη. Στα μέρη αυτά εντάσσονται ο δανειστής, ο οφειλέτης της χρηματικής παροχής και το τραπεζικό ή πιστωτικό ίδρυμα. Οι βασικοί τρόποι πληρωμής ηλεκτρονικών συμβάσεων που θα εξετάσουμε είναι η πληρωμή με διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων με αντικαταβολή, η πληρωμή με πιστωτική κάρτα και η πληρωμή με ηλεκτρονικό χρήμα.

1. Πληρωμή με διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων και με αντικαταβολή

Η πληρωμή με διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων πραγματοποιείται όταν ο αποδέκτης της υπηρεσίας δίνει εντολή στο τραπεζικό ίδρυμα όπου τηρεί λογαριασμό, να μεταφέρει ένα ποσό σε έτερο λογαριασμό, του προμηθευτή, που τηρείται στο ίδιο πιστωτικό ίδρυμα ή σε κάποιο άλλο. Η αντικαταβολή από την άλλη πλευρά, εκτελείται όταν παραδίδονται τα αγαθά στον αποδέκτη και ταυτόχρονα αυτός καταβάλλει το αντίτιμό τους σε μετρητά. Οι δυο αυτοί τρόποι παρέχουν την ασφάλεια του ότι δεν εκτίθενται στο διαδίκτυο τα στοιχεία της πιστωτικής κάρτας του αποδέκτη της παροχής, κάτι που δημιουργεί τον κίνδυνο να χρησιμοποιηθούν καταχρηστικά από τρίτους, αλλά ταυτόχρονα δεν παρέχουν την ευκολία και ταχύτητα που χαρακτηρίζουν τις πληρωμές με πιστωτική κάρτα. Στις μεν πληρωμές με διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων, ίσως χρειάζεται η μετάβαση σε κάποιο υποκατάστημα πιστωτικού ιδρύματος για την εκτέλεση της συναλλαγής, διαδικασία αρκετά χρονοβόρα, αλλά ακόμα και να πραγματοποιηθεί η μεταφορά μέσω ηλεκτρονικής τραπεζικής, χρειάζεται η ολοκλήρωση διάφορων σταδίων

(συμπλήρωση αριθμού λογαριασμού, αιτιολογίας συναλλαγής, κωδικού ασφαλείας κλπ) που επίσης απαιτεί χρόνο. Στις δε πληρωμές αντικαταβολής απαιτείται φυσική παρουσία του αποδέκτη της παροχής και εξόφληση του αντιτίμου για να ολοκληρωθεί η συναλλαγή.

2. Πληρωμή με πιστωτική κάρτα

Σύμφωνα με την Υ.Α. Ζ1-178/2001, κάρτα πληρωμής είναι το πλαστικό δελτίο που επιτρέπει στον κάτοχό του να πραγματοποιεί πληρωμή σε κάποιο σημείο πώλησης, ανάληψης ή κατάθεση χαρτονομισμάτων και συναφείς πράξεις σε μηχανές ανάληψης χρημάτων ή αυτόματες ταμειολογιστικές μηχανές. Εκτός από την πιστωτική κάρτα, η προεκτεθείσα έννοια περιλαμβάνει και άλλα είδη καρτών όπως την χρεωστική, την κάρτα αυτόματων συναλλαγών, την έξυπνη κάρτα, εκτός όμως από την κάρτα εγγύησης επιταγών.

Σε γενικές γραμμές η διαδικασία χρήσης του εν λόγω ηλεκτρονικού μέσου πληρωμών σε συναλλαγές από απόσταση και κυρίως μέσω του διαδικτύου, ξεκινά με τον καταναλωτή-κάτοχο της κάρτας ο οποίος παρέχει τα στοιχεία της κάρτας του όπως ημερομηνία λήξης και αριθμό αυτής, στον αντισυμβαλλόμενο προμηθευτή, μέσω μιας διαδικτυακής φόρμας ή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, δίνοντας ταυτόχρονα στον δεύτερο την εξουσιοδότησή του να χρεώσει την εν λόγω κάρτα με το ποσό που έχει συμφωνηθεί ως αντίτιμο της παρεχόμενης υπηρεσίας ή αγαθού. Συνεπώς ο προμηθευτής, με την άδεια του κατόχου της κάρτας, μπορεί να προβεί σε εντολή πληρωμής προς τον εκδότη της κάρτας στο όνομα και για λογαριασμό του.⁶⁹

Πέραν των ηλεκτρονικών συναλλαγών, το καθεστώς που διέπει τη σχέση εκδότη και κατόχου κάρτας είναι ξεκάθαρο από νομικής απόψεως. Η σχέση χαρακτηρίζεται ως σχέση έμμισθης εντολής, με τον κάτοχο να είναι ο εντολέας, και τον εκδότη ως εντολοδόχο, με την κατάρτιση μεταξύ τους συμβάσεως έκδοσης πιστωτικής κάρτας. Δυνάμει αυτής της συμβάσεως, ο κάτοχος της κάρτας δίδει ανέκκλητη εντολή στον εκδότη να εξοφλεί χρηματικές οφειλές του, ενώ ο εκδότης είναι υποχρεωμένος να εξοφλεί οφειλές από συναλλαγές που πραγματοποιεί ο κάτοχος, με επιχειρήσεις που έχουν συμβληθεί με αυτόν (τον εκδότη) έναντι

⁶⁹ Βλ. Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., 201 επ., με περαιτέρω παραπομπή σε Γεωργιάδη Γ., Η σύναψη συμβάσεως μέσω του Διαδικτύου, 2003, σελ 389 επ.; Αλεξανδρίδου Α., Το δίκαιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, ό.π., σελ. 73 επ.

αμοιβής (προμήθειας). Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ του εκδότη κάρτας και των συμβεβλημένων με αυτόν επιχειρήσεων, η θεωρία δεν συμφωνεί σε μία κοινή άποψη, ως προς τον χαρακτήρα αυτής της σύμβασης⁷⁰. Σε γενικές γραμμές όμως, η σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ εκδότη και συμβεβλημένων επιχειρήσεων, περιλαμβάνει την δέσμευση των δεύτερων να δέχονται πληρωμές μέσω πιστωτικής κάρτας των πελατών του εκδότη, σε τυχόν συναλλαγές μαζί τους.

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η πληρωμή συναλλαγών στο διαδίκτυο μέσω πιστωτικής κάρτας μπορεί να εκθέσει τον κάτοχο σε κάποιους κινδύνους, οι οποίοι διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες. Πρώτον στον κίνδυνο δόλιας χρήσης των στοιχείων της κάρτας από κάποιο τρίτο άγνωστο, και δεύτερον στον κίνδυνο καταχρηστικής χρήσης των στοιχείων από κάποια συμβεβλημένη με τον εκδότη της κάρτας επιχείρηση. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται περιπτώσεις υποκλοπής στοιχείων πιστωτικής κάρτας κατά τη διάρκεια που ο κάτοχος τα γνωστοποιεί σε κάποιον αποδέκτη πληρωμής, ενώ ο τρίτος που δεν έχει την άδεια του κατόχου, στη συνέχεια χρησιμοποιεί την εν λόγω κάρτα για να πραγματοποιήσει συναλλαγές στο διαδίκτυο, χρεώνοντας παράνομα την κάρτα αυτή. Αξίζει δε να σημειωθεί, ότι σε περίπτωση που ο εκδότης της κάρτας, θεωρώντας ότι η εντολή δόθηκε από τον νόμιμο κάτοχο, εξοφλήσει την συμβεβλημένη επιχείρηση παροχές της οποίας καρπώθηκε ο τρίτος, δεν αποκτά την αξίωση για αποκατάσταση της δαπάνης του σύμφωνα με το άρθρο 722 του ΑΚ κατά του κατόχου κάρτας, και αυτό γιατί η εντολή προς εξόφληση δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη, εφόσον δεν δόθηκε από τον νόμιμο κάτοχο αυτής. Τέτοιο δικαίωμα προς αποκατάσταση δαπάνης, υφίσταται στην περίπτωση που προβλέπεται ρητώς στην συναφθείσα σύμβαση έκδοσης πιστωτικής κάρτας και μπορεί να στοιχειοθετηθεί κυρίως λόγω παράβασης της επιμέλειας που πρέπει να υποδεικνύει ο κάτοχος της κάρτας.

Σε περιπτώσεις επέλευσης του κινδύνου δόλιας χρήσης των στοιχείων πιστωτικής κάρτας από τρίτο, η ευθύνη του κατόχου αυτής έχει κάποιο ανώτερο όριο, το οποίο προβλέπεται στην Σύσταση 97/489/EΚ και υιοθετήθηκαν με την Υ.Α. Ζ1-178/2001, και ανέρχεται έως του ποσού των €150,00. Με την εξαίρεση των περιπτώσεων όπου ο κάτοχος της κάρτας έχει ενεργήσει με δόλο ή βαριά αμέλεια, έως ότου γνωστοποιήσει στον εκδότη το γεγονός απώλειας ή κλοπής της

---

⁷⁰ Βλ. Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ 201 επ., με περαιτέρω παραπομπή σε: Γεωργιάδη Γ., ό.π., σελ. 383 και επ.

πιστωτικής του κάρτας, αυτός (ο κάτοχος) ευθύνεται μέχρι την πληρωμή ποσού που δεν επιτρέπεται να ξεπερνά αυτό των €150,00. Αφότου δε, λάβει γνώση της απώλειας ή κλοπής ο εκδότης, ο κάτοχος δεν φέρει καμία ευθύνη για τη ζημία που μπορεί να υποστεί ο εκδότης από τις πράξεις του τρίτου, εκτός αν πάλι ο κάτοχος επέδειξε δόλια συμπεριφορά.

Περαιτέρω, υπάρχει και η περίπτωση κατά την οποία, δυνάμει πρόσθετης συμφωνίας ανάμεσα στον εκδότη κάρτας και τις συμβεβλημένες επιχειρήσεις, να επιτρέπει ο πρώτος στις δεύτερες, να δέχονται πληρωμές με κάρτα χωρίς να είναι υποχρεωμένες να ελέγχουν τα στοιχεία της κάρτας, αλλά όχι σε συναλλαγές από απόσταση. Με αυτό τον τρόπο, ο κίνδυνος παράνομης χρήσης της πιστωτικής κάρτας μεταφέρεται στην συμβεβλημένη επιχείρηση από τον εκδότη. Γίνεται όμως και κοινώς αποδεκτό από τα δύο αυτά μέρη της πρόσθετης συμφωνίας, ότι σε περίπτωση που ο κάτοχος αμφισβητήσει τη σύναψη της σύμβασης ή υπαναχωρήσει από αυτή, ο εκδότης διατηρεί το δικαίωμα να απαιτήσει επιστροφή των χρημάτων που κατέβαλε στην συμβεβλημένη επιχείρηση. Τέτοιου είδους συμφωνία δε, θεωρείται ισχυρή και μη συγκρουόμενη με τα οριζόμενα στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994.

Τέλος στην δεύτερη κατηγορία κινδύνου, κατά την οποία η συμβεβλημένη με τον εκδότη επιχείρηση, ενεργεί καταχρηστικώς, επιδιώκοντας και καταφέρνοντας εν τέλει να αποκομίσει μεγαλύτερο ποσό από αυτό που συμφωνήθηκε με τον κάτοχο της κάρτας ως αντίτιμο των παρεχόμενων υπηρεσιών ή αγαθών δημιουργείτε μια διαφορετική νομική κατάσταση σε σχέση με αυτή που εκτέθηκε ανωτέρω. Ο κάτοχος της κάρτας δεν ευθύνεται για την καταχρηστική συμπεριφορά της επιχείρησης, η οποία ενήργησε εκτός των ορίων και αντίθετα με τη βούληση του κατόχου, χρεώνοντάς τον μεγαλύτερο ποσό, εάν ο εκδότης της κάρτας κατέβαλε με τη σειρά του το μη ανταποκρινόμενο στα συμφωνηθέντα ποσό. Για να δοθεί λύση στο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο κάτοχος της κάρτας δε, ο οποίος υπέστη βλάβη ως καταναλωτής, μπορεί να καταφύγει στην διάταξη του άρθρου 4 παρ. 11 εδ. β' Ν.2251/1994 και να ζητήσει να ακυρωθεί η εν λόγω παράνομη πληρωμή και ταυτόχρονα να του επιστραφεί το καταβληθέν ποσό, στον συνδεδεμένο με την πιστωτική κάρτα τραπεζικό λογαριασμό.

3. Πληρωμή με ηλεκτρονικό χρήμα

Το ηλεκτρονικό χρήμα αποτελεί μια καινοτομία στον χώρο των ηλεκτρονικών συναλλαγών, η οποία όμως δεν έχει ακόμη διαδοθεί σε ευρεία κλίμακα. Πρόκειται για μία εφαρμογή της τεχνολογίας η οποία συνδυάζει χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες με νέου τύπου τεχνολογίες. Παρά την περιορισμένη μέχρι στιγμής χρήση του, υποστηρίζεται ότι θα μπορούσε να εξαπλωθεί στην ευρύτερη αγορά, και ουσιαστικά να αποτελέσει πρωτοπόρο μέσο πληρωμής στα σχετικά συστήματα. Στην ουσία αποτελεί υποκατάστατο των πραγματικών χρημάτων, ήτοι τραπεζογραμματίων και κερμάτων, η λειτουργία του πραγματοποιείται με ανταλλαγή μέσω διαδικτύου ψηφιακών δεδομένων, δεν είναι ονομαστικό (όπως άλλωστε και το πραγματικό χρήμα), εκδίδεται από πιστωτικά ιδρύματα, και αποτελεί μέσο εξόφλησης αντιτίμου αγαθών και υπηρεσιών μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών⁷¹.

Η αξία του αντιστοιχεί σε ηλεκτρονικές χρηματικές μονάδες, οι οποίες αποθηκεύονται σε κάποιο υλικό φορέα του χρήματος αυτού ή στη μνήμη ηλεκτρονικού υπολογιστή, και για την απόκτηση τέτοιων μονάδων ουσιαστικά καταβάλλεται στον εκδότη ηλεκτρονικού χρήματος, το ποσό που αντιστοιχεί σε πραγματικό χρήμα. Όταν ο κάτοχος χρήματος θέλει να κάνει χρήση αυτού, μεταφέρει τις αντίστοιχες χρηματικές μονάδες στον προμηθευτή με το ηλεκτρονικό μέσο πληρωμής της επιλογής τους (όπως για παράδειγμα κάρτα, λογισμικό κλπ), οι οποίες απαιτούνται για την εξόφληση της παρεχόμενης υπηρεσίας ή αγαθού. Αντιστοίχως οι αφαιρούμενες μονάδες μεταφέρονται στο ηλεκτρονικό σύστημα που τηρεί ο προμηθευτής, τις οποίες μπορεί να ρευστοποιήσει με αίτημα που υποβάλλεται στον εκδότη τους.

Το ηλεκτρονικό χρήμα συνήθως συναντάται σε τρεις βασικές μορφές, την προπληρωμένη κάρτα ή ηλεκτρονικό πορτοφόλι (electronic purse), η οποία ως προς τη μορφή της είναι μια πλαστική κάρτα, περιέχουσα ένα μικροεπεξεργαστή στον οποίο αποθηκεύονται οι χρηματικές μονάδες, το λογισμικό ηλεκτρονικού χρήματος ή χρήμα δικτύου (network money) το οποίο για να λειτουργήσει απαιτείται να

---

⁷¹ Βλ. Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ 204 επ., με περαιτέρω παραπομπή στον ορισμό της Wikipedia: «digital cash is “a system that allows a person to pay for goods or services by transmitting a number from one computer to another. Like the serial numbers on real dollar bills, the digital cash numbers are unique. Each one is issued by a bank and represents a specified sum of real money. One of the key features of digital cash is that, like real cash, it is anonymous and reusable».

υπάρχει ειδικό λογισμικό στον σκληρό δίσκο ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή, και τέλος οι λογαριασμοί ηλεκτρονικού χρήματος (account-based programs), οι οποίοι ουσιαστικά αποτελούν τραπεζικούς λογαριασμούς εντασσόμενους σε ένα ειδικό σύστημα, στο οποίο οι ενδιαφερόμενοι-κάτοχοι έχουν πρόσβαση μέσω ηλεκτρονικής τραπεζικής⁷².

Αναλυτικότερα, όσον αφορά την πρώτη μορφή ηλεκτρονικού χρήματος που προαναφέρθηκε, η οποία είναι και η πιο ευρέως χρησιμοποιούμενη, λειτουργεί μέσω κωδικοποίησης με την χρήση κρυπτογραφικών αλγορίθμων, ενώ για να αναγνωριστεί η κάρτα απαιτείται να υπάρχει ειδικός αναγνώστης (reader). Η τεχνολογία που χρησιμοποιείται σε αυτές τις κάρτες είναι παρόμοια με αυτή των καρτών sim που εφαρμόζονται στα κινητά τηλέφωνα, ειδικά όμως για τις προπληρωμένες κάρτες ηλεκτρονικού χρήματος, ο χρήστης πρέπει να συνδέσει στον ηλεκτρονικό του υπολογιστή έναν αναγνώστη, ο οποίος θα του επιτρέψει να εκτελεί ηλεκτρονικές πληρωμές προς τους προμηθευτές που επιθυμεί μέσω του διαδικτύου.

Η δεύτερη μορφή που συναντάται το ηλεκτρονικό χρήμα, ήτοι μέσω του λογισμικού ηλεκτρονικού χρήματος, απαιτεί ένα πρόγραμμα δημιουργίας ηλεκτρονικού πορτοφολιού στο οποίο προστίθενται μονάδες χρήματος μέσω τραπεζικού λογαριασμού. Για να ολοκληρωθεί μια πληρωμή διαβιβάζονται οι σχετικές πληροφορίες από το ηλεκτρονικό πορτοφόλι ενός κατόχου προς το σύστημα που διατηρεί ο προμηθευτής, ενώ αξίζει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη μορφή ηλεκτρονικού χρήματος δεν έχει βρει μεγάλη ανταπόκριση μέχρι στιγμής.

Τέλος, η τρίτη κατηγορία λειτουργεί κυρίως με τη χρήση αριθμού pin και κωδικού πρόσβασης, ενώ δεν αποκλείεται να χρησιμοποιείται και κάρτα ή άλλος τρόπος αναγνώρισης των απαραίτητων στοιχείων.

Το νομικό πλαίσιο που καλύπτει την έκδοση ηλεκτρονικού χρήματος στην Ελλάδα ρυθμίζεται από το ν.2076/1992, όπως αυτός τροποποιήθηκε με το Ν. 3148/2003, στον οποίο ενσωματώθηκε η οδηγία 2000/46/EK. Σύμφωνα με τον ορισμό που περιέχεται στο άρθρο 2 παρ 17 του ν.2076/1992, ως ηλεκτρονικό χρήμα ορίζεται η «νομισματική αξία, η οποία αντιστοιχεί σε απαίτηση έναντι του εκδότη και: α) είναι αποθηκευμένη σε ηλεκτρονικό υπόθεμα, β) έχει εκδοθεί κατόπιν

---

⁷² Βλ. Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ 205 επ.

παραλαβής χρηματικού ποσού και γ) γίνεται δεκτή ως μέσο πληρωμής από επιχειρήσεις άλλες, πέραν της εκδότριας.» Σύμφωνα με τις διατάξεις του ανωτέρω νόμου εκδίδεται από ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος, που είναι ουσιαστικά πιστωτικά ιδρύματα, ενώ ανά πάσα στιγμή και για όσο διάστημα αυτό ισχύει, ο κομιστής του μπορεί να εξαργυρώσει τις χρηματικές μονάδες ηλεκτρονικού, και να αποκτήσει πραγματικό χρήμα. Ο κομιστής ηλεκτρονικού χρήματος μπορεί σύμφωνα με το άρθρο 4β παρ. 1 ν. 2076/1992, αιτούμενος την εξαργύρωση από τον εκδότη, να αποκτήσει κέρματα και χαρτονομίσματα ή ακόμη και να πιστωθεί το ποσό σε τραπεζικό λογαριασμό του, χωρίς επιπλέον επιβάρυνση, πέραν της υποχρεωτικής για τέτοιου είδους συναλλαγές.

Επιπλέον βάσει του ν. 2076/1992 ορίζονται και κάποιοι περιορισμοί σχετικά με την έκδοση του ηλεκτρονικού χρήματος. Συγκεκριμένα, δεν επιτρέπεται να υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στο ποσό πραγματικού χρήματος που παραλαμβάνεται και του ποσού ηλεκτρονικού χρήματος που εκδίδεται, καθώς και ότι το μέσο αποθήκευσης ηλεκτρονικών χρηματικών μονάδων δεν μπορεί να αποθηκεύει μεγαλύτερη αξία από των τριακοσίων (300) ευρώ. Επιπλέον, η ανταλλαγή πραγματικού χρήματος με ηλεκτρονικό πρέπει να γίνεται άμεσα από τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος, ενώ η συναλλαγή αυτή δεν εμπίπτει στην κατηγορία αποδοχής καταθέσεων ή κεφαλαίων. Οι ανωτέρω δε περιορισμοί, έχουν ως στόχο να υποδείξουν τις διαφορές ανάμεσα στην έκδοση τραπεζικού χρήματος και στις κοινές τραπεζικές συναλλαγές, ενώ το ανώτατο όριο αποθήκευσης χρηματικών μονάδων αποσκοπεί στην προστασία του συναλλασσόμενου.

Τέλος, ο ν. 2076/1992 θέτει και κάποιους γενικότερους περιορισμούς όσον αφορά την έκδοση ηλεκτρονικού χρήματος. Συγκεκριμένα, ορίζει ότι το ηλεκτρονικό χρήμα πρέπει να εκδίδεται από τα σχετικά ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος μόνο, και υπό προϋποθέσεις από άλλες επιχειρήσεις. Ειδικοί είναι επίσης και οι όροι που προβλέπονται για την ίδρυση και λειτουργία σχετικών ιδρυμάτων ηλεκτρονικού χρήματος, καθώς αυτά πρέπει να έχουν τη μορφή ανώνυμης εταιρείας και ελάχιστο αρχικό κεφάλαιο τριών εκατομμυρίων ευρώ, και να δραστηριοποιούνται αμιγώς στην έκδοση ηλεκτρονικού χρήματος και σχετικών αυτής υπηρεσιών. Ομοίως, όπως και τα κοινά πιστωτικά ιδρύματα, τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος εποπτεύονται από την Τράπεζα της Ελλάδος και επιπλέον φέρουν την υποχρέωση ελέγχου στοιχείων συναλλασσομένων και των

δραστηριοτήτων τους, ώστε να προλαμβάνονται για παράδειγμα νομιμοποιήσεις παράνομων εσόδων, καθώς και συνεργασίας με την αρμόδια Αρχή, εχεμύθειας και καθορισμού εσωτερικών διαδικασιών για τυχόν ειδικά θέματα που ανακύπτουν.

II. Μέτρα για την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (ν. 4446/2016)

Στο δεύτερο μέρος του τρίτου κεφαλαίου της παρούσας μελέτης θα αναλυθεί ο πρόσφατος νόμος 4446/2016 (ΦΕΚ Α΄ 240/22.12.2016) με τον οποίο θεσπίζονται μέτρα για την προώθηση και ευρύτερη διάδοση των ηλεκτρονικών συναλλαγών. Αρχικώς παρατίθενται οι όροι που χρησιμοποιούνται στο κείμενο του εν λόγω νόμου, και τι αυτοί περιλαμβάνουν ως έννοιες, και στη συνέχεια οι υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτόν για τους παρόχους υπηρεσιών πληρωμής, ενώ στη συνέχεια περιγράφονται οι υποχρεώσεις που προβλέπονται για τα εμπλεκόμενα μέρη, οι τρόποι ελέγχου και εποπτείας των ηλεκτρονικών συναλλαγών καθώς και το σύστημα στο οποίο καταχωρούνται οι τραπεζικοί λογαριασμοί και οι λογαριασμοί πληρωμής.

A. Κανονιστικό πεδίο - Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Στο άρθρο 62 του ν.4446/2016 γίνεται αναφορά και ανάλυση όλων των όρων που χρησιμοποιούνται στον συγκεκριμένο νόμο, ώστε να είναι ξεκάθαρη κάθε έννοια. Ουσιαστικά γίνεται μία συγκεντρωτική αναφορά απάντων των σχετικών ορισμών εννοιών που αναφέρονται σε παλαιότερα νομοθετήματα και συγκεκριμένα γίνεται χρήση των ορισμών που περιλαμβάνουν οι ν. 3862/2010⁷³ και 4021/2011⁷⁴, οι Κανονισμοί 2015/751⁷⁵ και 260/2012⁷⁶, όπως επίσης και η Οδηγία

⁷³ Νόμος υπ' αριθμ. 3862/2010: Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις Οδηγίες 2007/64/EK, 2007/44/EK και 2010/16/EE που αφορούν υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά, προληπτική αξιολόγηση προτάσεων απόκτησης συμμετοχής σε επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα και άλλες διατάξεις.

⁷⁴ Νόμος υπ' αριθμ. 4021/2011: Ενισχυμένα μέτρα εποπτείας και εξυγίανσης των πιστωτικών ιδρυμάτων - Ρύθμιση θεμάτων χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα - Κύρωση της Σύμβασης - Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και των τροποποιήσεών της και άλλες διατάξεις.

⁷⁵ Κανονισμός (ΕΕ) 2015/751 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2015, σχετικά με τις διατραπεζικές προμήθειες για πράξεις πληρωμών με κάρτες

⁷⁶ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 260/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Μαρτίου 2012, σχετικά με την καθιέρωση τεχνικών απαιτήσεων και επιχειρηματικών κανόνων για τις μεταφορές πίστωσης και τις άμεσες χρεώσεις σε ευρώ και με την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 924/2009.

2009/110/EK⁷⁷ της Ε.Ε., ώστε υπάρξει άμεση σύνδεση ανάμεσα στο ελληνικό και κοινοτικό σύστημα κανόνων. Βασική έννοια αποτελεί αυτή του «καταναλωτή» ο οποίος δρα και πράττει για σκοπούς οι οποίοι δεν σχετίζονται με την εμπορική, επιχειρηματική ή επαγγελματική του δραστηριότητα, όπως αυτή καθορίζεται στην 3^η περίπτωση του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751⁷⁸. Διευκρινίζεται περαιτέρω η έννοια του «πληρωτή» στο συγκεκριμένο νομοθέτημα, η οποία περιλαμβάνει δύο υποκατηγορίες φυσικών προσώπων, πρώτον αυτού που είναι δικαιούχος λογαριασμού πληρωμών εκ του οποίου έχει τη δυνατότητα να δίνει εντολές πληρωμών και δεύτερον σε περίπτωση μη ύπαρξης λογαριασμού, του προσώπου που δίνει εντολή πληρωμής, όπως ορίζεται και στο άρθρο 4 του Ν.3862/2010⁷⁹. Στα στάδια δε μιας πληρωμής, το πρόσωπο στην κατοχή του οποίου καταλήγει τελικώς το ποσό αυτής της πράξης, το οποίο μπορεί να είναι είτε φυσικό είτε νομικό, καλείται «δικαιούχος πληρωμής», έννοια η οποία περιλαμβάνεται στην περίπτ. 13 του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751⁸⁰. Περαιτέρω γίνεται διαχωρισμός των κατηγοριών επιχειρήσεων στις οποίες επιτρέπεται να παρέχουν υπηρεσίες πληρωμών και αυτές είναι τα πιστωτικά ιδρύματα, τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος, τα γραφεία ταχυδρομικών επιταγών, τα ιδρύματα πληρωμών, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και οι εθνικές Κεντρικές Τράπεζες εκάστου κράτους, όταν όμως η δραστηριότητά τους δεν έχει νομισματικό ή δημόσιο χαρακτήρα, και το Ελληνικό Δημόσιο ή τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν επίσης δεν δρουν ως δημόσιες αρχές, όπως ορίζεται στο άρθρο 4 του ν. 3862/2010. Άσαςες οι προαναφερθείσες επιχειρήσεις εμπίπτουν στην έννοια του «παρόχου υπηρεσιών πληρωμών»⁸¹.

Προχωρώντας στο κείμενο του άρθρου 62 του ν. 4446/2016, γίνεται επεξήγηση της έννοιας του «συστήματος πληρωμών», η οποία αναφέρεται στο σύστημα που μεταφέρει χρηματικά ποσά, βάσει εγκεκριμένων διαδικασιών και κανόνων για την επεξεργασία, το συμψηφισμό ή/και το διακανονισμό πράξεων

---

⁷⁷ Οδηγία 2009/110/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2009, για την ανάληψη, άσκηση και προληπτική εποπτεία της δραστηριότητας ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος, την τροποποίηση των οδηγιών 2005/60/EK και 2006/48/EK και την κατάργηση της οδηγίας 2000/46/EK.

⁷⁸ Αρ. 62 περ. α. ν. 4446/2016.

⁷⁹ Αρ. 62 περ. β. ν. 4446/2016.

⁸⁰ Αρ. 62 περ. γ. ν. 4446/2016.

⁸¹ Αρ. 62 περ. δ ν. 4446/2016.

πληρωμών, όπως ομοίως ορίζει το άρθρο 4 του ν. 3862/2010⁸². Ως δε «σύστημα καρτών πληρωμής», νοείται «ένα ενιαίο σύνολο κανόνων, πρακτικών, προτύπων και/ή κατευθυντήριων γραμμών εφαρμογής για την εκτέλεση πράξεων πληρωμής με κάρτα και το οποίο είναι διαχωρισμένο από κάθε υποδομή ή σύστημα πληρωμής που υποστηρίζει τη λειτουργία του και συμπεριλαμβάνει οποιοδήποτε ειδικό όργανο, οργανισμό ή οντότητα λήψης αποφάσεων που φέρει την ευθύνη λειτουργίας του συστήματος, σύμφωνα με την περίπτωση 16 του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751»⁸³.

Τα συστήματα καρτών πληρωμής, διαχωρίζονται σύμφωνα με τον συγκεκριμένο νομοθέτημα σε τετραμερή και τριμερή συστήματα καρτών πληρωμής. Στα τετραμερή συστήματα καρτών πληρωμής οι πληρωμές με κάρτα γίνονται από τον λογαριασμό πληρωμών του πληρωτή προς τον λογαριασμό του δικαιούχου αυτής της πληρωμής, ενώ στο ενδιάμεσο παρεμβάλλονται το σύστημα ενός εκδότη (από την πλευρά του πληρωτή) και ενός αποδέκτη (από την πλευρά του δικαιούχου πληρωμής), όπως προβλέπεται στην περίπτ. 17 του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751⁸⁴. Στο τριμερές σύστημα καρτών πληρωμής, «το ίδιο το σύστημα παρέχει υπηρεσίες απόκτησης και έκδοσης και οι πράξεις πληρωμής με κάρτα πραγματοποιούνται από τον λογαριασμό πληρωμής ενός πληρωτή στον λογαριασμό πληρωμής ενός δικαιούχου πληρωμής στο πλαίσιο του συστήματος, σύμφωνα με την περίπτωση 18 του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751»⁸⁵.

Ακολούθως, παρατίθενται και επεξηγούνται οι διάφορες κατηγορίες καρτών τις οποίες συναντάμε στις ηλεκτρονικές πληρωμές. Συγκεκριμένα ως «χρεωστική κάρτα» λογίζεται το μέσο πληρωμής που δίνει τη δυνατότητα στον πληρωτή να εκτελέσει συναλλαγές με χρεωστική κάρτα, εξαιρουμένων των συναλλαγών που εκτελούνται με προπληρωμένες κάρτες, όπως αναφέρει η περίπτωση 33 του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751⁸⁶, ενώ «πιστωτική κάρτα» είναι το μέσο πληρωμής που δίνει τη δυνατότητα στον πληρωτή να εκτελέσει συναλλαγές με πιστωτική κάρτα, όπως ορίζεται στην περίπτ. 34 του άρθρου 2 του Κανονισμού

---

⁸² Αρ. 62 περ. ε. ν. 4446/2016.

⁸³ Αρ. 62 περ. στ. ν. 4446/2016

⁸⁴ Αρ. 62 περ. ζ ν. 4446/2016.

⁸⁵ Βλ. και Αιτιολογική Έκθεση Ν.4446/2016 αρ. 62 σελ. 2.

⁸⁶ Αρ. 62 περ. θ ν. 4446/2016.

(ΕΕ) 2015/751⁸⁷. Η «προπληρωμένη κάρτα» είναι, «μια κατηγορία μέσου πληρωμής στην οποία είναι αποθηκευμένο το ηλεκτρονικό χρήμα, όπως ορίζεται στην περίπτωση 6 του άρθρου 10 του ν. 4021/2011 (Α` 218)»⁸⁸. Τέλος, ένα ακόμη είδος κάρτας είναι η «εταιρική» η οποία συνδέεται με επαγγελματικές δαπάνες, εκδίδεται για επιχειρήσεις, φορείς του δημοσίου ή ακόμα και για φυσικά πρόσωπα, και ουσιαστικά οι πληρωμές που γίνονται με αυτό το μέσο χρεώνονται αυτομάτως στον λογαριασμό επιχείρησης η οποία εμπίπτει στις προαναφερθείσες οντότητες⁸⁹.

Περαιτέρω, επεξηγείται αναλυτικά η έννοια του «ηλεκτρονικού χρήματος» το οποίο αποτελεί νομισματική αξία, η οποία αντιπροσωπεύεται από απαίτηση που υπάρχει προς τον εκδότη του, και είναι αποθηκευμένη σε ηλεκτρονικό και μαγνητικό υπόθεμα. Η νομισματική δε αξία, είναι κοινώς αποδεκτή εκτός από τον εκδότη, και από έτερα πρόσωπα, ενώ έχει προηγηθεί ήδη παραλαβή του αντίστοιχου ποσού πραγματικού χρήματος, ώστε να χωρεί δυνατότητα εκτέλεσης πληρωμών⁹⁰, τα προαναφερθέντα δε βρίσκονται σε συμφωνία με την περίπτ. 1 του άρθρου 10 του ν. 4021/2011. Ακολούθως, οι μηχανισμοί και διαδικασίες οι οποίες έχουν προκύψει κατόπιν συμφωνίας μεταξύ του χρήστη υπηρεσιών και του παρόχου αυτών ώστε ο πρώτος να δίδει εντολές πληρωμής, καλούνται συνοπτικά «μέσο πληρωμών», όπως έχει ορίσει σε προηγούμενο χρόνο το άρθρο 4 του Ν. 3862/2010⁹¹. Ειδικότερη είναι η έννοια του «μέσου πληρωμής με κάρτα», η οποία περιλαμβάνει κάθε μέσο πληρωμής, ήτοι κάρτας (πιστωτικής, χρεωστικής, προπληρωμένης), κινητού τηλεφώνου, ηλεκτρονικού υπολογιστή και όποιας άλλης συσκευής η οποία μπορεί να δώσει τη δυνατότητα στον πληρωτή να πραγματοποιεί πράξεις πληρωμής με κάρτα, που όμως δεν εμπίπτει στην κατηγορία μεταφοράς πίστωσης ή άμεσης χρέωσης, οριζόμενα στο άρθρο 2 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 260/2012⁹². Επιπλέον, το λογισμικό ηλεκτρονικού υπολογιστή ή συσκευής που δίνει στο χρήστη τη δυνατότητα να πραγματοποιεί πληρωμές με κάρτα και να εκδίδει εντολές πληρωμής καλείται «εφαρμογή πληρωμών».⁹³

⁸⁷ Αρ. 62 περ. ι ν. 4446/2016.

⁸⁸ Αρ. 62 περ. ια ν. 4446/2016.

⁸⁹ Αρ. 62 περ. ιβ ν. 4446/2016

⁹⁰ Αρ. 62 περ. ιγ ν. 4446/2016.

⁹¹ Αρ. 62 περ. ιδ ν. 4446/2016

⁹² Αρ. 62 περ. ιε ν. 4446/2016

⁹³ Βλ. και Αιτιολογική Έκθεση Ν.4446/2016 αρ. 62 σελ. 2 και 3.

Ακολούθως, διευκρινίζεται πως άπασες οι συσκευές, μέθοδοι και εφαρμογές πληρωμών, που αποδέχονται κάρτες, είτε με φυσική παρουσία αυτών (των καρτών) είτε άνευ, όπως συμβαίνει στις αγοραπωλησίες εξ' αποστάσεως, εμπίπτουν στην έννοια του «τερματικού αποδοχής καρτών πληρωμών και μέσων πληρωμής με κάρτα»⁹⁴. Περαιτέρω προβλέπονται και κάποιες ειδικές περιστάσεις όπως αυτή της πώλησης ή σύμβασης εξ αποστάσεως, όπου ελλείπει η φυσική παρουσία κάρτας και συσκευής αποδοχής, και συνεπώς σε αυτές λογίζεται ως τερματικό αποδοχής, σύμφωνα με την ανωτέρω έννοια, η διεύθυνση-έδρα επιχειρηματικής δραστηριότητας στην οποία ο δικαιούχος ασκεί τις εμπορικές δραστηριότητές του, χωρίς να επηρεάζουν το ζήτημα αυτό η τοποθεσία του ιστοτόπου ή του εξυπηρετητή, με τη βοήθεια των οποίων γίνονται οι πράξεις πληρωμών⁹⁵. Άλλη μια ειδική περίπτωση, είναι αυτή κατά την οποία ο δικαιούχος της πληρωμής δεν έχει μόνιμη επιχειρηματική εγκατάσταση, και συνεπώς όταν συμβαίνει αυτό, λογίζεται ως τερματικό αποδοχής η διεύθυνση στην οποία ο δικαιούχος ασκεί νομίμως κατόπιν σχετικής άδειας, επιχειρηματική δραστηριότητα, και μέσω αυτής γίνεται η εκάστοτε πράξη πληρωμής⁹⁶. Αν ελλείπουν δε, και η μόνιμη εγκατάσταση, και η έγκυρη άδεια άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας, τότε ως τερματικό αποδοχής θεωρείται η διεύθυνση αλληλογραφίας η οποία χρησιμοποιείται και για την φορολόγηση της εμπορικής δραστηριότητας, και μέσω της οποίας γίνεται η εκάστοτε πράξη πληρωμής, όπως προβλέπει το άρθρο 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2015/751⁹⁷, το άρθρο 62 του ν. 4446/2016 ολοκληρώνεται με την παράθεση της έννοιας του «επαγγελματικού λογαριασμού» η οποία περιλαμβάνει τον λογαριασμό «που τηρείται σε Πάροχο Υπηρεσιών Πληρωμών του ν. 3862/2010, μέσω του οποίου διενεργούνται συναλλαγές που αφορούν αποκλειστικά την επιχειρηματική δραστηριότητα του κατόχου»⁹⁸.

---

⁹⁴ Αρ. 62 περ. ιζ ν. 4446/2016.

⁹⁵ Αρ. 62 περ. ιζ ν. 4446/2016.

⁹⁶ Αρ. 62 περ. ιζ ν. 4446//2016.

⁹⁷ Αρ. 62 περ. ιζ ν. 4446/2016.

⁹⁸ Αρ. 62 περ. ιθ ν. 4446/2016.

B. Ηλεκτρονικές πληρωμές μη εμπίπτουσες στο πεδίο εφαρμογή του ν. 4446/2016

Το άρθρο 64 του ν. 4446/2016 εισάγει κάποιες εξαιρέσεις κατά την εφαρμογή του εν λόγω νόμου, οι οποίες έχουν ως στόχο την ουσιαστική προστασία των εμπλεκόμενων μερών από παράνομες πρακτικές. Πιο συγκεκριμένα, τα όσα περιλαμβάνει το άρθρο 62 και εκτέθηκαν ανωτέρω, δεν εφαρμόζονται στις συναλλαγές με εταιρικές κάρτες⁹⁹, οι οποίες αποτελούν ιδιάζοντα προϊόντα, που απαιτούν ειδικές εφαρμογές και επισύρουν υψηλότερες χρεώσεις από αυτές των κοινών καρτών, οι οποίες χρεώσεις δεν ρυθμίζονται από εθνικό και ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο. Επίσης δεν βρίσκουν εφαρμογή στις αναλήψεις μετρητών από αυτόματες ταμειολογιστικές μηχανές ή στις αναλήψεις από τα κατά τόπους ταμεία των παρόχων υπηρεσιών πληρωμών¹⁰⁰, ούτε στις συναλλαγές με κάρτες πληρωμής που έχουν εκδοθεί από τριμερή συστήματα καρτών πληρωμής¹⁰¹, στα οποία ο εκδότης μιας κάρτας αποτελεί ταυτόχρονα και μοναδικό φορέα εκκαθάρισης συναλλαγών με τη συγκεκριμένη κάρτα.

Στην δεύτερη παράγραφο του, το άρθρο 64 ν. 4446/2016, επεξηγεί ότι «Όταν ένα τριμερές σύστημα καρτών πληρωμής αδειοδοτεί άλλους παρόχους υπηρεσιών πληρωμής για την έκδοση μέσω πληρωμής με κάρτα ή την αποδοχή πράξεων πληρωμών με κάρτα ή και για τα δύο ή εκδίδει μέσα πληρωμής με κάρτα με εταίρο του ίδιου εμπορικού σήματος ή μέσω πράκτορα, θεωρείται τετραμερές σύστημα καρτών πληρωμής»¹⁰² (άρθρο 64 παρ. 2 ν. 4446/2016). Για τα ειδικά αυτά συστήματα καρτών πληρωμής, που λογίζονται ως τετραμερή ενώ εξ ορισμού είναι τριμερή, προβλέπεται εξαίρεση από τις υποχρεώσεις που ορίζει το Τμήμα Α' και Β' του παρόντος Κεφαλαίου περί μέτρων προώθησης ηλεκτρονικών συναλλαγών και καταπολέμησης της απόκρυψης εσόδων του ν. 4446/2016, μέχρι τις 9 Δεκεμβρίου 2018, υπό την προϋπόθεση ότι το σύστημα βρίσκει εφαρμογή αποκλειστικά σε εγχώριες πράξεις πληρωμής και ότι το σύνολο αυτών των πράξεων πληρωμών με κάρτα δεν ξεπερνά το ποσοστό του 3% ετησίως της αξίας του γενικού συνόλου των πράξεων εγχώριων πληρωμών με κάρτα¹⁰³.

⁹⁹ Αρ. 64 παρ. α ν. 4446/2016.

¹⁰⁰ Αρ. 64 παρ. 1, παρ. β ν. 4446/2016.

¹⁰¹ Αρ. 64 παρ. 1, παρ. γ ν. 4446/2016.

¹⁰² Αρ. 64 παρ. 2 ν. 4446/2016.

¹⁰³ Αρ. 64 παρ. 3 ν. 4446/2016.

Γ. Υποχρέωση αποδοχής μέσω πληρωμής με κάρτα

Το άρθρο 65 του ν. 4446/2016, εκκινεί μια νέα εποχή στον τομέα των συναλλαγών στην Ελλάδα, οι οποίες μέχρι πρότινος πραγματοποιούνταν κυρίως μέσω πραγματικού χρήματος, υποχρεώνοντας τους δικαιούχους πληρωμής να δέχονται μέσα πληρωμής με κάρτα. Συγκεκριμένα προβλέπει ότι οι δικαιούχοι πληρωμής όταν συναλλάσσονται με καταναλωτές, είναι υποχρεωμένοι να αποδέχονται μέσα πληρωμής με κάρτα για την ολοκλήρωση των πράξεων πληρωμής. Επιπλέον προβλέπεται από το νομοθέτη, ότι η υποχρέωση αυτή πρέπει να εκπληρωθεί εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος, το οποίο δεν είναι κοινό για όλους ανεξαιρέτως τους δικαιούχους πληρωμής, αλλά διαφέρει αναλόγως του κύριου Κωδικού Αριθμού Δραστηριότητάς τους (ΚΑΔ), λαμβανομένων υπόψιν των ειδικών συνθηκών που ισχύουν σε εκάστη δραστηριότητα.¹⁰⁴ Οι ιδιαίτερες ανά ΚΑΔ προθεσμίες εφαρμογής του μέτρου, θα συνδράμουν σημαντικά, στο να γίνει αυτό σταδιακά και χωρίς προβλήματα αποδεκτό στην οικονομία της χώρας, προσδοκώντας σε βάθος χρόνου να καθιερωθούν οι ηλεκτρονικές συναλλαγές σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων. Όταν επιτευχθεί δε αυτό, οι αρμόδιες αρχές θα έχουν πλήρη εικόνα των συναλλαγών που εκτελούνται με αυτά τα μέσα, στοχεύοντας εν τέλει στην εξάλειψη της απόκρυψης εισοδημάτων και φοροδιαφυγής που αποτελεί χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας.

Περαιτέρω, πολύ σημαντικός είναι και ο προσδιορισμός εκ του νομοθέτη παρόχων υπηρεσιών πληρωμών, με τους οποίους μπορούν να συμβάλλονται οι δικαιούχοι πληρωμής. Αυτοί πρέπει να είναι «νομίμως αδειοδοτημένοι» όπως ορίζει ο ν. 3862/2010, και πιο συγκεκριμένα προβλέπεται ότι «Για την αποδοχή μέσω πληρωμής με κάρτα και μετρητά, καθώς και την είσπραξη για λογαριασμό τρίτου εν γένει, οι δικαιούχοι πληρωμής απαγορεύεται να συμβάλλονται με οντότητες οι οποίες δεν αποτελούν νομίμως αδειοδοτημένους παρόχους υπηρεσιών πληρωμών ή Αντιπροσώπους αυτών, εκτός αν άλλως ορίζεται ρητά στην οικεία ισχύουσα νομοθεσία.»¹⁰⁵ Η διάταξη αυτή, βρίσκει έρεισμα στο γεγονός ότι αν ελλείπει

¹⁰⁴ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 65 σελ. 4.

¹⁰⁵ Αρ. 65 παρ. 2 ν. 4446/2016; Πρβλ. και τις αντίστοιχες προβλέψεις της ενωσιακής νομοθεσίας: Οδηγία 2000/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Σεπτεμβρίου 2000, για την ανάληψη, την άσκηση και την προληπτική εποπτεία της δραστηριότητας ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος; Οδηγία 2009/110/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2009, για την ανάληψη, άσκηση και προληπτική εποπτεία της

νόμιμη άδεια παροχής υπηρεσιών πληρωμών, τότε δεν αποτυπώνεται η αληθινή εικόνα των ηλεκτρονικών συναλλαγών και αποκρύπτεται φορολογητέα ύλη. Ειδική περίπτωση αποτελούν οι περιπτώσεις όπου δια νόμου επιτρέπεται η είσπραξη για λογαριασμό τρίτου, από συγκεκριμένες δραστηριότητες όπως οι τουριστικοί και ασφαλιστικοί πράκτορες, οι πωλήσεις με αντικαταβολή κ.α.

Τέλος, λόγω της πολυπλοκότητας του ζητήματος τόσο από νομικής όσο και από πρακτικής εφαρμογής, προβλέπεται ότι οι ειδικές λεπτομέρειες θα καθορισθούν με υπουργική απόφαση των Υπουργών Οικονομίας, Ανάπτυξης και Οικονομικών. Στην απόφαση αυτή θα περιλαμβάνονται πληροφορίες με το ποιοι δικαιούχοι πληρωμών, αναλόγως κύριων ΚΑΔ τους, είναι υποχρεωμένοι να τηρήσουν τα ανωτέρω και μέχρι ποια προθεσμία. Επιπλέον θα ορίζονται οι διαδικασίες δήλωσης και τροποποίησης των τηρούμενων Επαγγελματικών Λογαριασμών στους Παρόχους Υπηρεσιών Πληρωμών του ν. 3862/2010¹⁰⁶ καθώς και οι διαδικασίες και τα δεδομένα παρακολούθησης καθώς και η σύνταξη αναφορών, που καταγράφουν τη συμμόρφωση με τις προβλέψεις του Νόμου¹⁰⁷. Σχετικά δε με το ζήτημα τήρησης των ανωτέρω, προβλέπονται κυρώσεις σε περίπτωση παρέκκλισης από το νόμο, ομοίως συμπεριλαμβανόμενες στην υπουργική απόφαση, όπως επίσης και εάν και σε ποια άλλα μέσα μπορεί να επεκταθεί η υποχρέωση αποδοχής τους. Τέλος θα γίνεται μνεία και για τις «αρμόδιες αρχές και τα μέσα προσφυγής και δικαστικής προστασίας κατά την εφαρμογή των διατάξεων του Τμήματος Α'»¹⁰⁸ του ν. 4446/2016, τιτλοφορούμενου ως «Μέτρα για την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών».¹⁰⁹

Δ. Υποχρέωση ενημέρωσης καταναλωτή

Στο άρθρο 66 του ν. 4446/2016, περιλαμβάνεται μία ακόμη υποχρέωση των δικαιούχων πληρωμής, πέραν τις αποδοχής μέσω πληρωμής με κάρτα. Αυτή είναι η σαφής ενημέρωση των καταναλωτών για αυτή τους τη δυνατότητα, χωρίς να υπάρχει ενδεχόμενο παρερμηνείας, και μάλιστα η δυνατότητα αυτή πρέπει να είναι ευδιάκριτη στον καταναλωτή, γεγονός το οποίο επιτυγχάνεται με αναγραφή στην

δραστηριότητας ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος, την τροποποίηση των οδηγιών 2005/60/ΕΚ και 2006/48/ΕΚ και την κατάργηση της οδηγίας 2000/46/ΕΚ.

¹⁰⁶ Αρ. 65 παρ. 3, περ. γ ν. 4446/2016.

¹⁰⁷ Αρ. 65 παρ. 3, περ. δ ν. 4446/2016.

¹⁰⁸ Αρ. 65 παρ. 3, περ. ζ ν. 4446/2016.

¹⁰⁹ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση Ν.4446/2016 αρ. 65 σελ. 4 και 5.

είσοδο αλλά και στο ταμείο εκάστοτε καταστήματος. Η σημασία της υποχρέωσης αυτής ενισχύεται από το διοικητικό πρόστιμο που επισύρει η μη τήρηση της ως άνω υποχρέωσης, το οποίο ανέρχεται στο ποσό των Ευρώ χιλίων (€1.000,00). Σε περίπτωση που οι καταναλωτές ή οι ενώσεις αυτών εντοπίσουν παραβάσεις της υποχρέωσης ενημέρωσης έχουν τη δυνατότητα να καταγγείλουν το γεγονός στη Γενική Γραμματεία Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης¹¹⁰.

Περαιτέρω, αρμόδια αρχή για να ελέγξει και να επιβάλει το ανωτέρω πρόστιμο στους παραβάτες ορίζεται «η Διεύθυνση Θεσμικών Ρυθμίσεων και Εποπτείας Αγοράς Προϊόντων και Παροχής Υπηρεσιών της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή και τα Τμήματα Εμπορίου των Διευθύνσεων Ανάπτυξης των Περιφερειακών Ενοτήτων της χώρας» (άρθρο 66 παρ. 4 Ν. 4446/2016), ενώ οι περαιτέρω λεπτομέρειες σχετικά με την διενέργεια ελέγχων και την επιβολή προστίμων σε τυχόν παραβάτες, θα ρυθμιστούν με έτερη απόφαση του Υπουργού Οικονομίας και Ανάπτυξης. Ο Κώδικας Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων (Κ.Ε.Δ.Ε. - ν.δ. 356/1974, Α'90), είναι αυτός που εφαρμόζεται στην είσπραξη των προστίμων που επιβάλλονται στους παραβάτες των ανωτέρω οριζομένων, ποσά τα οποία αποδίδονται, με την επιφύλαξη της παρ. 1 του άρθρου 16 του ν. 2946/ 2001 (Α' 224), στον Κρατικό Προϋπολογισμό.

Σε περιπτώσεις επιβολής προστίμων σχετικά με την παράλειψη ενημέρωσης των καταναλωτών του εν λόγω άρθρου προβλέπεται τρόπος άμυνας του λογιζόμενου παραβάτη στην παρ. 7 του άρθρου 66 ν. 4446/2016. Συγκεκριμένα «Η απόφαση επιβολής διοικητικού προστίμου του παρόντος υπόκειται σε ενδικοφανή προσφυγή μέσα σε προθεσμία τριάντα (30) ημερών από την κοινοποίηση της, η οποία ασκείται ενώπιον του Υπουργού Οικονομίας και Ανάπτυξης εφόσον οι διοικητικές κυρώσεις έχουν εκδοθεί από την κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου, και ενώπιον του Συντονιστή Αποκεντρωμένης Διοίκησης, στην περιφέρεια του οποίου διαπιστώθηκε η παράβαση, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις. Η απόφαση επί της προσφυγής εκδίδεται μέσα σε προθεσμία τριάντα (30) ημερών από την κατάθεση της προσφυγής»¹¹¹. Περαιτέρω, και ως προς αυτή τη διαδικασία «Η απόφαση επί της ενδικοφανούς προσφυγής υπόκειται σε προσφυγή ενώπιον του

¹¹⁰ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν. 4446/2016 αρ. 66 σελ. 5.

¹¹¹ Αρ. 66 παρ. 7 ν. 4446/2016.

Διοικητικού Πρωτοδικείου του τόπου όπου εδρεύει το όργανο που εξέδωσε την απόφαση επιβολής προστίμου, μέσα στην προθεσμία της παραγράφου 1 του άρθρου 66 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας»¹¹². Τέλος σε περίπτωση που ο υπόχρεος καταβολής προστίμου είναι πρόθυμος να καταβάλλει αυτό εγκαίρως και συγκεκριμένα σε χρονικό διάστημα τριάντα (30) ημερών από την κοινοποίηση σε αυτόν της πράξης και πριν ασκήσει ενδικοφανή προσφυγή, το ποσό που υποχρεούται να καταβάλει μειώνεται στο μισό, ενώ ταυτόχρονα με την καταβολή λογίζεται ότι ο υπόχρεος παραιτείται από το δικαίωμα προσβολής της εν λόγω πράξης επιβολής προστίμου.¹¹³

Ε. Υποχρεώσεις παρόχων υπηρεσιών πληρωμών

Το άρθρο 67, που ολοκληρώνει το Τμήμα Α', του Κεφαλαίου Β' του ν. 4446/2016, αφορά τις υποχρεώσεις των παρόχων υπηρεσιών πληρωμών. Άπαντες οι πάροχοι, οι οποίοι έχουν εξασφαλίσει νόμιμη άδεια παροχής υπηρεσιών πληρωμών, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην Ελληνική Επικράτεια και είναι είτε ημεδαποί είτε αλλοδαποί, φέρουν την υποχρέωση να γνωστοποιούν τιμολογιακά στοιχεία για ορισμένα βασικά προϊόντα και υπηρεσίες που αυτοί παρέχουν, στην Γενική Γραμματεία Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή¹¹⁴. Η διάταξη αυτή είναι μεγίστης σημασίας για τους καταναλωτές, καθώς τους παρέχει την δυνατότητα να μελετήσουν και να συγκρίνουν αυτά τα προϊόντα βάσει για παράδειγμα των τιμών τους ή των προμηθειών τους, και να επιλέξουν αυτά που ταιριάζουν στις ανάγκες τους και είναι εντός των οικονομικών τους δυνατοτήτων. Και πάλι, οι ειδικότεροι τρόποι και μέθοδοι, κατά τις οποίες θα γνωστοποιούνται τα τιμολογιακά στοιχεία, θα περιλαμβάνονται σε μελλοντική κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Ανάπτυξης και Οικονομικών, η οποία θα καλύπτει το θέμα ακριβούς περιεχομένου των στοιχείων που οφείλουν οι πάροχοι να γνωστοποιούν στην Γενική Γραμματεία Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή, με ποια διαδικασία και σε τι συχνότητα θα γίνονται οι γνωστοποιήσεις καθώς και τι θα προβλέπεται σε περίπτωση παράβασης της ως άνω υποχρέωσης γνωστοποίησης.¹¹⁵

¹¹² Αρ. 66 παρ. 8 ν. 4446/2016.

¹¹³ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 66 σελ. 5 και 6.

¹¹⁴ Αρ. 67 παρ. 1 ν. 4446/2016.

¹¹⁵ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 67, σελ. 6.

ΣΤ. Μειώσεις φόρου μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών

Με το άρθρο 68 του ν. 4446/2016, γίνεται η μετάβαση στο Τμήμα Β' του εν λόγω νομοθετήματος το οποίο εισάγει φορολογικής φύσεως ρυθμίσεις, συνδεδεμένες άρρηκτα με τις πράξεις πληρωμής με κάρτα και άλλα συναφή μέσα. Έχει δε, η πρώτη παράγραφος αυτού τροποποιητική ισχύ, καθώς προσθέτει μία επιπλέον διάταξη στο άρθρο 16 του ν. 4172/2013 που ρυθμίζει κυρίως θέματα φορολογίας εισοδήματος. Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 68 του ν. 4446/2016, προκειμένου να επιτύχει κάποιος φορολογούμενος μείωση του επιβαλλόμενου φόρου εισοδήματός του, οι δαπάνες που πραγματοποιεί πρέπει να πληρούν κάποιες προϋποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα οι δαπάνες αυτές πρέπει να έχουν πραγματοποιηθεί στην ημεδαπή ή σε κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του Ε.Ο.Χ. και η εξόφλησή τους να έχει γίνει με χρήση ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής «ενδεικτικά αλλά όχι περιοριστικά, κάρτες και μέσα πληρωμής με κάρτες, πληρωμή μέσω λογαριασμού πληρωμών Παρόχων Υπηρεσιών Πληρωμών του ν. 3862/2010, χρήση ηλεκτρονικού πορτοφολιού κ.λπ.»¹¹⁶. Η υποχρέωση αυτή λαμβάνεται υπόψιν ως ποσοστό σε σχέση με το συνολικό φορολογητέο εισόδημα και ακολουθεί μια κλίμακα τριών κατηγοριών, κατά την οποία για εισοδήματα ποσού από 1 έως 10.000 ευρώ απαιτείται οι δαπάνες που αντιστοιχούν στο 10% αυτού να έχει πραγματοποιηθεί με ηλεκτρονική και συναλλαγή και μέσα πληρωμής με κάρτα, για εισοδήματα από 10.000 έως 30.000 απαιτείται οι δαπάνες που έχουν πραγματοποιηθεί με ηλεκτρονικά μέσα να ανέρχονται στο 15% αυτού, και τέλος για εισοδήματα από 30.000 και άνω το κατά τα ανωτέρω, ποσοστό πρέπει να ανέρχεται στο 20% και μέχρι 30.000 ευρώ ως ποσό.¹¹⁷

Εφαρμοζόμενη στην πράξη η ανωτέρω διάταξη, είναι προφανές ότι με μία πρώτη ματιά θα δημιουργούσε πρόβλημα σε πολίτες οι οποίοι δυσκολεύονται για κάποιους λόγους να έχουν πρόσβαση στα ηλεκτρονικά μέσα. Για αυτές τις ομάδες υπάρχει ειδική πρόβλεψη και συγκεκριμένα «φορολογούμενοι εβδομήντα (70) ετών και άνω, άτομα με ποσοστό αναπηρίας ογδόντα τοις εκατό (80%) και άνω, όσοι βρίσκονται σε δικαστική συμπαράσταση, οι φορολογικοί κάτοικοι της Ε.Ε. ή του Ε.Ο.Χ., υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 20 του ν. 4172/2013, που υποχρεούνται σε υποβολή δήλωσης στην Ελλάδα και φορολογούνται με την κλίμακα από

¹¹⁶ Αρ. 68 παρ. 1 ν. 4446/2016.

¹¹⁷ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 68, σελ. 6 και 7.

μισθωτή εργασία και συντάξεις»¹¹⁸. Αρκεί για τους προαναφερθέντες φορολογούμενους, ώστε να επωφεληθούν των φορολογικών μειώσεων, η προσκόμιση αποδείξεων δαπανών αναλόγως των τριών κλιμάκων που ορίζονται. Σε περίπτωση που οι δαπάνες του φορολογούμενου δεν καλύπτουν τα προαπαιτούμενα ποσοστά τότε «ο φόρος προσαυξάνεται κατά το ποσό που προκύπτει από τη θετική διαφορά μεταξύ του απαιτούμενου και του δηλωθέντος ποσού, πολλαπλασιαζόμενης με συντελεστή είκοσι δύο τοις εκατό (22%)»¹¹⁹. Εξαιρέση από το συγκεκριμένο μέτρο για μείωση φόρου, προβλέπεται και για κάποιες κατηγορίες φορολογούμενων οι οποίοι λόγω εργασίας συνδέονται άμεσα με την αλλοδαπή, όπως οι υπάλληλοι του Υπουργείου Εξωτερικών, οι στρατιωτικοί, εφόσον υπηρετούν εκτός Ελληνικής Επικράτειας και οι υπηρετούντες στη Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως επίσης και για περιπτώσεις φορολογούμενων οι οποίοι συνήθως δεν πραγματοποιούν οι ίδιοι αυτοπροσώπως τις δαπάνες τους, και συγκεκριμένα οι διαμένοντες σε οίκους ευγηρίας, ψυχιατρικό κατάστημα και οι φυλακισμένοι. Οι ειδικότερες λεπτομέρειες για την λειτουργία του συστήματος φοροαπαλλαγής, όπως για παράδειγμα με ποιο τρόπο θα γίνεται η συλλογή των δεδομένων αυτών προς επεξεργασία, θα καθορισθούν σε απόφαση του Γενικού Γραμματέα Δημοσίων Εσόδων, ενώ με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών θα καθορισθούν «εξαιρούμενες δαπάνες και άλλες κατηγορίες φορολογουμένων που εξαιρούνται από την υποχρέωση πραγματοποίησης των δαπανών με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής, τα επιπλέον κίνητρα για φορολογούμενους που υπερβαίνουν τα προβλεπόμενα ποσοστά ελάχιστης δαπάνης και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της παρούσας»¹²⁰. Ως εναρκτήριο φορολογικό έτος εφαρμογής της ρύθμισης του άρθρου 68 ν. 4446/2016 ορίζεται αυτό του 2017, ενώ γίνεται ειδική μνεία για τις ιατρικές δαπάνες που προβλέπει άρθρο 18 του ν. 4172/2013, και οποίες για να προσμετρηθούν στο συνολικό ποσό δαπανών, σύμφωνα με τις ανωτέρω κλίμακες, πρέπει ομοίως να έχουν πραγματοποιηθεί με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής.¹²¹

¹¹⁸ Αρ. 68 παρ. 1 ν. 4446/2016.

¹¹⁹ Αρ. 68 παρ. 1 ν. 4446/2016.

¹²⁰ Αρ. 68 παρ. 1 ν. 4446/2016.

¹²¹ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 68, σελ. 7.

Z. Διασφάλιση και έλεγχος ηλεκτρονικών συναλλαγών

Σε ίδιο πνεύμα ελέγχου και διαφάνειας των συναλλαγών, κινείται και το άρθρο 69 του ν. 4446/2016, καθότι θέτει μία σημαντική υποχρέωση προς αμφοτέρα φυσικά και νομικά πρόσωπα που υπόκεινται στην ελληνική φορολογία και περιγράφονται αναλυτικώς στα άρθρα 3 και 45 αντίστοιχα του ν. 4172/2013. Υποχρεούνται «να διαβιβάζουν ηλεκτρονικά σε βάση δεδομένων της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων, τα δεδομένα των εκδιδόμενων λογιστικών αρχείων - στοιχείων, ανεξαρτήτως της μεθόδου έκδοσης αυτών»¹²². Με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται και γίνεται πιο εύκολος ο έλεγχος και διασταύρωση ύποπτων και αντίθετων στη νομοθεσία δραστηριοτήτων από τις δημόσιες αρχές. Προς ενίσχυση του ελέγχου και της σύννομης λειτουργίας της οικονομίας, προβλέπεται στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 69 του ν. 4446/2016 ότι από κάποιο ποσό-βάση και άνω, τα φορολογικά στοιχεία που εκδίδονται, είτε για πώληση αγαθών είτε για παροχή υπηρεσιών, είναι υποχρεωτικό να εξοφλούνται με τη χρήση μέσων ηλεκτρονικής πληρωμής, όπως κάρτα, τραπεζικό έμβασμα, λογαριασμό πληρωμής, ηλεκτρονικό πορτοφόλι κ.α. Για συναλλαγές άνω των Ευρώ πεντακοσίων (€500,00) είναι υποχρεωτική η εξόφληση με κάποιο μέσο ηλεκτρονική πληρωμής, ενώ μέχρι πρότινος το ποσό αυτό ήταν αυξημένο και ανερχόταν σε Ευρώ χίλια πεντακόσια (€1.500,00). Περαιτέρω διευκρινήσεις δε, σχετικά με προβλεπόμενες εξαιρέσεις, τις τεχνικές μεθόδους που απαιτούνται και την εν γένει διαδικασία επεξεργασίας δεδομένων θα δοθούν με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών.¹²³

H. Σύστημα Μητρώων Τραπεζικών Λογαριασμών και Λογαριασμών Πληρωμών (αρ. 62 του ν. 4170/2013)

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του Κεφαλαίου Β' του ν. 4446/2016 περί των μέτρων για την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών και την καταπολέμηση της απόκρυψης εσόδων, θα μελετήσουμε το άρθρο 71 του ως άνω νομοθετήματος, το οποίο εισάγει ένα νέο μηχανισμό, στα πλαίσια ελέγχου και διασφάλισης των ηλεκτρονικών συναλλαγών, και αυτός είναι το «Σύστημα Μητρώων Τραπεζικών Λογαριασμών (Σ.Μ.Τ.Λ) και Λογαριασμών Πληρωμών (Λ.Π.) στη Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων του Υπουργείου Οικονομικών». Σε αυτό το σύστημα καταχωρούνται οι λογαριασμοί που τηρούνται

¹²² Αρ. 69 παρ. 1 ν. 4446/2016.

¹²³ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 69 σελ. 7 και 8.

σε πιστωτικά ιδρύματα, ιδρύματα πληρωμών, ηλεκτρονικού χρήματος, τα οποία λειτουργούν στην Ελληνική Επικράτεια, όπως επίσης και οι ειδικοί πάροχοι υπηρεσιών πληρωμών που αποδέχονται συναλλαγές καρτών πληρωμών, και μπορεί να εδρεύουν στην αλλοδαπή, αλλά να δραστηριοποιούνται και στην Ελλάδα. Βάσει των ανωτέρω, θα επιτευχθεί η συνεχής τροφοδότηση της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων με τα πλήρη στοιχεία ηλεκτρονικών συναλλαγών και θα είναι δυνατή η διασταύρωση στοιχείων συναλλαγών επιχειρήσεων, που κατά το παρελθόν ήταν αδύνατη. Το σύστημα αυτό έχει σκοπό « τη διευκόλυνση της διαβίβασης των αιτημάτων παροχής πληροφοριών από το σύνολο των υπηρεσιών της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων και του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος του Υπουργείου Οικονομικών, την Οικονομική Αστυνομία, το σύνολο των υπηρεσιών του Κέντρου Είσπραξης Ασφαλιστικών Οφειλών του ΕΦΚΑ, τον Οικονομικό εισαγγελέα, τον Εισαγγελέα Εγκλημάτων Διαφθοράς, την Αρχή Καταπολέμησης της νομιμοποίησης των εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας και ελέγχου των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης»¹²⁴. Αξίζει να σημειωθεί δε ότι το Κ.Ε.Α.Ο του ΕΦΚΑ, προστέθηκε στο σύνολο των φορέων με την τροποποίηση που επέφερε το πολύ πρόσφατο άρθρο 17 ν. 4488/2017 (ΦΕΚ Α 137/13.9.2017). Οι ως άνω ελεγκτικοί θα έχουν τη δυνατότητα να αναζητούν όλες τις πληροφορίες και τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την εκπλήρωση του σκοπού τους, τα οποία τηρούνται από τους παρόχους, και πάντα σύμφωνα με όσα ορίζει η νομοθεσία για την άρση απορρήτου, τραπεζικού και επαγγελματικού, αλλά και «του απορρήτου των στοιχείων έναντι των παραπάνω αρχών και υπηρεσιών του δημοσίου και της αυτοματοποιημένης πρόσβασής τους σε αυτό».¹²⁵

Το ως άνω σύστημα απαιτεί την συνδρομή ιδρυμάτων στα οποία τηρούνται οι σχετικοί λογαριασμοί και αυτά απαριθμούνται στην παρ.1 του άρθρου 71 του Ν. 4446/2016. Πιο συγκεκριμένα «ορίζονται ως υπόχρεα πρόσωπα τα πιστωτικά ιδρύματα του ν. 4261/2014, συμπεριλαμβανομένων και των υποκαταστημάτων αλλοδαπών πιστωτικών ιδρυμάτων, τα ιδρύματα πληρωμών του ν. 3862/2010 και τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος του ν. 4021/2011, τα οποία δραστηριοποιούνται στην ελληνική επικράτεια, με ή χωρίς φυσική εγκατάσταση,

¹²⁴ Αρ. 62 παρ. 1 ν. 4170/2013.

¹²⁵ Αρ. 71 παρ. 1 ν. 4446/2016.

και τηρούνται στο Μητρώο της Τράπεζας της Ελλάδος, καθώς και οι φορείς αποδοχής και εκκαθάρισης συναλλαγών με τη χρήση καρτών πληρωμών (card acquirers) που δραστηριοποιούνται με έδρα το εξωτερικό ή την Ελλάδα και εξυπηρετούν επιχειρήσεις στην Ελληνική επικράτεια»¹²⁶. Η διαδικασία γνωστοποίησης των απαιτούμενων πληροφοριών, υπόκειται σε έλεγχο νομιμότητας και σκοπιμότητας, ευθύνη την οποία φέρουν οι φορείς του Δημοσίου που αναφέρθηκαν ανωτέρω, ενώ σε περίπτωση που αιτείται έτερη υπηρεσία του Δημοσίου πληροφορίες, η παροχή αυτών πρέπει να ερείδεται στην κείμενη νομοθεσία. Πέραν τούτων, οι πάροχοι που είναι υπόχρεοι να παρέχουν τις αιτούμενες πληροφορίες, σε βάθος δεκαετίας από ημερομηνία υποβολής του αιτήματος παροχής πληροφορίας προς το Σ.Μ.Τ.Α και Α.Π.¹²⁷

Ακολούθως ορίζεται πως τα υπόχρεα προς παροχή πληροφοριών πρόσωπα, καταχωρούνται σε δημόσιο μητρώο το οποίο τηρείται στην Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων, και τα οποία πρόσωπα έχουν ενεργοποιήσει την πρόσβασή τους στο Σ.Μ.Τ.Α και Α.Π., ενώ η πρόσβαση σε αυτό το μητρώο γίνεται μέσω του συστήματος TAXISNET. Μια επιπλέον υποχρέωση που τίθεται προς τους τελικούς αποδέκτες χρηματικών ποσών είναι η δήλωση μέσω του TAXISNET των συνεργαζόμενων με αυτούς παρόχων, μέσω των οποίων δέχονται ηλεκτρονικές πληρωμές, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από τη δημιουργία του σχετικού μητρώου ή μόλις ξεκινήσουν συνεργασία με αυτούς. Τέλος για να αποφευχθούν λάθη στην αποτύπωση των εκάστοτε στοιχείων και αντιφάσεις, οι υπόχρεοι φορείς εκτός από την πρόσβαση στο Σ.Μ.Τ.Α και Α.Π, έχουν ταυτόχρονα δυνατότητα πρόσβασης στη βάση δεδομένων της «Υπηρεσίας Διαδικτύου Πληροφοριών Μητρώου για Φυσικά και Μη Φυσικά Πρόσωπα»¹²⁸.

III. Συμπέρασμα

Η αλματώδης πρόοδος της τεχνολογίας, είχε ως επακόλουθο την εδραίωση στην οικονομική ζωή της χώρας μας, των ηλεκτρονικών συναλλαγών. Η νέα αυτή κατάσταση για τα δεδομένα της Ελλάδος, δημιούργησε την ανάγκη θεσμοθέτησης ενός νέο νομοθετικού πλαισίου, το οποίο α) θα καλύπτει άπαντα τα ζητήματα που

¹²⁶ Αρ.71 παρ 1 ν. 4446/2016.

¹²⁷ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 71 σελ. 8 και 9.

¹²⁸ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν.4446/2016 αρ. 71 σελ. 9.

ανακύπτουν, β) θα προστατεύει τα εμπλεκόμενα μέρη και γ) θα ενισχύει την ελεγκτική δυνατότητα που παρέχει η τεχνολογία στους δημόσιους φορείς, ώστε να επιτευχθεί η πάταξη της φοροδιαφυγής και της απώλειας εσόδων για το Δημόσιο εν γένει.

Το π.δ. 131/2003 έθεσε (δια και των μεταγενεστέρων τροποποιήσεων, όπως αυτές ισχύουν σήμερα) τις γενικές αρχές που διέπουν την κατάρτιση και πληρωμή των ηλεκτρονικών συμβάσεων, ώστε αυτές να συνάπτονται συννόμως και να παράγουν τα προβλεπόμενα έννομα αποτελέσματα. Ταυτόχρονα εισήγαγε και κάποιες εξαιρετέες περιπτώσεις στις οποίες δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής οι ηλεκτρονικές συμβάσεις ενώ θεσμοθέτησε και ρητά δικαιώματα του αποδέκτη αγαθού ή υπηρεσίας περί ενημέρωσης του σχετικά με τους όρους παροχής των εν λόγω υπηρεσιών ηλεκτρονικών πληρωμών, περί των προμηθειών που πρέπει να καταβάλλει και της ασφάλειας χρήσης (κυρίως εκείνων που αφορούν στην προστασία προσωπικών δεδομένων) των τεχνολογικών δυνατοτήτων που τίθενται στην διάθεση του.

Με την βοήθεια του διαδικτύου παρέχονται πλέον στους καταναλωτές ποικίλοι τρόποι πραγματοποίησης πληρωμών, οι οποίοι όμως προϋποθέτουν την επιμέλεια του πληρωτή, καθώς δεν είναι λίγες οι φορές που τα στοιχεία του (πχ. αυτά που περιλαμβάνονται στην πιστωτική του κάρτα) χρησιμοποιούνται καταχρηστικά ή δόλια από τρίτους. Πέραν όμως των κοινών και ήδη διαδεδομένων τρόπων πληρωμής (με διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων, με αντικαταβολή, με πιστωτική κάρτα) τίθεται πλέον στη διάθεση των συναλλασσόμενων και το ηλεκτρονικό χρήμα το οποίο στη χώρα μας ρυθμίζεται από ειδικό νομικό πλαίσιο.

Οι δυνατότητες που παρέχονται πλέον στους οικονομικούς μηχανισμούς ελέγχου είναι ιδιαίτερος διευρυμένες και εξελίσσονται διαρκώς. Ο ν. 4446/2016 (ΦΕΚ Α' 240/22.12.2016) με τον οποίο θεσπίζονται μέτρα για την προώθηση και ευρύτερη διάδοση των ηλεκτρονικών συναλλαγών, ήλθε να ρυθμίσει όλα τα σχετικά ζητήματα που ανακύπτουν, οριοθετώντας τις υποχρεώσεις των εμπλεκόμενων μερών στις ηλεκτρονικές συναλλαγές. Για πρώτη φορά μετατρέπεται σε υποχρεωτική για τους δικαιούχους πληρωμής η αποδοχή ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής, με στόχο την παροχή πληροφοριών στις αρμόδιες αρχές των συναλλαγών των επιχειρήσεων και φορολογουμένων φυσικών και νομικών

προσώπων, με απώτερο σκοπό την εξάλειψη της απόκρυψης εισοδημάτων και φοροδιαφυγής που αποτελεί χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας.

Αποτίμηση Συμπερασμάτων

Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με την συνδυαστική αξιολόγηση της συναλλακτικής πρακτικής των ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα των επιμέρους διατάξεων του ελεύθερου ανταγωνισμού, όπως αυτές προκύπτουν από το ανωτέρω περιγραφέν ενωσιακό και εθνικό κανονιστικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η αξιολόγηση της αγοράς ηλεκτρονικών πληρωμών στην Ελλάδα υπό το πρίσμα α) των απαγορευτικών κανόνων του αρ. 1 ν. 3959/2011 (περί απαγορευμένων συμπράξεων), β) με το αρ. 2 ν. 3959/2011 (κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης) και με τις απαγορευτικές διατάξεις περί κρατικών ενισχύσεων (αρ. 107 ΣΛΕΕ)

α) Η αγορά των ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα του αρ. 1 ν. 3959/2011

Η αγορά ηλεκτρονικών πληρωμών, όπως αυτή προδιαγράφεται από τις γενικές αρχές του ενωσιακού Δικαίου περί ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών και από τον εθνικό νομοθέτη με το πρόσφατο νομοθέτημα 4446/2016 οφείλει να πραγματώνεται κατά τρόπο σύμφωνο με τον απαγορευτικό κανόνα του αρ. 1 ν. 3959/2011 περί απαγορευμένων συμπράξεων.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το αρ. 1 ν. 3959/2011 επιτρέπονται όλες οι συμπράξεις επιχειρήσεων, εν προκειμένω επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην αγορά παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών συναλλαγών, καθώς μια επιχειρηματική σύμπραξη αποτελεί έκφανση της συνταγματικά κατοχυρωμένης ελευθερίας των συμβάσεων και δύναται να συμβάλλει στην αύξηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας στην επηρεαζόμενη σχετική αγορά. Ωστόσο, αφής διαπιστωθεί ότι μια σύμπραξη κάθετη ή οριζόντια στην αγορά των ηλ. πληρωμών αποσκοπεί στον συντονισμό της επιχειρηματικής πρακτικής των συμπραττουσών επιχειρήσεων μέσα από την υιοθέτηση ποικίλων αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών, τότε οφείλει η εν λόγω σύμπραξη να παυθεί άμεσα καθώς υπονομεύει την θεσμική λειτουργία του ανταγωνισμού (αρ. 106 Π Σ) και προσβάλλει την οικονομική ελευθερία των ανταγωνιστριών επιχειρήσεων και των καταναλωτών τελικών και ενδιάμεσων. Υπό αυτήν την έννοια απαγορεύεται στην προκειμένη περίπτωση η υιοθέτηση από τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται

στην σχετική αγορά ηλ. πληρωμών πρακτικών που ως αντικείμενο έχουν τον προκαθορισμό της τιμολογιακής του πολιτικής, όπως ο προκαθορισμός των διαπραγμαζομένων προμηθειών και η κατανομή των αγορών ανάμεσα στις επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε αυτή με απώτερο σκοπό την παγίωση των μεριδίων αγοράς τους και την θέση φραγμών σε νέα επιχειρήσεις που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στην εν λόγω αγορά.

Στην ελληνική αγορά ηλ. πληρωμών δεν υφίστανται μέχρι στιγμής οριζόντιες ή κάθετες συμπράξεις επιχειρήσεων, οι οποίες αναπτύσσουν ή θα μπορούσαν να αναπτύξουν αντι-ανταγωνιστικά επαχθή αποτελέσματα για τις ανταγωνίστριες επιχειρήσεις, για τις συνεργαζόμενες επιχειρήσεις ή για τους καταναλωτές κατά τα οριζόμενα στο αρ. 1 ν. 3959/2011.

Το νομοθετικό πλαίσιο των ηλ. πληρωμών ν. 4446/2016 δρα αποτρεπτικά απέναντι στο ενδεχόμενο συντονισμού της επιχειρηματικής πολιτικής των συμμετεχουσών στην εν λόγω αγορά επιχειρήσεων καθώς αποτρέπει τον από κοινού προκαθορισμό της τιμολογιακής τους πολιτικής (κάτι που θα αποτελούσε το αποτελεσματικότερο εργαλείο συντονισμού των επιχειρηματικών στρατηγικών των εν λόγω επιχειρήσεων π.χ. καθορισμός προμηθειών για τις συναλλαγές κλπ.) καθώς βάσει του αρ. 65 παρ. 2 ν. 4446.2016 καθιερώνεται η υποχρέωση των παρόχων υπηρεσιών πληρωμών να γνωστοποιούν στη Γενική Γραμματεία Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή στοιχεία που αφορούν στην τιμολογιακή τους πολιτική για ορισμένα βασικά προϊόντα, ώστε να παρέχεται στον καταναλωτή η δυνατότητα σύγκρισης ορισμένων βασικών προϊόντων ως προς τις τιμές και τις προμήθειες (πχ εμφιάσματα, αγορά προς κ.α.), ώστε να επιλέγει το προϊόν που τον συμφέρει.

Περαιτέρω, το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο αποτρέπει και την κατανομή αγορών μεταξύ των συμμετεχουσών στην εν λόγω αγορά επιχειρήσεων καθώς αποτρέπει την θέση φραγμών στην εν λόγω αγορά σε νέες επιχειρήσεις αφού κάθε επιχείρηση που πληροί τις νόμιμες προϋποθέσεις αδειοδότησης κατά το οριζόμενα στο ν. 3862/2010 (Α' 113) δύναται να συμμετάσχει στην εν λόγω αγορά ως πάροχος υπηρεσιών ηλ. πληρωμών.

β) Η ελληνική αγορά ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα του αρ. 2 ν. 3959/2011

Σύμφωνα με το αρ. 2 ν. 3959/2011 απαγορεύεται σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην αγορά ηλεκτρονικών πληρωμών και διαθέτουν σημαντικά μερίδια αγοράς να καταχρώνται μονομερώς ή και συλλογικώς (περίπτωση ολιγοπωλίων) της οικονομικής τους δύναμης εις βάρος των ανταγωνιστών και των καταναλωτών.

Ειδικότερα, η διεκδίκηση και απόκτηση μεριδίου της αγοράς ηλ. πληρωμών προστατεύεται από την οικονομική ελευθερία (αρ. 5 Ι Σ) ως ειδικότερη θεματική της έκφανση. Ωστόσο, η διεκδίκηση μεριδίου αγοράς οφείλει να λαμβάνει χώρα με τρόπο σύννομο και η διαχείριση της νομίμως κτηθείσης οικονομικής δύναμης (σημαντικό μερίδιο αγοράς από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις) δεν θα πρέπει να γίνεται καταχρηστικά, μέσα από την υιοθέτηση αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών αναλόγων των προβλεφθεισών από το αρ. 1 ν. 3959/2011 (όπως ο συντονισμός της τιμολογιακής πολιτικής, της ετήσιας παραγωγής και η κατανομή των πηγών εφοδιασμού και των αγορών προσφοράς των υπηρεσιών ηλ. Πληρωμών).

Κατόπιν αναγωγής της παρούσας ελληνικής αγοράς ηλ. πληρωμών στον κανόνα του αρ. 2 ν. 3959/2011 δεν διαπιστώνεται η κατοχή από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις, δεσπόζουσας θέσης σε αυτή. Με την έκδοση του νόμου 4446/2016 και ειδικότερα με την θεσμοθέτηση των αδειοδοτημένων παρόχων ηλ. υπηρεσιών (αρ. 65 παρ. 2 ν. 4446/2016) έλαβε χώρα α) η απαγόρευση αποδοχής μέσω πληρωμής με κάρτα και μετρητά καθώς και β) η απαγόρευση είσπραξης για λογαριασμό τρίτου εν γένει για κάθε πληρωμή (συμπεριλαμβανομένων των εξοφλήσεων λογαριασμών) από επιχειρήσεις που δεν αποτελούν αδειοδοτημένους παρόχους υπηρεσιών πληρωμών (π.χ. πρακτορεία ΟΠΑΠ τα οποία εισέπρατταν μέχρι πρότινος λογαριασμούς ΔΕΗ). Η εν λόγω απαγόρευση αφορά (σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση) κυρίως επιχειρήσεις στοιχηματισμού αλλά και εμπορίας όπλων και αποσκοπεί στην καταπολέμηση της πρακτικής νομιμοποίησης παράνομων εσόδων μέσα από την είσπραξη χρηματικών ποσών από τις εν λόγω εταιρίες για λογαριασμό τρίτων.

Πρακτικό αποτέλεσμα της προαναφερθείσης ρύθμισης αποτελεί το γεγονός ότι η εταιρία VIVA PAYMENTS A.E. αποτελεί σήμερα τον μοναδικό

αδειοδοτημένο πάροχο υπηρεσιών πληρωμών. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν αρκεί από μόνο του, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί κατά το αρ. 2 ν. 3959/2011 κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης της εν λόγω εταιρίας στην σχετική αγορά καθώς στη εν λόγω αγορά δραστηριοποιούνται δεκάδες πιστωτικά ιδρύματα τα οποία επίσης παρέχουν υπηρεσίες πληρωμών, τα μερίδια αγοράς κατανέμονται μεταξύ τους ισομερώς ενώ εκλείπουν και αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές γεγονός που διαφαίνεται και από τις τιμολογιακές αποκλίσεις έως και κατά 20% των υπηρεσιών που παρέχουν οι εταιρίες που προσφέρουν υπηρεσίες ηλ.πληρωμών.

γ) Η ελληνική αγορά ηλεκτρονικών πληρωμών υπό το πρίσμα του αρ. 107 ΣΛΕΕ

Η ανωτέρω νομοθετική ρύθμιση/απαγόρευση του αρ. 65 παρ. 2 ν. 4446/2016 συνεπεία της οποίας η εταιρία VIVA PAYMENTS A.E. αποτελεί μέχρι στιγμής τον μοναδικό αδειοδοτημένο πάροχο στην ελληνική αγορά δεν δύναται να εκληφθεί ως αντιβαίνουσα στο αρ. 107 ΣΛΕΕ ως παράνομη κρατική ενίσχυση καθώς μια κρατική ενίσχυση κατά το αρ. 107 ΣΛΕΕ προϋποθέτει την παροχή από κρατικό φορέα οικονομικής ενίσχυσης προερχόμενης εκ κρατικών οικ. πόρων, η οποία προσδίδει στην δικαιούχο επιχείρηση εντός της ενιαίας αγοράς ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστριών της, κάτι το οποίο προφανώς δεν ισχύει στην παρούσα περίπτωση καθώς η εν λόγω νομοθετική διάταξη προβλέπει τα πάγια κριτήρια αδειοδότησης μιας επιχείρησης που επιθυμεί να δραστηριοποιηθεί στην ελληνική σχετική αγορά των ηλ. πληρωμών και δεν συνεπάγεται κανενός είδους οικονομικό αντάλλαγμα από κρατικούς πόρους στην ήδη κατ' άρθρο 65 II ν. 4446/2016 αδειοδοτηθείσα επιχείρηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Amato G./Ehlermann C. D./Komninos A. (eds.), (2007), EC Competition Law – A Critical Assessment, Oxford.

Arhold CH., (2015), The Case Law of the European Court of Justice and the Court of First Instance on State Aids in 2004/2005, σε: EStAL 2005, σελ. 175 επ.

Basedow J./Wurmnest W., (2011), Structure and Effects in EU Competition Law, Austin – Boston – Chicago – New York – The Netherlands.

Bellamy/ Child, (2008), European Community Law of Competition, Oxford.

Buttigieg E., (2009), Competition Law: Safeguarding the Consumer Interest, Austin/Boston/Chicago/New York/The Netherlands.

Cseres Judit, (2005), Competition law and Consumer Protection, The Hauge.

Cucinotta/Pardolesi/Van de Bergh, (2003), Post Chicago Developments in Antitrust Law, Cheltenham.

Danov M., (2010), Jurisdiction and Judgments in Relation to Eu Competition Law, Essex.

Efstratiou P.M., (1998), Die Bestandskraft des öffentlichen-rechtlichen Vertrages. Eine vergleichende Untersuchung zum griechischen, französischen und insbesondere deutschen Verwaltungsvertragsrecht, Berlin.

Elhauge E./Gerardin D., 2011, Global competition law and economics, Portland.

Ezrachi A., (2009), EU Competition Law – An analytical Guide to the Leading Cases, Oxford and Portland Oregon.

Faull J./Nikpay A., (2014), The EU Law Competition, Oxford.

Gerber D., (2001), Law and Competition in Twentieth Century Europe: Protecting Prometheus, Oxford.

Goyder D.G./Goyder J./Albors-Liorens A., (2009), EC Competition Law, Oxford.

Greaves R., (1992), EC Competition Law, Banking and Insurance Services, London.

Hawk B., (2007), International Antitrust Law & Policy, Fordham.

Hess H., Grundzüge des Verfassungsrechts», München.

Hovenkamp H., (2011), Antitrust, An Anlysis of Antitrust Principles and their Aplication, Oxford.

- Humphreys P., (1996)**, Mass media and media policy in Western Europe, Oxford.
- Jones A./Surfin B., (2014)**, EU Competition Law, Oxford.
- Kokkoris I., (2008)**, Competition Cases for the EU, London.
- Korah V./Lianos I., (2014)**, Competition Law, 4th edition, Oxford.
- Korah V., (2006)**, An introductory guide to EC Competition Law and Practice, Oxford and Portland Oregon.
- Lianos I., (2014)**, Competition Law Remedies in Europe, Oxford.
- Maher I., (1999)**, **Competition law: Alingment and Reform**, London.
- Mann Th./Tettinger J. P., (2015)**, Einführung in die juristische Arbeitstechnik, 5. Auflage, München.
- Merten D./Papier J.-H., (2011)**, Handbuch der Grundrechte, Heidelberg.
- Monti G., (2007)**, EG Competition Law, Cambridge.
- Posner R., (2001)**, Antitrust Law, Chicago.
- Rodger B./MacCulloch, (2001)**, Competition Law, Oxford.
- Slot P. J./Johnston A., (2014)**, An Introduction to Competition Law, 2nd edition, Leiden.
- Sokol D./Lianos I., (2012)**, The Global Limits of Competition Law, Stanford California.
- Stern K., (1994)**, Staatsrecht, Band III/1, München.
- Townley Ch., (2009)**, Article 81 EC and public policy, Oxford
- Venturelu S., (1997)**, The information society in Europe: the passing of the public service paradigm of european democracy, σε: Cafruny A. W. & Lankowski C., (επιμ.), Europe's ambiguous unity, 1997, σελ. 85 επ.
- Whish R., (2000)**, The Commission's "new style" Block exemption for vertical agreements, σε: CMLR 2000, σελ. 887 επ.
- Zimmer D., (2012)**, The Goals of Competition law, Cheltenham.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξανδρίδου Ε., (2010)**, Το δίκαιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Αναστοπούλου Ι., (1988)**, Η εγγύηση της «καθολικής υπηρεσίας» στο πλαίσιο της ελευθέρωσης του τομέα, σε: Σπαθοπούλου Φ. & Φραγκάκη Ν. (επιμ.). Κοινοτικές και εθνικές ρυθμίσεις στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, Αθήνα.
- Ανθόπουλος Χ. , (2001)**, Όψεις της συνταγματικής δημοκρατίας - στο παράδειγμα του άρθρου 25 παρ. 1 του συντάγματος σε: Το νέο σύνταγμα, 2001, σελ. 172.
- Αντωνίου Θ. (επιμ.), (2014)**, Γενικές Αρχές Δημοσίου Δικαίου, Αθήνα.
- Αυγερινός Γ., (2011)**, Εισαγωγή στο Δίκαιο Ανταγωνισμού, Αθήνα.
- Βενιζέλος Ε., (2006)**, Το αναθεωρητικό κεκτημένο. Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21^ο Αιώνα και η συνεισφορά της συνταγματικής αναθεώρησης του 2001, Αθήνα.
- Βιδάλη Τ., (2006)**, Το δικαίωμα συμμετοχής στην «Κοινωνία της Πληροφορίας», σε: Δίκαιο και Κοινωνία στον 21ο αιώνα -11, Αθήνα, σελ.. 19 επ.
- Γέροντας Απ., (2001)**, Δημόσιο Οικονομικό Δίκαιο, Αθήνα.
- Γεωργιάδη Γ., (2003)**, Η σύναψη συμβάσεως μέσω του Διαδικτύου, Αθήνα.
- Δαγτόγλου Π.Δ., (2012)**, Ατομικά Δικαιώματα, 4^η έκδοση, Αθήνα.
- Δαγτόγλου Π.Δ., (1996)**, Η ελευθερία του ανταγωνισμού στο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο, Αθήνα.
- Ιγγλεζάκης Ι., (2008)**, Δίκαιο της Πληροφορικής, Αθήνα.
- Καλαβρός Γ./Γεωργόπουλος Θ., (2013)**, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τ. ΙΙ, 2^η έκδοση, Αθήνα.
- Καρύδης Γ., (2012)**, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, Αθήνα.
- Κασωτάκης Μ., (2010)**, Το αντικείμενο του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού υπό το πρίσμα τα πολιτικής ανταγωνισμού της Επιτροπής και της νομολογίας των κοινοτικών δικαστηρίων, σε: ΕΕμπΔ 2010, σελ. 286 επ.
- Κοντόγιωργα -Θεοχαροπούλου Δ., (1989)**, Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο, Αθήνα.
- Κόρσος Δ., (1961)**, Η σύμβασις του διοικητικού δικαίου, Αθήνα.
- Κοτσίρης Λ., (2015)**, Δίκαιο Ανταγωνισμού, 7^η έκδοση, Αθήνα.
- Κουρούλη Σ., (1992)**, Σύγχρονες Μορφές έγγραφης συναλλαγής, Αθήνα.

- Λαζαράκος Γ., (2006),** Το δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία, Αθήνα.
- Λιακόπουλος Αθ., (1981),** Η οικονομική ελευθερία αντικείμενο προστασίας στο δίκαιο του ανταγωνισμού, Αθήνα.
- Μάνεσης Α., (1982),** Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές ελευθερίες, Αθήνα.
- Μάνεσης Α./Μανιτάκης Α., (1981),** Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα, σε: ΝοΒ 1981, σελ. 1205 επ.
- Μπόσκοβιτς Κ. (2001),** Κοινοτικός δικαστής και οικονομικό σύνταγμα: η συμβολή του ΔΕΚ στη διαμόρφωση του συντακτικού οικονομικού προτύπου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, σε: ΤοΣ 2/2001, σελ. 235 επ.
- Ορφανουδάκης Σ., (2003),** Η αρχή της αναλογικότητας στην ελληνική έννομη τάξη. Από τη νομολογιακή εφαρμογή της στη συνταγματική της καθιέρωση, Μελέτες Συνταγματικού Δικαίου και Πολιτειολογίας 11, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Παπαδοπούλου Π -Ε., (2009),** Το καθεστώς ελεύθερου ανταγωνισμού στην ΕΚ υπό το φώς της δημοκρατικής αρχής: Συγκλίσεις και αποκλίσεις, σε: Ευρ. Πολιτεία, 2/2009, σελ. 373 επ.
- Παπανικολαΐδης Δ., (1966),** Το δίκαιον των διοικητικών συμβάσεων, Αθήνα.
- Παπαρρηγόπουλος Ξ., (2008),** Η Δεύτερη Οδός, Πολιτική και Νομική σκέψη του Roberto M. Unger, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Πλιάκος Α., (2011),** Εισαγωγή στο Οικονομικό Δίκαιο, Αθήνα.
- Ράϊκος Γ.Α., (2008),** Συνταγματικό Δίκαιο- Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^{ος} τόμος, 3^η έκδοση, Αθήνα.
- Σαρμάς Ι., (2003),** Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα.
- Σκουρής Β. (επιμ.), (2004),** Ερμηνεία Συνθηκών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Αθήνα.
- Σπηλιωτόπουλος Επ., (2015),** Εγχειρίδιον διοικητικού δικαίου, Τ.1 Αθήνα.
- Σταυρουλάκη Ε., (2004),** Η αρχή της αναλογικότητας στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, του ΔΕΚ και των οργάνων της ΕΣΔΑ, σε: ΕφΔΔ 2004, σελ. 101 επ.
- Τζουγανάτος Δ., (2013),** Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Αθήνα.
- Τριανταφυλλάκης Γ., (2008),** Η ενσυνείδητη παράλληλη συμπεριφορά επιχειρήσεων ως εναρμονισμένη πρακτική, σε: ΔΕΕ 2008, σελ. 1068 επ.
- Τριανταφυλλάκης Γ. (επιμ.), (2005),** Ελεύθερος Ανταγωνισμός, Πρακτική – Νομολογία εθνική και ευρωπαϊκή, Αθήνα.

Τσάτσος Δ., (1988), Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Τόμος Γ΄, Αθήνα - Κομοτηνή.

Τσιτσεκλής Αγγ., (1958), Αι διοικητικά συμβάσεις, Αθήνα.

Χιώλος Κ., (2012), Η συνταγματική αρχή της Αναλογικότητας, σε: ΕΔΔΔΔ 2012, σελ. 913 επ.

Χρυσόγονος Κ., (2006), “Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα”, Αθήνα.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Αποφάσεις Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

Υπόθεση C-30/59, De Gezamenlinkje Steenkolenmijnen in Limburg/Höhe Behörde, Συλλ. 1961, σελ. I-41.

Υπόθεση C-40/73, Coöperatieve Vereniging "Suiker Unie" UA und andere gegen Kommission der Europäischen Gemeinschaften, Συλλ. 1975, σελ. I-1663.

Υπόθεση C- 27/76, United Brands/Kommission, Συλλ. 1978, σελ. I-207.

Υπόθεση C-107/82, AEG v. Kommission, Συλλ. 1983, σελ. I-3151.

Υπόθεση C-41/90, Höfner und Elser – Συλλ. 1991, σελ. I-2010.

Υπόθεση C-387/92, Banco Exterior de Espagna, Συλλ. 1993, σελ. I-877.

Υπόθεση C-484/93, Svensson και Gustavsson, Συλλ. 1995, σελ. I-3955.

Υπόθεση C-72/95, Aannemersbedrijf P.K. Kraaijeveld BV e.a. gegen Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, Συλλ. 1996, σελ. I-5403.

Υπόθεση C-35/96, Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλ. 1998, σελ. I-385.

Υπόθεση C-7/97, Bronner, Συλλ. 1998, σελ. I-7791.

Υπόθεση C-367/98, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ. 2002, σελ. I-4731.

Υπόθεση C-478/98, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλ. 2000, σελ. I-7587.

Υπόθεση C-309/99, Wouters, Συλλ. 2002, σελ. I 1577.

Υπόθεση C-501/00, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλ. 2004, σελ. I-6717.

Υπόθεση C-370/05, Uwe Kay Fersten, Συλλ. 2007, σελ. I-1129.

Υπόθεση C-112/05, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλ. 2007, σελ. I-8895.

Υπόθεση C-274/06, Επιτροπή κατά Ισπανίας, Συλλ. 2007, σελ. I-3536.

Υπόθεση C-540/07, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. 2009, σελ. I-10983.

Υπόθεση C-35/08, Cibrian Fernadez, Συλλ. 2009, σελ. I-9807.

Υπόθεση C-246/09, (Bulicke) Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ. 2010, σελ. I-0000.

Υπόθεση C-232/09, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλ. 2010, σελ. I-11405.

Αποφάσεις Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ)

Υπόθεση 598/53, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς των Νομικών 1954.

Υπόθεση 434/59, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς των Νομικών 1960.

Υπόθεση 1961/66, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1968, σελ. 72 επ.

Υπόθεση 2324/76, δημοσιευθείσα σε: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών 1977, σελ. 52 επ.

Υπόθεση 2125/77 (Ολ.), δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1977, σελ. 633.

Υπόθεση 2125/77 (Ολ.), δημοσιευθείσα σε: Νομικό Βήμα 1978, σελ. 89 επ.

Υπόθεση 4129/1980, δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1981, σελ. 681 επ.

Υπόθεση 903/1981, Ολ. Δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ 1981, σελ. 701 επ.

Υπόθεση 1503/1982, δημοσιευθείσα σε: ΤοΣ, 1982, σελ. 576 επ.

Υπόθεση 1502/1984, δημοσιευθείσα σε: Σαρμάς Ι., Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα 2003, σελ. 612.

Υπόθεση 2918/1986, δημοσιευθείσα σε: Νομικό Βήμα 1986, σελ. 187 επ.

Υπόθεση 2918/1986, δημοσιευθείσα σε: Σαρμάς Ι., Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Αθήνα 2003, σελ. 62 επ.

Υπόθεση 1094/1987 (Ολ.), δημοσιευθείσα σε: Αρμενόπουλος 1987, σελ. 529 επ.

Υπόθεση 2217/87, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1987, σελ. 1292.

Υπόθεση 168/1988, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1989, σελ. 133 επ.

Υπόθεση 1158/1988, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1989, σελ. 70 επ.

Υπόθεση 3313/1989, δημοσιευθείσα σε: Αρμενόπουλο 1989, σελ. 1018 επ.

Υπόθεση 2940/1989, δημοσιευθείσα σε: ΝοΒ 1990, σελ. 67 επ.

Υπόθεση 2153/1989, δημοσιευθείσα σε: Διοικητική Δίκη 1990, σελ. 72 επ.

Υπόθεση 1591/1990, δημοσιευθείσα σε: Διοικητική Δίκη 1991, σελ. 87 επ.

Υπόθεση 4702/98, δημοσιευθείσα σε: Διοικητική Δίκη 2000, σελ. 479 επ.

Υπόθεση 466/1999, δημοσιευθείσα σε ΔτΑ 7/2000, σελ. 74 επ.

Υπόθεση 466/1999, αναρτηθείσα σε: NOMOS 1999, (lawdb.intrasoftnet.com).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 260/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Μαρτίου 2012, σχετικά με την καθιέρωση τεχνικών απαιτήσεων και επιχειρηματικών κανόνων για τις μεταφορές πίστωσης και τις άμεσες χρεώσεις σε ευρώ και με την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 924/2009.

Κανονισμός (ΕΕ) 2015/751 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2015, σχετικά με τις διατραπεζικές προμήθειες για πράξεις πληρωμών με κάρτες.

Νόμος υπ' αριθμ. 3862/2010: Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις Οδηγίες 2007/64/ΕΚ, 2007/44/ΕΚ και 2010/16/ΕΕ που αφορούν υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά, προληπτική αξιολόγηση προτάσεων απόκτησης συμμετοχής σε επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα και άλλες διατάξεις.

Νόμος υπ' αριθμ. 4021/2011: Ενισχυμένα μέτρα εποπτείας και εξυγίανσης των πιστωτικών ιδρυμάτων - Ρύθμιση θεμάτων χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα - Κύρωση της Σύμβασης - Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και των τροποποιήσεών της και άλλες διατάξεις.

Νόμος υπ' αριθμ. 4170/2013: Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2011/16/ΕΕ, ρύθμιση θεμάτων της ΕΛ.Τ.Ε., αναμόρφωση Οργανισμού του Ν.Σ.Κ. και άλλες διατάξεις

Νόμος υπ' αριθμ. 4446/2016: Πτωχευτικός Κώδικας, Διοικητική Δικαιοσύνη, Τέλη-Παράβολα, Οικειοθελής αποκάλυψη φορολογητέας ύλης παρελθόντων ετών, Ηλεκτρονικές συναλλαγές, Τροποποιήσεις του ν. 4270/2014 και λοιπές διατάξεις.

Νόμος υπ' αριθμ. 4484/2017: Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/881 και άλλες διατάξεις.

Οδηγία 88/361/ΕΚ του Συμβουλίου, Περί ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών.

Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά ("οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο").

Οδηγία 2009/110/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2009, για την ανάληψη, άσκηση και προληπτική εποπτεία της δραστηριότητας ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος, την τροποποίηση των οδηγιών 2005/60/ΕΚ και 2006/48/ΕΚ και την κατάργηση της οδηγίας 2000/46/ΕΚ.

π.δ. 131 /2003 τροποποιηθέν διά του ν. 4403/2016, Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις των άρθρων 19, 20, 29, 30, 33, 35, 40 έως 46 της Οδηγίας 2013/34/ΕΕ και στις διατάξεις της Οδηγίας 2014/95/ ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (Ε.Ε. L 330/1 της 15ης Νοεμβρίου 2014).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ (οι αριθμοί παραπέμπουν στις σελίδες)

Α

Αναλογικότητα, 36 επ.

Ανθρώπινη αξιοπρέπεια, 34 επ.

Απαραβίαστο πυρήνα ατομ. δικαιωμάτων, 40 επ.

Γ

Γενικές αρχές ηλ. συναλλαγών, 43 επ.

Δ

Δημόσιο συμφέρον, 34 επ.

Διατραπεζική μεταφορά κεφαλαίων, 47 επ.

Δικαιώματα των άλλων, 33 επ.

Ε

Εθνική Οικονομία, 34 επ.

Ελευθερία του Ανταγωνισμού, 29 επ.

Ελευθερία συμβάσεων, 21 επ.

Η

Ηλεκτρονικές πληρωμές, 4 επ., 21 επ.

Ηλεκτρονικές συμβάσεις, 47 επ.

Κ

Κατάρτιση ηλ. συμβάσεων, 47 επ.

Κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, 16 επ.

Κερδοσκοπικές Ενώσεις, 24 επ.

Κρατικές ενισχύσεις, 17 επ.

Κοινωνία της Πληροφορίας, 26 επ.

Ν

Νομολογία ΔΕΕ/ΓενΔΕΕ/ΣτΕ, 80 επ.

Νομοθετικό πλαίσιο ηλ. συναλλαγών, 43 επ.

Ο

Οικονομία εθνική, 34 επ.

Όρια περιορισμών ατομ. δικ/των, 36 επ.

Π

Περιορισμοί ατομ. Δικαιωμάτων, 33 επ.

Περιορισμοί ελ. κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών, 7 επ.

Προστασία προσωπικών δεδομένων, 28 επ.

Σ

Συμπράξεις επιχειρήσεων, 14 επ.

Σύστημα Μητρώων, 66 επ.

Φ

Φόροι ηλ. συναλλαγών, 64 επ.

Φορείς της συμβατικής ελευθερίας, 25 επ.

Χ

Χρήμα ηλεκτρονικό, 51 επ.